BSB Bayerische StaatsBibliothek

Münchener DigitalisierungsZentrum
Digitale Bibliothek

Alciati, Andrea

Andreae Alciati I. C. Mediolanensis De verborum significatione libri IIII. Eiusdem in titulum XVI. lib. L digestorum commentarii. Accessit index ...

Lugduni 1565

J.rom.m. 9
urn:nbn:de:bvb:12-bsb10182388-3

Copyright

Das Copyright für alle Webdokumente, insbesondere für Bilder, liegt bei der Bayerischen Staatsbibliothek. Eine Folgeverwertung von Webdokumenten ist nur mit Zustimmung der Bayerischen Staatsbibliothek bzw. des Autors möglich. Externe Links auf die Angebote sind ausdrücklich erwünscht. Eine unautorisierte Übernahme ganzer Seiten oder ganzer Beiträge oder Beitragsteile ist dagegen nicht zulässig. Für nicht-kommerzielle Ausbildungszwecke können einzelne Materialien kopiert werden, solange eindeutig die Urheberschaft der Autoren bzw. der Bayerischen Staatsbibliothek kenntlich gemacht wird.

Eine Verwertung von urheberrechtlich geschützten Beiträgen und Abbildungen der auf den Servern der Bayerischen Staatsbibliothek befindlichen Daten, insbesondere durch Vervielfältigung oder Verbreitung, ist ohne vorherige schriftliche Zustimmung der Bayerischen Staatsbibliothek unzulässig und strafbar, soweit sich aus dem Urheberrechtsgesetz nichts anderes ergibt. Insbesondere ist eine Einspeicherung oder Verarbeitung in Datensystemen ohne Zustimmung der Bayerischen Staatsbibliothek unzulässig.

The Bayerische Staatsbibliothek (BSB) owns the copyright for all web documents, in particular for all images. Any further use of the web documents is subject to the approval of the Bayerische Staatsbibliothek and/or the author. External links to the offer of the BSB are expressly welcome. However, it is illegal to copy whole pages or complete articles or parts of articles without prior authorisation. Some individual materials may be copied for non-commercial educational purposes, provided that the authorship of the author(s) or of the Bayerische Staatsbibliothek is indicated unambiguously.

Unless provided otherwise by the copyright law, it is illegal and may be prosecuted as a punishable offence to use copyrighted articles and representations of the data stored on the servers of the Bayerische Staatsbibliothek, in particular by copying or disseminating them, without the prior written approval of the Bayerische Staatsbibliothek. It is in particular illegal to store or process any data in data systems without the approval of the Bayerische Staatsbibliothek.

10182386

10182388

10162388

10162366

Bayerische
Staatsbibliothek
München

10162388

geſt. capita prætexuit optima ratione Alciatus noſter quibus lucẽ attulit (obſcura enim erant) quænámve eſſet eorum ſententia eruditiſsimè explicuit αὐλικομίαο concilians,legéſq; legibus interpretatus. Sedenim cùm in quibuſdam editionibus ipſa legum capita (ſic enim appellat vſus) dedeſirarentur inter commẽtarios,tractatꝰ &interpretationes collocaui:aptior enim ſedes inueniri nõ poterat. Hęc verò capita ex Florentinis Pãdectis vt omniũ fideliſsimis , ita peritorum conſenſu rectiſsimis deſumpſi.Sed cùm vulgatiſsimorũ exemplarium lectionem ab Accurſio,Bartolo, Alberico & aliis interpretibus receptam , iudicúmque auditoriis & forenſi vſu probatam intelligerem,hanc margini adieci:vtra verior rectiórve ſit,ipſe diſpice:Tibi iudicium relinquo.Equidem à Florẽtina editione(niſi mendum librarij aliud ſuadeat cuius rei emẽdandæ gratia τὰ βασιλικὰ conſulas,velim) minimè diſcedendum putem. Tractatum verò & interpretationes rerũ ſummis perſtrinxi, obſeruatáque elicui illas † hæc * ſignis indicans, ex quibus omnibus indicem confeci.

Valè, & his fruare.Lugduni,

Kalendis Iunij.

1565.

*

10162388

huiuſmodi omnium nubila diſcutiant, è quibus præcipuum te futurum ſperant, augurantúrque vniuerſi. Nec id abſque ratione, qui eas omnes artes in te prælucere videant, quæ ad hanc rem perficiendam ſunt neceſſaria, humanitatem ſingularem, morum integritatem. eximiam doctrinam præcellẽtem, ſiue Latinè, ſiue Græcè diſſerendum ſit, facundiam inæſtimabilem. Adhæc huius rei felicibus Regi ipſi auſpiciis factum à te tyrocinium nuper conſpexerunt, cùm in Hiſpania pro vniuerſæ Galliæ commodo ea cum Cæſare ipſo pertractaſti, quæ impetrari efficíque poſſe nemo exiſtimabat. Quapropter Chriſtianiſsimo regi incomparabiliſque virtutis Heroinæ illuſtriſsi. regiæ ſorori tam gratus es, vt nihil præclarum, nihil ſerium, nihil quod ad rerum ſummam pertineat, abſque conſilio tuo tractandum cẽſeant. Quibus animi tui fortunæque dotibus & ipſe allectus, cùm literis meis ſalutem tibi dicere decreuiſſem, non cenſui id abſque munuſculo aliquo faciendum. Extabãt inter legales noſtras exercitationes Commentarij, octauo ab hinc anno me dictante, ab auditoribus meis excepti: qui ſiue quòd ab auctore ipſo ſupremam adhuc manum non accepiſſent, ſiue quòd per librorum traduces vitiarentur, non poterant diutius abſque nominis mei nota inemendati agere. Eos (quòd & interpellantium me ſcholaſticorum voces amplius

10162388

ſtodiant, at fortè theſauri, vt in prouerbio eſt, carbones erant. Mihi non libet temerè de illecto opere ferre ſententiam: ſed tamen res ipſa planè oſtendit, rectè hunc tractatum ab eo percipi non poſſe, qui ab humanioribus ſtudiis abhorreat: ſicut nec vice verſa, qui haſce ſolas literas profiteatur, niſi idem iuris quoque ciuilis diſciplina præcellat, oleum & operam hiſce in reſponſis interpretandis perdit. Quod non eò à me dicitur, quòd impenſe humaniorum literarum profeſsioni nō faueam, earúmque cultores pro dignitate ſuſcipiendos colendóſque non arbitrer: ſed quòd vnaquæque ars ſuos habet fines, & intra quos conſiſtat cācellos, vt minimè de altera in alteram deſultare facilè quis poſsit. Cōuenit Iuriſconſulto oratoria artis ſcientia, faciliorémque ad ius Quiritium aditum præſtat: non tamé corpus efficit, ſolā eius ſuperficiem colorat. Fuerunt maximi Iuriſcōſulti, Accurſius, Bartolus, & id genus alij, qui etiam apud illos veteres locū ſuum tenere potuiſſent, quos tamen conſtat ne ſummis quidem labiis alias artes attigiſſe. Quo fit, vt eorum ineptā cenſuram non poſsim non admirari, qui grauiſsimo ſuperci lio, & ſuētiſona, vt Lucretius ait, ſcaturigine, hoc ſolùm nomine in eos inuehūtur, quòd bonarū literarū fuerint rudes: quaſi quiſquā ſanus ideo minoris excellentē Aſtrologū faciat, quòd Muſicam ignoret? Galenum præſtantiſ-

simum

10162388

negotium aggrediundum fuit. Eruntfortè qui maiorem elegantiam requirent,& ob Latinæ maiestatis condignam à me rationem non habitam,diem mihi dicent,quòd nimis plana humilísque noſtra oratio non ſchematis orne tur , non dictionibus ex antiquitate repetitis abũdet,non Ciceronianorum verborum ma- ieſtate refulgeat. Sed hi velim ſciant,hęc ab eo minimè expetenda eſſe,qui manibus quotidie Bartolos,Baldos,Alexandros,huiuſque farinæ auctores verſet:quíque humanitatis ſtudia nõ ex profeſſo, ſed obiter quandoque, & aliud agens interuiſat. Ad hæc ſcenæ me ſeruire neceſſarium fuit: quotus enim quiſque eas legalibus myſtis noſtra legeret , ſi præter anxiam legum ſcrutationem,Cornu quoque copiæ in manibus habendum illi eſſet,vnde & antiqua vocabula addiſcere,& figuratos loquendi modos percipere neceſſe haberet? Vix eorum conuicia ferre poſſum , quotidiéque cum eis mihi iurgandum eſt,qui qualemcunque hanc meam dictionem tanquam obſcuram calumniãtur,illúdque à vulgo exclamant,indoctius loquare,ſed apertius. Quid hi quæſo facerent, ſi paulò elegantiore ſtylo noſtratia hæc conſtarent ? abiicerent manibis tanquam ænigmata,& inter Heracliti & Lycophronis tenebras connumerarent. Nec immeritò quidem id mihi accideret,qui cùm Vlpiani, aut Pauli planiſsimos,& abſque vllo ſermonis ſcrupulo com-

10162388

aduocationes, reſponſáque conſulentibus dare coactus, cùm alioquin ope mea cenſeri non poſſem, ad alias curas animum traduxi. Verùm ne omnino conturbaſſe promiſsionis meæ rationes viderer, id contracti alieni æris in præſentia parte aliqua diſſoluere conſtitui. Solent autem duri exactores æquo animo id omne ab his, qui foro ceſſerint, tametſi modicum, accipere, & quicquid datur, in lucro reputare. Interim igitur auguſtiſsime Præſul, has lucubrationes tanquam eius operis ſpecimen quoddam accipies: quas ſi probaueris, alicundéque mihi proueniat commoditas, alacriorem ad cætera proſequenda animum feceris. Vale.

Biturigibus, Calendis Maij.

M. D. XXIX.

* * *

10162388

82 *Iudex irrequisitus ex causis actorem submouet.*
87 *Priuilegiorum firmorum causa.88.*
89 *Geminationis effectus.*
90 *Multitudine legem limitari.*
91 *Loci causâ generalem legem restringi.92.*
95 *Tempore legi derogari.99.100.*
98 *More periculosæ vis.*
101 *Restringitur lex ob bonum.*
107 *Legem limitari infirmitate.*
108 *Actus valere intelligendi.*
109 *Adfectatio legem restringit.*
112 *Excusatio legem limitat.*
116 *Ignorantiam excusare.*
117 *Iudice absente legi derogari.*
120 *Necessitate legem restringi.*

CVM INVENTA sint verba, vt dicentis *sententiam exprimant, meritò eius volõtas*in primis spectanda est [1] cognoscitur autem ex *eo, quod verba ipsa indicant. Hæc † quatuor modis accipiuntur, ex proprietate, ex improprio, ex vsu, & per interpretationem. Sigillatim igitur de omnibus videndum. Et tripliciter proprietatem verborum assumi Fab. Quintilianus lib. viij. ostendit. Primus † eius intellectus est sua vniuscuiusque rei appellatio. Non tamen, inquit Fabius, quicquid non erit proprium, protinus improprij vitio laborabit: cùm multa sint & Græcè & Latinè non denominata, quæ per translationé vel καταχρησιν necessariò dicimus: vt iaculatus est sudem, vel pilam. Vnde quæ suo loco & bene translata sunt, propria dici possunt. Proprietas igitur non ad nomen, sed ad vim significandi referenda: nec auditu, sed intellectu perpendenda est.

[1] Labeo. de supel. l. g. ff.

Secun-

10162388

1 c.j.de officio ordi. in legibus contineri creditur [1]. Sed & ſi quod verbum ſit, cuius ſpecialis, itémque generalis poſſit eſſe ſignificatio, vtroque modo accipietur: nec altera cenſebitur impropria: vt cum lex iuriſdictionem alicui* concedit, non de ſpeciali tantùm cenſebitur actum 7

2 Alex. rub. de iur. om. iud. ſed de mero quoque, & mixto imperio [2]: quod & de adoptionis nomine dicendū, quod generali adoptatione etiam arrogationem continet. ſicut in ea re teſtis eſt Herennius Modeſtinus, libro ſecundo Regularum. Idem quoque dicendum eſt, de his nominibus quæ variam ſignificationem alicuius ſpeciei habent: & non magis propriè vno, quàm alio modo accipiuntur, vt ſoror. ſignificat enim vtrinque coniunctam, ſignificat conſanguineam tantùm itémque vterinam tantùm. Cùm igitur ſororis mentio fiet, quæ quoquo modo ex ſupraſcriptis caſibus coniuncta ſit, continebitur: ídque proprie. Aliud eſt cum in altera ſpecie improprietas eſt, veluti cùm dicimus Dominium, proprie de directo accipitur [3] nam qui vtiliter dominus eſt, abuſiuè videtur dominus: meritò igitur ex vi verbi hoc caſu potentior ſignificatio accipietur quæ ex proprietate deſcédit, Sed quomodo propriam ſignificationem dignoſcemus? Et crebriore ſententia proditum † eſt tribus modis fieri [4], ab auctoritate, diffinitione & etymologia. non enim dubium eſt: id prudentium auctoritati tributum, vt quo dicédi modo vſi ſunt, & nos vti poſſimus, propriéq; dicere iudicamus. A qua ſententia nec ego diſcedo, tametſi obſeruauerim quandoque M. Tullium non ita arbitratum videri, qui facere contumeliā Philippica iij. impropriè dici cenſuit hócque nomine M. Antoniū dānat, cum iamē & Plautus in Aſin, & M. Cato hoc dicendi modo vſi ſint: Idem epiſt. lib. vij. Fabiū Gallum reprehendit, qui duo nos, ſcripſerat: quod tamē exēplo Græci ſermonis defendi potuit: à quo nec Virgilius abſtinuit. 8

3 Soci. conſil. vlti. vol. ij.

4 Bart. l. omnes populi de iuſti, & iur.

Si

10162388

bis quas veteres tradiderunt. Sunt & alij diffiniendæ rei modi, quos Hegendorphinus in dialectica legali perſequitur, & explicat. Enumerantur & ab aliis à iuris ciuilis interpretibus. Illud autem in diffinitione potiſsimùm requiritur, vt diffinitio conuertatur cum ſuo definito: Hoc à Iuriſconſulto Vlpiano probari ſcribit Bartolus [1]. citaríque quotidie hoc reſponſum adnotat ad hoc Bald. Peruſinus. Induco illum textum Seruius definiebat dolum, machinationem decipiendi cauſa factam, cùm aliud agitur, & aliud ſimulatur. Labeo hanc diffinitionem dialectico inſtrumento impugnat dicens poſſe id agi, vt quis ſine machinatione circunueniatur. Ergo Seruii diffinitio non conuertitur cum ſuo deffinito. Verius igitur Labeonem diffiniuiſſe Vlpianus [2], putat: vtpote cum Labeonis diffinitio cum diffinito conuertatur, vt dolus ſit omnis calliditas, machinatio. &c.

1 l.j.ff. de dolo.

2 d.l.j.

EXPLICITO articulo, quæ verborum ſit proprietas, & quomodo cognoſcatur. videndũ eſt, quenadmodum ea ſignificatio accipienda ſit. Et ab ſomnibus traditum eſt, in quacunque materia, etiam ſi pœnam irroget, earenus verba generaliter capi, quatenus ſermonis proprietas ferre poteſt [3], niſi aliam loquentis mentem coniiciamus ea mens in diſpoſitione legis facilius dignoſcitur, quam in hominũ verbis. Cuius rei illa eſt cauſa, quòd lex ſemper de ratione legis certa eſt, facileque, quænam illa ſit, aſſequitur: at hominum in certos animi motus diſcernere nemo poſsit. Vnde & plerunq; videmus verba legum vberiorem interpretationẽ aſſumere, quam in contractibus, vel teſtamentis fieri ſoleat: quod infra lib. iij. diſſeremus. Oritur † tamẽ plerunque ambiguitas, cum de ratione legis non conſtat: in qua re illud ſciendum eſt, ſi ratio in lege expreſſa ſit, illa & augeri, & minui decisionem: quoniam leges non tam in verborum

10

3 d.l. eum lege.

11

10162388

liberari,ne in diuerso homine contingat solutionem fieri. Quid si de ratione legis dubitetur,quia vnicam tantùm adferri posse aliquis adfirmet,aliusvariis rationibus motum legislatorem contendat? Salice. pluribus rationibus motum magis præsumit [1]. Ego id plurimum in arbitrio iudicis cõsistere arbitror: nam si vna tantum probabilis sit, potius credendum est illi adhæsisse legislatorem. Quapropter in statutis filiam dotatam * excludentibus, etiam de ea actum intelligetur, cui in testamento patris dos assignata sit [2], excludentúrq; fauore agnationis: quæ sola probabilis est huius statuti ratio, & quã videmus etiam Iurisconsultis ipsis quãdoque præ oculis fuisse [3]. Sed quid, si ratio legis correcta sit, an legem quoque correctam dicemus? & Accursius corrigi existimauit [4]. Quapropter cùm hodie lex noua etiam cognatos in successione cum agnatis admittat, intelligetur & onus tutelæ deferre, eásque constitutiones corrigere, quibus agnatis solis tutela defertur: quod accipiendum, cùm ratio legis huiusmodi est, vt decisioni sit coniuncta [5], ita vt altera ab altera proximè depen-
deat, alioquin ratione remota (vt ita dixerim) vel impulsiua correcta, adhuc lex viget [6]. Idem dicendum, cum legis ratio generaliter non corrigitur, sed aliquo casu tantum [7]: nam & in illo quoque seruanda est lex, donec contraria constitutione abrogetur [8]. Et hæc quidem de ratione legis dicta sufficiãt, ex quibus ea potest colligi conclusio: Quamuis lex generaliter loquatur, restringendum tamen, vt cessante ratione & ipsa cesset [9]. Cùm enim ratio sit anima, vigórque ipsius legis, non videtur legislator id sensisse, quod ratione careat, etiam si verborum generalitas prima facie aliter suadeat. Non procedit tamen id pronuntiatum quibusdam casibus. Primus. † cum id agitur, ne quis lucro priuetur: nam quia facilius lex permittit, ne quis lucretur, quã vt damnum faciat

1 Sali.l.si ſerui. C. de noxa.

2 Barto. l. Titio centũ §. Titio genero. de conditio. & demonst.

3 §. cæterũ Insti. de leg agna. suc.

4 Glo. l. j. de legi. tut. ff.

5 c. miramur de ser. non ord.

6 l. j. in pric. de cadu. tol.

7 Aret. l. ij. de vulg.

8 c. à multis de ætate, & &qualitate.

9 l. adigere. §. quamuis. de iu. patro.

10162388

inferatur,sed differatur potius, cum post sexagesimũ diem nulla sit probibitio. Extat C. Cassij Iurisconsulti apud Cor. Tacitum lib. xiiij. oratio, qua ille S. consultum Syllavianum defendit, suadétque seruos, cæso domino, vltimo supplicio afficiendos, etiam si dura ea lex vid atur. Libet, inquit, argumẽta cõquirere in eo, quod à sapientiorib. deliberatum est. Sed & si nunc primum statuendum haberemus, creditísne seruum interficiendi domini animum insumpsisse, vt non vox minax excideret? nihil per temeritatem proloqueretur? sanè consilium occuluit, telum inter ignaros parauit, num excubias transiret, cubiculi fores recluderet, lumẽ inferret. cædem patraret omnibus nescijs? multa sceleris indicia præueniunt serui, si prodant. posſumus singuli inter plures, tuti inter anxios, postremò si pereundum sit, non multi inter nocentes agere & quæ sequuntur. Hoc igitur & in proposito quoque legis Iuliæ exemplo dicendum est. Secundus casus est, † cùm lex verbis geminatis præter vniuersalem dictionem vtitur: nam tunc de his, qui idonei non sunt, & consequẽter in quibus ratio legis aliquo modo cessat, lex adhuc obseruatur. Quapropter si statutum sit, vt quicunque quoquo modo aliquem occiderit, occidatur, non distinguemus dolo an culpa necauerit, in sui tutelam, vel ne: & ita Salic. sensit [1]. Idem, † quando sola dictio vniuersalis adest, & super actu iam concesso disponitur: tunc enim non restringimus ad idoneos, ne alias dispositio esset superflua, vt cum Iurisconsultus dixit, nuntiationem omnib. diebus fieri posse [2], intelligitur etiam feriatis: cum iam ex prætoris edicto nunciatio permitteretur. Idem etiam si de nouo actu agatur, dum tamen de re ad exemplum fauore publico pertinente, tractetur. Quapropter si seruus necem domini vltus fuerit, ex Senatusconsulto libertatem acquirit, tametsi alias ad libertatem peruenire prohibeatur

15

16

1 Salic. l. ij. C. de noxal.

2 l. j. §. nuntiatio. de oper. noui nunt. ff.

10162388

traditum esset, tamen hodie impunè prę-
teribit [1], cũ ratio legis sit correcta: quoniam emancipationis patriæquæ potestatis differentia nouissimè sublata est. Exceptis † igitur istis casibus adhærendum erit 21
regulæ vt lex generalis cessãte ratione, restringatur, cuius aliquot exempla proponemus. Lex mandat, fratres, filiósque eorum, qui principem occiderint, ad supplicium duci, non continebitur is frater, qui cum homicida capitales inimicitias exercebat, ídque De-
cius respondit [2]: hæc enim lex etiam proximos gladio insequitur, vt hoc terrore dum suorũ saluti prospiciunt, tyrannicidæ absterreantur: verisimile autẽ non est quenquam eius saluti voluisse consultum, cui inimicitias denunciauerit. Lex iubet, qui sanguinem in palatio fuderit, centum solidis mulctari, non continebitur chirurgus (vt dixi) neque tõsor, qui nouaculá summam cutem inciderit, lex constituit *quem- 22
cunque, cuiusuis conditionis testari posse [3], intelligitur de eo, qui naturæ vitio non impeditur, meritò nec furiosus, nec pupillus poterunt testari. Lex ait: Contra instrumentum vel sententiam nulla exceptio admittatur, non censetur reiecisse nisi friuolas exceptiones [4], ne aliàs grauæ damnum alicui inferatur, & contra ius naturale creditori bis idem soluatur.
Accedit etiam, quod in mandato videmus: quamuis enim generalibus verbis conceptum proponatur, ad ea tamen non extenditur, quæ non nisi speciali iussione demandari solent [5]. Lex, quæ in successione, agnatos cognatis præfert, intelligitur de agnatis masculis, cum adpareat ita fauore agnationis constitutum, quæ licet in fœminis sit, tamen cum eis extinguitur. Lex, quæ, stantibus masculis, fœminas exclu dit, intelligitur si masculi velint, vel possint succedere, alioqui non obstabũt fœminis. Quæ dat præmiũ exulem capienti, intelligitur, & eum magistratib. exhibenti, alioqui frustra diceretur captus. & hæc qui-

dem

1 Bar. l. Gallus. §. & quid si tantum. ff. delib. & post.

2 Consil. lx

3 l. j. C. de sacrosan. eccl.

4 l. ita nobis C. de adult.

5 c. qui ad agendum de procur. invj.

10162388

ptum eſt, ſi pater filios ſuos inſtituat, de maſculis tantum intelligi [1]: quamuis enim appellatione filiorum etiam fœminę contineantur, id non ex ſermonis proprietate, ſed per interpretationē ex præſumpta mente introductum eſt, quæ præſumptio per cōiecturam ſtatuti tollitur, & à proprietate verborum non recedimus. Et ideo quidam duobus filiis inſtitutis, cùm fidei commiſiſſet, vter eorum ſine filiis decederet, ſuperſtiti reſtitueret eum, qui relicta filia, deceſſerat, reſpondit Dinus ad reſtitutionem teneri [2]: quoniam appellatione filij hoc caſu propter legem municipij non comprenderetur fœmina. Quæ ſententia nobis quoque placet, maximè ſi appareret teſtatorē etiam propriam filiam excluſiſſe, vt maſculos tantum inſtitueret [3]. Secunda ſectio eſt: Quoties † ſermonis 26
proprietas repugnat, ad eā potius attendimus, quàm vt imitatione legis quicquam factum arbitremur. quapropter qui fratrem, & eius filios heredes inſtituit, ſimul eos propter coniunctæ naturam vocaſſe creditur [4], quamuis ex diſpoſitione legis in ſucceſſione priùs pater quàm filij admittantur. Quaratione eadem municipio cum lex adſit, ſi pater filios, & filias inſtituerit, receptius eſt ſimul mares & fœminas admitti: quod Paul. Caſtrenſis. & Socin. probant [5]: tametſi Ancharanus [6] prius maſculos, deinde, eis non exiſtentibus, fœminas iuxta legis ſeriem vocari crediderit: Si tamen vltra legem municipalem † aliæ coniecturæ adducantur, tunc aliter ſta- 27
tuendum eſſet: veluti cùm præter legis, aut naturæ ordinem, etiam inſtitutionis neceſsitas hoc ſuaderet, vt in patre filium & nepotes ex eo inſtituēte [7]. Idem dicendum quoties interpretatio fieret circa verba ei non præiudicantia cum quo contrahitur, & que ſui natura ad terminos iuris referuntur: veluti cùm quis fundum emphyteuticum ſibi, & filiis ſtipulatur: nam exiſtente huiuſmodi lege, quæ ma-

1 Bald. l. tres fratres. de pact. ff.

2 Felinus. c. ius generale. 1. diſtinct.

3 Paul. cōſi. ccccx. caſus iſte frequen.

4 c. Raynutius. de teſt.

5 l. in his. de condit. & demōſtra. ff.

6 Anchara. d. l. tres fratres.

7 l. Gallus de lib. & poſt.

10162388

portione,quia cùm eiuſmodi ſponſio iuſſu legis fiat, non eſt veriſimile neceſſariò promittentem velle iuſſuum donare: ſi tamen ex natura contractus quicquam actum creditur,non eſt dubium ex ea fieri reſtrictionem. Vnde ſi locator conductoré intra*quinquennium non eiicere promiſit, intelligitur conduductore penſionem ſoluente [1], natura enim contractus etiam proprietati verborum præpollet [2]. Quarta †ſpecies eſt, cùm nec verba nec mens quicquam repugnant,ſed caſus eſt omiſſus, & tunc non eſt dubium ad diſpoſitionem legis referri. Vnde qui promittit ſoluere * centum, intelligitur de moneta à lege permiſſa,qui domum conducit, intelligitur ſecundum morem patriç conduxiſſe.qui,quod vocant, feudum acquirit, in ea omnia ſe obligaſſe iudicabitur,quæ ex eius contractus lege domino ab huiuſmodi clientib. debentur. Et generaliter verum eſt quod Bal.ſcripſit [3],quialiquam actionem orditur, is legi de ea verba facienti ſe adſtrinxiſſe videri debet.

29 30 31

SEQVENS tractatus de plebiſcito municipali; quando iuxta antiquiores † leges reſtringi debeat & regula eſt, debere: quoniam ſtatuta ſecundum ius commune interpretationem accipiunt [4]. Et quoties ſtatutum de aliqua re, perſona, loco, verba facit, de idoneo & habili ex iuris communis diſpoſitione intelligitur [5]. Qua ratione ſi lex,vel ſtatutum de aliqua re argumentetur & decidat,reſpectu cuiuſcunque alterius impedimenti aptitudinem prçſumemus [6]. Ex hac regula quamplurimæ quæſtiones finiri poſſunt. Lex ait: Inſtrumenta niſi intra menſem apud cenſorem inſinuentur, fide careant,non nocebit alienigenis ignorantibus, cùm hiſce terminus non,niſi à die ſcientiæ,iure communi labatur [7]. Rurſus lex: Exules & quicunque ſolum verterunt,impunè reuertãtur: qui ob falſi crimen exulat,reuerti nequibit,quoniam iure communi generali abolitione de his actum non videtur

32

1 il.quæro. §. inter locutorem ff. loca.

2 l.inſulam de præſc. verb.

3 Bal.l.ſi duo, de achere.

4 l.ij.C.de noxal.

5 l.vt grada tim. §.j. ff. demun & hono.

6 Bald.l.qui teſtaméto. de teſtam.

7 l.genero. de his qui not.

10162388

dolo tamen occiderit [1]. Lex enim Cornelia, quæ in-
sicarios est lata, nonnisi in eum qui dolo malo cæ-
dem patrauerit, locum habet [2]. Lex ait: Suspectus
perpetrati facinoris in ius veniat, alioquin exulet:
veniat intelligitur & persistat: quia lex antiqua non
veniisse eum interpretatur qui non persistit [3]. Lex in-
quit: Prætor controuersias arbitratu iurisconsulti
communi partium consensu electi definiat: intelli-
gitur de controuersijs, in quibus probabilis sit am-
biguitas: claras enim ipse nemine consulto, decîdet [4].
Lex: Prætor agnatos ad compromissum cogat, in-
telligitur, si aliqui litigatorum petierint: nec enim
non petenti se prætor exhibet [5]. quod & in ea lege
pluries responsum est, quæ alienigenam satisdare iu-
bet: intelligitur enim si cautio petita fuerit [6]. Lex
Terraconensis: Rex immobilia aliqua ne alienato:
poterit nihilominus pro dote ab vxore accepta im-
mobilia alienare, cùm de hoc casu lex communis a-
ctum non fuisse existimet [7]. Lex: Debitor *soluere 37
non teneatur, nisi restituta sibi syngrapha: non com-
prændetur qui syngraphan amissam iurauerit, dum
acceptilatione, vel antapocha liberare debitorem sit
paratus [8]. Lex: Quisquis triticum, vel vinum extra
territorium aduexerit, plectatur: qui non in territo-
rio, sed aliunde acceptum aduehat, nō punietur [9]. qui
item vinum gustus causa absportauerit, impunè fe-
cerit [10]. quod & in eo, qui vsus sui causa absportet,
responsum est. Lex: Negotiatorum codicibus inte-
gra præstetur fides, intelligetur in his, quæ ad nego-
tiationem pertinent. Lex: Filij mercatorum ab his,
quibus pater debet, conueniri possint: intelligitur, si
patris heredes esse voluerint, idque Bald. probat [11].
Lex: Mulier absque consensu agnati contrahere vel
donare nequeat: poterit ecclesiæ donare, & alio mo-
do in piam causam transferre [12]. Lex: in grauib. de-
lictis triumuiri capitales liberè inquirant: non pote-
runt

1 l. in lege ff. de sica.
2 Iaſ. l. in actio. de in lit. iur.
3 c. j. de indi. in an. iq.
4 l. ille. § j. de leg. i. j.
5 l. j §. fi. de iur. delib.
6 l. pen. §. fi. de leg. ij.
7 Authen. ers quæ. C. com. de leg.
8 le. fi. C. de fid. instru.
9 l. cætera. §. sed si quis. de leg. j.
10 l. j. C. quæ res expor.
11 Bald. l. de quibus. de ll.
12 Bal. l. generali. C. de sacrosanct. ecclesiis.

10162388

vel vi,aut metu contraxiſſe, vel ſimulatum funebrémve contractum, vel iudicem incompetentem, vel ſe ſoluiſſe,idque manifeſtum eſſe,vel incontinenti probaturum. Admittetur & exceptio ex cõtractu veniẽs:vt ſi vẽditor pretium petat, ego rem mihi traditã negẽ:itemq; quęlibet alia exceptio ex alio ipſius legis capite deſcendens [1]. ſed hæc ſatis & ſuper. Quod † diximus ſtatuta ſecundum leges declarari, reſtringíque quibuſdam caſibus, non procedit,veluti cùm verba legis municipalis tam ampla ſunt vt commodè & citra manifeſtã cauillationem reſtringi non poſſint:vt cúm lex dicit, maritus, decedente vxore omni caſu lucretur dotem ſibi datam: durum eſſet reſtringere, vt ſaluum ius filiorum prioris matrimonij cenſeretur [2]. Idem ſi diceret, maritus decedente vxore ſine liberis communibus lucretur dotem:quorſum enim hic mentio liberorum communium,niſi vt qui communes non ſunt,reiiciantur? Nam & receptiſsimum eſt,ſi ſtatutum aliter nihil operaretur,ſecundum leges non reſtringi. Quo fit, vt ſi conſtitutum ſit,poſſe reum perſonaliter vel ad domum citari,arbitrio actoris permiſſum, vtrùm mâlit intelligamus,nec diſtinguatur: perſona reperiri poſsit,vel ne,cùm hac diſtinctione admiſſa,nihil iuri communi adderetur, ſed ſuperfluum eſſet [3]. Nam etſi victum victori in expenſis *condemnari iubeat,intelligemus etiam ſi iuſtam cauſam litiguandi victus habuerit,nealiàs fruſtra ita conſtitutum ſit [4]. nec vlla iniquitas ſubeſt [5], cùm victor de damno vitando & ipſe agat,cui æquius eſt ſuccurri [6]. Eôdem pertinet quod Bartol.cenſuit ſtatutum *quo diſponitur ex præſcriptione dominium acquiri, de directo dominio intelligẽdum, vt aliquid iuri communi addere videatur [7]. Quo argumento, cùm latis tribus ſententiis conformibus ſtatutum non pateretur eas tanquam nullas improbari, reſpondit Andreas Siculus [1],

41

42

43

1 Moder. c.ex parte. ij.de offic. de.leg.

2. Roma. & Dec.d.auth. præterea.

3 Bart.l.iiij. §.prætorait de .damno infect.

4 l.ſi quando de leg.j.

5 Iaſ.l.properandum. C.de iudic.

6 l.ſi ſeruũ §. ſequitur. de verbo.oblig.

7 Barto.l. iij.de vſuca.

10162388

regula ſtatuti generaliter intellecta, multum operetur, debet exceptio reſtringi: quandoquidem parum refert, ſi quæ incidenter dicuntur, ſuperfluant, dum principale otioſum non ſit [1]. His amplius adnotandum ſtatutorum generalia † verba ſecundum legem non reſtringi, cùm ea iuris communis diſpoſitio, nõ tam effectum reſpicit, quàm formulam verbalem: vt cùm ſtatutum auget filiorum legitimam, quam iuberet relinqui filio, exiſtimabitur ſufficere quoquo titulo relinquatur, etiamſi non inſtitutionis iure pater reliquerit [2]: idque verum arbitror, quoniam non tanti eſt ratio quæ Iuſtinianum mouit (nempe quòd titulus inſtitutionis ſit honorabilor) vt tam modica cauſa generalitas ſtatuti reſtringi mereatur. Nam etiam illud in confeſſo eſt, ex iuris communis extraordinariis diſpoſitionibus ſtatuta non reſtringi. Exempli cauſa: Lex iubet matrem ab agnatis excludi, nunquid à ſororis filio excludetur, qui iure quodãm commentitio agnatus eſt [3]? & traditum eſt non excludi, nec de eo verba ſtatuti accipienda [4]. Qua ratione nec ab eo quidem iure reſtrictio ſumetur, quod maximè controuerſum ſit. Quapropter cùm lex mariti ũvna cum filiis prioris matrimonij generaliter in maternæ dotis ipſius partem ſolùm admitteret, reſpondi non eſſe priùs deducendam à filiis ipſis legitimam, cùm id maximè controuerſi propter doctorum varias opiniones iuris eſſet [5], cuius non eſt veriſimile rationem vllam habuiſſe decuriones. Bald. tamen alia ratione prædicto in ſtatuto legitimam quoquo titulo relinqui poſſe cenſuit, quòd videlicet ſtatutum iuris correctorium ab eo interpretationem accipere non debeat. Quam rationem crebriore calculo reprobari conſtat, cùm ſemper ius commune obſeruemus, præter quam in eo quod expreſſe conſtat correctum. Ex ſupra dictis igitur Baldi ratio diſtinguenda fuit. Generaliter tamen

45

1 laſ.l.de offi.eius, cui mand.

2 Bald.l.maximũ. C. de liber præt.

3 l.meminimus. C. de lege. hered.

4 laſ.l.omnes populi. in fi. de iuſti. & iur. ff.

5 Decius cõſi. ccxlvij.

10162388

quæ videmus, quapropter lex [1] iudicibus mandãs, vt ipsi sententiam suam ex scripto pronuncient, in his sibi locum non vendicat, qui excellenti dignitate præpolleant, vt præfectus prætorio, vel episcopus. Nam & constitutum est, in generali excommunicationis suspensionis, ve sententia, qui pontificiæ sunt dignitatis non compræhendi [2]: plurima †enim illustribus, dignioribúsq; huiusmodi concessa sunt, quæ inferioris gradus viris nõ permittuntur. Qui dignitate illustri pollet, nõ nisi ex scripto in ius vocari potest [3]: per procuratorem etiam in causa criminali litigat [4]. Qui cingulo militari decoratur, ex delicto suspendi nequit, cum huiusmodi pœna soli plebeij afficiantur [5]. Is etiam si aduersus eum aliquid indicij emerserit, quæstioni subiici non debet [6]. Doctor vel medicus ob æs alienum, vel munus aliquod in carcerem detrudi non potest [7]. Sic lex in mulierem compromitti prohibens, eam non comprændet, quæ excellenti dignitate splendeat [8]. Hinc fit, vt in generali vicarij mandato ea potestas concessa non videatur, quæ illustrem personã submouere possit [9]. Vnde nec archiepiscopi vicarius episcopum iudicabit, nec municipij potestas ius in senatorẽ dicet. quòd si quis ius in illum decernendi habeat, mittigare tamẽ in pœnã tenebitur, eiusq; honori (quantũ in se erit) deferre. [10]. Quod tamen in pœna corporali intelligitur: nam in pecuniaria nobiliores grauius plebeiis mulctantur, [11] Cæterum & ad hæc pertinere videntur, quæ propter cõcedentis amplam dignitatem indulta in iure reperiuntur. Ecce in albo potiores partes habent, qui & tempore priores fuerũt: nisi tamen maiori dignitatis excellẽtia præpolleat, qui posteriorẽ elegerit [12]: nã & in sacerdotiis in ambiguo prior præsumitur isq; cæteris præfertur, quẽ Romanus Pontifex designãrit [13]. Quod etiam aduersus iam receptum in Canonicorum ordinem extenditur: is enim

1 l.ij.C.de sent.ex bre ui.rec.

2 c.quia periculosum. de sent.excommu. in vj.

3 l.quoties. C.de dignit. lib.12.

4 l.fi.C de iniuriis.

5 l.desertorem. §. pœna.de re milit.ff.

6 l.milites. C.de quæst.

7 hinc quis. C.de aduoc. di.indi.

8 c.dilecti. de arbitris.

9 c.j,in fi.de offi. ord. in. vj.

10 c.ij.de offic. deleg. in vj.

11 l.properandum. §. sin autem vterque.C.de iud.

12 l.ij.de albo scrib.

13 c.si à sede. de præbendis.in vj.

10162388

cæteros viros ſuboriretur [1]. Eadem ratione putauerim in ſupraſcripta quæſtione debere ſcholaſticum ei de via decedere [2], cùm cæterorum id propter populi opinionem interſit. Propter vitæ integritatem, & † ſanctimoniam auctoritatémque hominis à regulis communibus quandoque recedimus [3], quales ſunt, poſt publicata teſtimonia neminem vlterius rogandum: conſanguinei teſtimonium ſuſpectum eſſe, ſicut & iudicium: nam propter notam viri probitatem (quanquam hæc rara auis) aliter quandoque iudicabimus [4]. Sic iudicem abſoluit reſponſo ſuo Angelus, qui cauſæ capitalis accuſatum magnæ exiſtimationis virum, non in cõpedibus cauſam dicere iuſſerat [5], ſed vrbé procarcere, etiam abſque vadibus, aſsignauerat, cùm is violato iureiurando, ſolum vertiſſet. nam & tutor legitimus ſatiſdare debet: ſi tamen honeſtate, probitatéque præcellat, hoc ab huiuſmodi viro non expectabitur [6]. Quapropter quãuis quiſquis immobilia non poſsidet iuditio ſiſti ſatiſdare teneatur, ſi quis tamen alioquin ſit promiſſi tenax, & à mendatio abhorrens, propè eſt, vt eius ſponſioni ſtetur [7]. Qua ratione cùm ſtatutum eſſet, vt quilibet iuxta qualitatem perſonæ ſatiſdaret, reſpondit Baldus, eum qui probis ſit moribus, & ſpectatæ fidei, liberari [8], ſi iuramento cauerit: tametſi ſatiſdare ſolùm is dicatur, qui fideiuſſoribus creditori conſuluit. Sed & illud conſtat, quamuis arbiter extra locum *compromiſſi ſententiam dicere non poſsit. propter tamen hominis auctoritatem indulgendum, vt etiam in ſeceſsibus rem finire poſsit [9]. Ex hiſtoria quoque proditum eſt, Ambroſiũ, Nicolaum, Seuerũ, cum prius ſeris initiati non eſſent, in epiſcopos tamen electos fuiſſe [10]: quod propter ſingularem vitæ integritatem toleratum fuit, cùm alioquin antiſtes eſſe nequeat, niſi quæ antea tandiu ſacra tractauerit. Pro-

1 l.j.C de tyro.
2 Felin.c. clerici.de iudic.
3 laſ l.iubemus. C. de iudſc.
4 l.ij.in princ. de teſtib.
5 l.ſi à bonæ. de rei vendi.
6 l.legitimos. ff. de leg.eu.
7 Paul.l.ſi quis ſtipulatus ſit Stichum, §. fin. de verb obli.
8 l.abſtinẽdum.C.quorum appel.
9 l.ſi cùm dies.§. ſi arbiter.inſi.de arbit.
10 c.ſtatuimus.§. his omnibus, lxj diſt.&c. epiſcopus. ea diſt.

ta con-

10162388

lata, non intelligitur eum comprændere, qui iusto hosti fœneratitiam pecuniam dederit [1]: nam & lex Pompeia parricidam culeo insuens, de eo non intelligitur, qui parentes patriæ publicos hostes obtruncarit [2]. Quod vt verum sit, non tamen laudandus est, qui iura naturalia sic contempsit [3]. Eadem ratione traditum est, hosti impunè violandam fidem [4], præterquam cùm ei aliquid specialiter promissum est [5]. Sed ambas hasce quæstiones ex Philosophorum sententia M. Cicero lib. de officiis iij. elegantissimè explicat: is igitur adeundus. Propter personarum consanguinitatem legis † generalis plerunque fit derogatio, vt in hisce speciebus. Lex est: Cum eo cui saeris interdictum sit, nemo quicquam commune habeat, ad se venientem aduersetur, colloquio non dignetur: non intelligentur prohibiti consanguinei [6]. Quo sensu & lex in receptatores scripta [7], & edictum prætoris de seruo corrupto, ad proximos non trahentur. Sed nec lex quidem prohibens aduocato aduersus rempublicam patrocinari, vetabit quòminus me meósque tuear [8]. Sic & S. C. Syllanianum, quo heres scriptus non priùs hereditatem adire potest, quàm defuncti testatoris necem vltus fuerit, non censebitur patri necessitatem imponere, vt filiũ accuset [9]; nec vice versa filio, vt patrem deferat, nam nec tutor pro pupillo subire iudicium tenebitur aduersus proprios coniunctos [10]: quod & ad aduocatum producendum est, vt vsque ad quartum gradum aduersus cõsanguineos causam dicere cogi non debeat [11], cùm lege Iulia Papia Iudiciorum publicorum, nec testi quidem denuntiari possit, vt testimonium vel aduersus sobrinum, sobrinam, sobrino, sobrináve natum dicat [12]: & militi emansori detur venia, qui affectioni parentum & affinium hoc dedit, vt aliquandiu à signis abesset [13]: & quicunque coniunctos in iudicium vocarit, quorum in edicto prætor

1 xiiij.q.iiij. c. ab illo.
2 l. minimè. de relig.
3 l. si adulterium. §. liberto, de adulte.
4 xxiij.q.ij. dominus.
5 l.j.§.non fuit. de dolo. glos. in verb. hostem.
6 c inter. de senten. excõ.
7 l. fin. de receptato.
8 l. pen. de postulan. ff.
9 d.§.libert. Iason. l.j. C. de his quib. vt indig.
10 l. humanitatis. C. de excusatio. tut.
11 l. petitio nem. C. de aduo. diuer. iudiciorum.
12 l. lege Iulia. de testib. ff.
13 l. qui cum vno. in fin. de re mili. tari. ff.

56

10162388

aneclogiſtes eſt,& pares cum eo ſemper rationes habet: Quapropter ſi filio reſtituere hereditatem gra-
1 l.Imperator. ad Trebel. uatus ſit interim nullam cautionem præſtabit [1]. Sic magiſtratus aut miles, licet in prouincia emere prohibeatur, paterna tamen bona, quæ à fiſco di-
2 l.qui officii.de contrah. emptio. ſtrahuntur, ſibi addici iure procurabit [2], nec legis laqueis tenebitur. Sic doctoris filius in patris demortui locum excluſis ceteris ſuccedet [3]. Poſſent
3 l.iij.C.de aduoc. diſciud. ad hanc rem & alia pleraque facientia adduci, quæ ſciens prætereo. Propter † perſonæ quoque pau- 58
pertatem à generali lege quandoque recedimus: Quapropter in multitudine cauſarum,ante ceteras,
4 l.ij. q. j. c. in primis. pauperum controuerſias iudex definiet [4]: eorum
5 l.iudices. C.de epiſco. aud. alimoniæ, ſi in carcere detineantur,prouidebit [5]: tabellionem, vt documenta illis etiam gratuito edat,
6 l.tam de mentis.C.de epi.aud. ex officio coget [6]. Si quis ob inopiam non appellauerit, vel poſt prouocationem fatalia labi permiſe-
7 §.aliis.in auth. de his qui ing. ad appell. rit, eum reſtituet [7]: mulctam etiam, ſi eius portio collitigatori debeatur, abolebit [8]. Illud enim con-
8 l.illicitas. in fin. de offic præt. ſtat, paupertati à legibus multa indulgeri, quæ omnia recenſere præſentis otij non eſt. Nam & non ſolùm ex pauperrate,ſed etiam propter perſonæ ignobilitatem pleraque aduerſus iuris communis regu-
las introducta reperire eſt. Pater * etiam inuito fi- 59
lio illi factam iniuriam remittere poteſt:ſi tamen vilis abiectáque perſona ſit, remiſsio filiis, qui honeſtam perſonã ſuſtineant,non nocebit [9]. Sic quamuis
9 l.ſed ſi.§. filios de iniur. filia de dote,niſi ex conſenſu patris agat,non tamen
10 l.ſi cum dotem.§. eo autem. ſol. matrimo. de eo intelligemus, qui vilis,fœdioréque vita ſit [10]: nam & ex contrario, lex liberis aliquod beneficium propter patris honorem indulgens, ad eum filium non porrigitur, qui turpem vitam maculoſámque
11 l. ſenatoris. ff. de iuſt.cert.tẽp. agat [11]. De huiuſmodi quoque intellexiſſe non vidébitur, cùm infamiæ notam inurit [12]: his enim infamia pœnæ loco non eſſet, quare ſeueriùs vindicandum Quapropter meritò Baldus cum lex generaliter
12 l.ij.C.vt

e

10162388

præmio carere non debeant. His accedit quod vulgò dici ſolet, de † rebus minimis nullam eſſe prætoris 64
curam [1]: quod ita accipitur, vt ex re minima aduerſus ius commune nihil inducendum ſit, nec reſtitutio in integrum concedenda: cùm verò ſecundum ius commune agimus, tunc etiam minimæ rei rationem habendam [2]: vnde qui vel oboli reliquator eſt, actione exempto rem non conſequitur, aduerſus deiectum petitorio iudicio non experietur [3]. Sed an emphyteuticum fundum, tanquam integrum canonem non ſoluerit, amittet? Et cum hanc legem partes contractui dixerint, propius eſt, vt amittat: quod crediderim verum, cùm inde argui contemptus aliquis poteſt: alioquin humanius eſt, per imprudentiam factum arbitrari [4]. Quapropter nec inquilinus, qui excepto nummo penſionem ſoluit, ſubmouebitur: in quam ſententiam Bal. & Paulus Caſtrenſis tranſiêre. Propter ſterilitatem à regula generali variis quoque ſpeciebus recedimus: Quapropter colonus * qui agriculturam non deſerere promiſit, ſalua 65
fide recedere poteſt, ſi ſterilis fundus effectus fuerit [5]. Et conſtitutio, quæ rerum eccleſiæ alienationem * fieri poſſe generaliter negat, non tamen de ſte- 66
rilibus prædiis, tenuibúſque agrorum plagis intelligetur: poterunt enim abſque alia ſolennitate alienari [6]. Quod & in conſuetudine receptum eſt, quæ ſi huiuſmodi alienationes infirmet, de modici reditus poſſeſsionibus nõ intelligetur: nam & lex, quæ clientem in verba domini iurciurando adigi [7], hoc eſt, præſtare occaſione feudi (vt vocant) iuramentum fidelitatis iubet, in eo non obſeruabitur, qui modicam, tenuémque rem eo titulo acceperit. Sic propter anni ſterilitatem fit colono remiſsio mercedis. Cenſetur autem is fundus ſterilis * cuius culturæ 67
tantùm impenditur, vt, eo deducto, nihil colono ſuperſit [8]. Bartolus etiam remiſsionem faciendam cenſet,

1 l. ſcio. de in integ. reſtit.

2 l. ſi proprietarius. de dãno infecto.

3 laſ. authent. qui rem. C. de ſacroſan eccleſiæ.

4 l. quamuis. de conditio. & demonſt.

5 glo. l. ij. de agri. li. xj.

6 xij q. ij. c. terrulas.

7 c. ceterùm. de dona.

8 l. mediterraneæ. C. de anno. lib. x.

10162388

constat: cùm veteres notorium pro denuntiatione facinoris acciperent [1], cùm in id publicè constituti Emissarij & Curiosi indicium perpetrati facinoris per elogium præsidi faciebant, quod munus in pagorum syndicos, vt plurimum hodie translatum est: nec eo casu solennia accusationum perpendun-tur, sed solùm (vt Gordianus Imper. constituit [2]) falsis, nécne quis sit notoriis insimulatus. Propterea quæ de nouo emergunt, fit & quandoque huiusmodi interpretatio: Ecce, tibi, postquàm in causa conclusum est, licet alia instrumenta proferri nequeant, si tamen quicquam nuper ad litigatorum aures perueneriit, indulgendum est [3]: nam & post litis contestationem (quod veteres iudicium acceptum dicebant) licet exceptiones dilatoriæ * amplius opponi 70
nequeant, nec vlli recusationi sit locus, si tamen eiusmodi sit præscriptio, quæ in notitiam nuper delata fuerit, adhuc qualisqualis sit, admittetur [4]. Sic & restitutionis in integrum postulatio, quamuis iterari non possit, ex noua tamen causa permittetur [5]. Sic & in iudicio rei vendicationis absolutus * quia non 71
possidebat, poterit post rem iudicatam iterum conueniri [6], si ad eum peruenisse denuò possessio asseratur: quod etiam in aliis iudiciis dicendum est. Vnde qui soluto matrimonio per diuortium, dotem repetit, si, lite pendente, iterum matrimonium instauretur, exceptione submouendus est [7], quinimò etiam qui actione caret, litem instituere potest, si accepto iudicio certum sit ei actionem tunc competituram [8]: quod ex eo exemplo constat, cùm Titius & Meuius separatim, si alteri fundus datus non esset, sibi stipulati sunt adiuuantúrque hæc omnia regula generali, quæ interim accidunt nouo auxilio indigere [9]: & qui nouam rem desiderat, nouum ei cõsilium: atque remedium suggerendum [10].

EX QVALITATE quoque † fit plerunq; legis 72
restrictio.

1 l. ab accusatione. §. nuntiatores ad Turpil.

2 l. ea quidem. C. de accus.

3 Bart. l. admonendi. de iureiur.

4 l. eleganter. § si quis post de cõd. indeb.

5 l. j. C. si sæp. in inte.

6 l. si à te. de except. rei iud.

7 l. si seruus. de cõd. furt.

8 l. si Titius vbi glos. de verb. oblig.

9 l. de ætate. §. ex causa. de interr. actio.

10 l. j. de vét. inspi.

10162388

qualitatem illam corruptionis probare debet [1], cùm aliàs diui Hadriani reſcriptum, quo in integrum reſtitutio conceditur, locum nõ haberet. Eôdem pertinet quod vulgò traditum eſt: quoties lex cum aliqua qualitate *loquitur, vbi ea non conueniat, nec 76
legem quidem conuenire [2]: vt cùm in ea dicitur, qui damnum dederit, vel poſſidentem turbauerit centum ſoluat, & ablata reſtituat: non cenſebitur eum punire, qui inquietauerit, & nihil abſtulerit, cum verbum reſtitutionis huic caſui non quadret. Sic Pontificis conſtitutio [3], vſurarij manifeſti teſtamentum irritum eſſe iubens, eíque mortuo ſacram ſedem vetans, in ludęo nullas vires habere exiſtimatur [4]: quid enim ad illum pœna ſepulchri faceret qui omnino communem canibus tumulum habiturus eſt? Sed hęc tamen omnia intelligenda ſunt, cùm illa qualitas veriſimiliter ſubſtantiam rei reſpicit [5]: alioquin † ſi 77
extrinſecus addita proponatur, etiam abſque ea actus valebit: Quapropter ſi loco exempli appoſita ſit non arctabit regulam [6]. Idem ſi primo regula in lege generaliter poſita ſit, non reſtringetur ex qualitate, quæ in fine legis addita reperiatur [7]: nam etſi conditio in lege aliqua reperiatur, nõ leuis momenti eſſe ſolet, & tamen quandoque ex legiſlatoris mente nullius efficaciæ eſt [8], idq; & Iaſon annotauit: Cæterùm illud non differendum eſt, cùm lex propter aliquam qualitatem quæ adſit, quicquam indulget, ea deinde ceſſante, diſpoſitioni quoq; legis locum non eſſe. Finge curatorem prodigo, vel furioſo datum eſſe, eóſque ad ſanos mores reuertiſſe, nónne curator munere ſuo defungetur [9]? Legibus multa aduerſus impudicas mulieres conſtituta ſunt: finge eam, quæ malè libidinis cauſa audiebat, mutaſſe viuendi inſtitutum, & probi exempli factam, nónne pœnis legum eximetur [10]? Multa tempore belli etiam iniqua conſtituuntur: ſolent enim præfecti militares non tam

1 l. diuus. de re iud.

2 l. mancipia. C. de ſer. fug.

3 c. quam quam. de vſur. in viur. in vj.

4 Aret cõſi. clvij. incip. copioſè.

5 Bar. l. Titia. ſol. mat.

6 l. j. §. quod vulgo. ff. de vi. & vi. armat.

7 l. regula. §. & licet. de iur. & fact. igno.

8 l. à diuo. §. in venditione de re iud.

9 l. j. verſi. tandiu. de cur. fur.

10 l. imperialis. C. de nupt.

10162388

ſtatim deprænſam recedimus plerunque à regula iuris: vt cum lex tres ſententias, tametſi allegentur nullæ, iubet abſque mora executionis effectum accipere [1], non continebũtur quæ ex actorum inſpectione euidenter nullæ apparent, niſi [2], & id dubium probabili exceptione refricari poſsit [3]. Si verò aliunde nullæ appareant, quamuis in continenti probaturum ſe reus offerat, non tamen differendam executionem verius eſt, ne alias lex illa nullius ſit effectus. Sic agenti interdicto de tabulis exhibendis, licet præſcribi nequeat tabulas nullas eſſe, tamen ſi id vitium ex earum inſpectione pateat, admittetur exceptio [4]. Quod & in noui operis nuntiatione traditum frequentius eſt, cùm vſufructuarius nouum opus domino nuntiat, non ſuperſedebit dominus, cùm ex ipſius actus inſpectione apparet nuntiationem irritam [5]: nam & † libellus quo actor in iudicio quicquam intentat. ſi ex ſui lectura ineptus ſit, poterit non expectata rei recuſatione à iudice reiici [6]. Quin imò receptum eſt, quoties iudici conſtat de iuſta rei exceptione, etiamſi deducta in iudicium non ſit, tamen actorem reiiciendum [7], ſi cum alicna iactura locupletaretur. Illud quoque indubitati iuris eſt, probationibus per legem ſummotis, nunquam de ea actum videri, quæ ex inſpectione fieri proponatur. Finge, probatum eſt me vulnus Titio intuliſſe in caput, patefactáque teſtimonia, potero nihilominus à iudice petere, vt inſpiciat, deprænſurum nullam Titio in capite cicatricem eſſe [8]. Sicut & vice verſa, ſi quiſquam ex aſpectu minor pronunciatus ſit, eis non nocebit [9]. qui aliis argumentis veritatem ſe demonſtraturos aſſerent. Quapropter & Baldus [10], ſententiam de ætate ex aſpectu latam, nunquam in rem iudicatam tranſire credidit, quò minus ſemper tractari certioribus probationibus queat. In feriis quoque.

1 Clem.j.de re iud.
2 Mod.l.iiij. §. condemnatum.de re iud.
3 Peruſ.c.dilecto.q.lij.in fi.de apel.
4 gl.l.j.§. ſiue ſupre ma. de tab. exhib.
5 Bart.l.j.in prin. de oper. no.nun.
6 l.ſi.in.fi.C. vt nemo pri.
7 Bart.l.ſi vnus.§. pactus.de pactis.
8 Bal.l.ſi quis teſtib⁹. C.de teſti.
l. minor x aſpectu. de minorib.
10 Bald.l.ſi. minor. C.de in integ..reſtit.

82

10162388

quoque à patre ſubſtitui lex quandoque ſuadente
æquitate præter iuris ciuilis regulas concedit. [1]. Pri-
uilegia † quoque ipſa propter aliquas qualitates fir- 87
miora exiſtimantur, vt quia in corpore iuris repo-
ſita ſint: huiuſmodi enim etiam generali omniũ pri-
uilegiorum derogatione quicquam detrahi creden-
dũ non eſt [2]. Idem, cùm ei perſonæ quicquã indulge-
tur, quæ iam à lege multis beneficiis affecta ſit: non
enim hac generali derogatione quicquã ei prçiudicij
fiet: vtcùm viduis & religioſis fœminis princeps cõ-
ceſsit, ne extraordinaria aliqua in dictione atteran-
tur [3]. Idem cùm priuilegium cõcedentis iuramento
confirmatũ eſt: nam etſi particularis canonicorũ con-
ſtitutio tali religionè munita ſit, ei derogatum per
generalem maximi pontificis legem non cenſebi-
tur [4]. Conſtitutioni quoque per ſacroſanctam ſyno-
dum editæ, generalia Rom. Pontificis diplomata ni-
hil obſunt [5]: ſicut nec aliis priuilegiis, quæ proba-
bilibus adminiculis adiuuãtur [6]. Et ſacerdotij à ſe-
de apoſtolica, non obſtãte quocunque alterius priui-
legio, facta collatio, nihil ſecularibus, (vt vocãt,) pa-
tronis dãni inferet [7]. Ceterùm & ea † firmiſsima ſunt 88
priuilegia, quæ remunerationis cauſa indulta repe-
riũtur: vt ſi princeps ciues de ſe benemeritos aliqua
immunitate donat, non cenſebitur de hoc actum ge-
nerali reuocatione [8]: quod maximè procedit, cùm
non ſubito, vel in piam cauſam quicquam collatum
eſt, nec enim ea reuocari facilè poſſunt. Sed & pro-
pter obligationem, quæ ob antidora dicitur, plurima
cõſtituta eſſe conſtat, quæ ab his collecta cernere eſt,
quos ea cura tetigit [9]: nos breuitate contenti ad alia
feſtinamus. Propter pariratem quoque qualitatis non
nihil lex concedit: vt ſi promiſerim tibi Titium fi-
deiuſſorem dare, liberabor, dum æquè idoneum ali-
quem præſtẽ [10]. Si domo tibi locata vti frui non li-
ceat excuſabitur locator qui æquè cõmodam aliam
præſtare

1 l. ſciendũ. §. legati. de legationi.

2 gl. l. ij. §. legatis. de iudic.

3 Cinus l. j. C. quando Imp. int. pu.

4 c. cum nõ liceat. in fi. de elect. in vj.

5 c. nonnulli. de reſcrip.

6 gl. cle. dudum. §. nos etenim. de ſepul.

7 Rota dec. iij. in nouis.

8 l. ſi pater. §. fi. de donat.

9 Iaſ. l. ex hoc iure. ff. de iuſti. & iure.

10 l. qui autem. §. ſed & ſi quis de cõſtit. pec.

10162388

ſuſcipiat,non eum coget, qui nimio aliorum numero occupetur [1]. Cùm iudici prohibet, ne cauſas pedaneis demandet [2], aut ne noctu pronunciet, non procedet quoties multitudine litium præſes prægrauetur [3]. Sed & publico iudicio damnati bona,quæ aliàs fiſcus adnotaret, filiis plerunque relinquuntur [4],ſi eorum magnus ſit numerus. Propter multitudinem quoque delinquentium, quò magis refræ-nentur,licitum proconſuli eſt leges tranſgredi [5]. & pœnas augere:quod intelligitur, quando propter exemplum pœnæ ſiſti malum poteſt [6], alioquin ſi de plurimorum periculis agitur,& crimen leue eſt,faciliùs venia indulgetur, & conniuentibus oculis inultũ iudex delictum ſinit [7]. Propter nimiã cõtumaciã plerunque ſtricti iuris ratio intenditur:Quapropter quamuis æquum nõ ſit,ex contumacia quẽquam totius cauſæ damno mulctari [8],vel pluribus contumacẽ pœnis affici [9], nihilhominus tamẽ ex nimia peruicacia aliter quandoque ſtatuitur. Sic & miſſus in poſſeſsionẽ rei ſeruandæ cauſa,in nimiæ obſtinationis pœnam antiquum poſſeſſorẽ deiicit [10], & extra ædes deturbat. Rurſúſque ſolet dici, qui ex primo decreto in poſſeſſione ſit, ex nimia rei contumacia fructus acquirere [11]. Propter delicti atrocitatẽ regulariter quoque proditum eſt,ei licere,qui pro tribunali ſedet,pœnas augere. Quapropter tali caſu etiam in defunctum ſæuiet [12]: quod in famoſis latronibus aliorum terrendorũ cauſa fieri ſolet.diebus feriatis ius dicet [13]:mulieris vel alias impuri hominis teſtimonium nõ aduerſabitur [14],cum & L.Catilinæ coniurationem Fuluia mulier detexerit [15]. pro huiuſmodi quoq; manifeſtè ſontibus,& nouiſsima meritis,patronos nõ audiet [16]. Sunt autem grauiſsima facinora,quibus maieſtas offenditur, impietas item in DEVM,& Simonia, viarũmque inceſsio occidendi hominis cauſa à latrone facta.

1 l.vnic.ff. fur. aduerſ.
2 l. placet. Ia.j.C.de peda.iud.
3 Bal.§.itaq; in præm. Digeſtorũ.
4 l.fi. de bõ. dam.ff.
5 l.aut facta.de pœn.
6 c.latores. de cleri. ex.
7 c.vt conſtituetur.50. diſt.
8 c.quoniam §. ſin aũt. vt vt ſi.nõ con.
9 gl.l.ſed & ſi.§.ſed & ſi. ex quib. cau.ma.
10 l.iiij.§.ſi fortè.de.dã. infec.
11 l.Fuleinius. §. fin. ex quibus cauſ.in po.
12 glo.l.ij. arb.fur.cæſ.
13 l.prouinciarum. C. de fer.
14 c.in fidei. de hær. li. 6
15 l.in queſtionibus.ad leg. Iul. maieſt.
16 Bal. l.per omnes de def.ciuit.C.

10162388

his probabilis eorum existimatio videtur, qui cum ciuitatis, in qua studium vigebat, originarij sint, vt Bononiēses, Perusini, Ticinenses, præferendos se accersitis in sua gymnasia doctoribus arbitrantur: quòd & Ludouicus Pontanus sensit [1]. Sed ego accepi hac in re minimum patriæ adscribi, doctrinæ verò facundiæque plurimum: nec dubium est quin alienigenæ semper præcelluerint. Sic Bartolus Picēs, Perusij: Accursius Florentinus Alexandérque Forocornelienſis, Bononiæ: Iason, Deciúsque Mediolanenses, Ticini: quo loco & Baldus Perusio patria derelicta maluit consenescere: apud exteros enim sola virtus in pretio est, in patria verò plerunque alia spectantur. Loci† quoque vicinitas non rarò in causa est, 92
vt ex ea legē restringamus. quapropter mortuo prouinciæ quæstore, solennes largitiones proximæ prouinciæ quæstori à ciuibus præstabuntur [2]: non enim eas interim retineri fas est. Et qui aliud à iudice etiam iustè petit, si impetrare nequeat, & in vicino loco alius sit, eum adire debet: quód si id minus faciat, sibi imputet, non poterit id, quod sua intereſt, ab eo, qui concedere neglexit, consequi [3], Sed & si in territorio pupilli nullus iudex sit, qui ius dandi tutoris habeat, qui in proximo est proconsul adiri ipse debet [4]. Leges quoque generaliter erogationem alicuius donatiui egenis fieri præcipientes, ita interpretabuntur, vt proximis [5] & vicinis prius detur [6]. Quòd si certi loci incolis aliquid faciendum mandetur, si in eo idoneus nemo reperiatur, ex proximis pagis accersiri debebit [7]. Sed & si in vicinia quisquã facinorosus habitet, verisimile est ab eo factũ esse dānũ, de quo vicinus cõqueritur [8]: vetus enim prouerbium est, *Aliquid mali propter vicinum malum*. Qua propter qui venditor* fundi confinem vicinum celauerit, quem si emptor sciuisset, non esset emptu- 93
rus, in id, quod intereſt, condemnabitur [9]: nam &

ex

1 l. si vero. §. de viro. in xiij. reg. ff. sol mat.

2 l. j. C de can. larg. tit.

3 l. iiij. §. si tam vicinũ. de dam. in fect.

4 l. diuus. de tut. & cur. dat.

5 l. ij. C. de an ciuil. lib. xj.

6 l. si quis ad declinandã. C. de epis. & cler.

7 l. cum nauarchorum. C. de nauic.

8 l. dominus hor. locati.

9 l. quod sæpe. in fi. de cõtra empt.

10162388

quod eius legis argumento admissum est, quæ pœnam eius temperari mandat, qui diutino tempore in reatu fuit [1]. Est autem † reatus, habitus ipse reorum, cũ squalidi, promissa barba, de salute litigãt, & rerum suarum anxij satagũt. Sed & decretum actui necessarium ex diuturnitate temporis interuenisse præsumitur [2], & iussu patris filium fam. hereditatem adiisse eadem causa creditur [3]. Sed & si longo tempore fratres seperatim hereditatem paternam possederint, verisimile sit familiæ inter eos diuisionem factam [4]. Vice versa, propter nimiam temporis celeritatem oritur mala præsumptio: Quapropter lex priuilegia Doctoribus concedens, de his non intelligetur, qui nec debito tempore studiis operam dederint, nec seruato ordine, sed per saltum promoti fuerit [5]. Brutedium Nigrum (inquit Cornelius Tacitus) artibus honestis copiosum, etsi rectum iter perageret, ad clarissima quæque iturum festinatio stimulabat, dum æquales, dein superiores, postremò suasmet ipse spes ante reparat: quod multos etiam bonos pessumdedit, qui spretis quæ tarda cum securitate, ad præmatura vel cum exitio properant. His igitur iure illud carmen obiici poterit:

Tu nimium properas, & adhuc tua messis in herbâ est.

Ad supradicta & illud pertinet, quòd qui diutiùs persistere noluerit, & à munere sibi concesso desciuerit, priuilegio regis indignus plerùnque existimatur [6]. Quapropter qui aduocati, vel protectores, vel id genus palatini, quinquennio destiterint, ab albo abraduntur, muneréque priuantur [7]. Nam & indulgentia principis milites hi non fruuntur, qui militiam non continuant [8]: quod & de immunitate artificibus concessa traditum est: ea enim indigni censentur, qui huiusmodi artẽ amplius non exercent [9]. Quo exẽplo & in scholastico receptum est, si vagus & desçs relictis studiis vitam degat, ceu exauctoratum

1 l. si diutino. de pœn.

2 l. qui in aliena. § j. ff. de acquir. hered.

3 l. si filius. C. de petit. her.

4 Glo. j l. pen. comm. diuid. c.

4 l. pe. de cadu. dſ. iu.

6 l. iij. C. de domc. & protecto., lib. xij. c.

7 l. fi. C. de ad. di. iudic.

8 l. ne qui dam. C. de test. mil.

9 l. semper. de iure immu.

10162388

noui operis siue iustam, siue iniustam, cõtemni non debere, cùm tamen periculum in mora est, rectè negligetur [1]: præposterè enim hac ex causa nobis agere permittitur: quod in ea specie apparet, cùm testamenti subscriptores absunt, poterunt tabulę (si mora periculum allatura sit) aperiri, & deinde sigilla recognosci [2]. Sic quoties mora damnum inferret, non obstante appellatione, fit executio [3]. In messium, vindemiarúmque feriis ius dicitur [4]. Is quoque, qui aliàs rem alienare prohibetur, ex hac causa tutò alienabit: vt in herede, qui adhuc hereditatem adire nondum decreuit [5], vel qui iam adiit, sed fideicommisso restituere iussus est [6]. Sic qui in possessionem ex primo decreto missus est, vel qui tanquam sequester depositum fidei suæ accepit, fructus distrahet tempore perituros [7]. Sic propria auctoritate ei, qui cum pecunia mea fugiat, manum iniiciam [8], quemlibétque fugitiuum, etiam non citatum, in neruum traham. Sic iudex famosum latronem neci debet, quamuis ad iurisdictionem suam non pertineat [9], si interim dum præsidem moratur, periculum sit, ne euadet. Cor. quoque Tacitus, Seditionem, inquit, cœptantes præsenti duorum militum supplitio repressi sunt. Iusserat id Memmius castrorum præfectus, bono magis exemplo, quàm concesso iure. Ex eo † quoque restringitur legis regula, quòd in tempore res gesta non sit, solétque dici, *Sero sapiunt Phryges*: nã & deiectus possessione cùm petitorio iudicio expertus fuerit, si post altercationes, probationésq; concluſum in causa sit interdicto, amplius non erit audiendus [10], quamuis alias spoliato soleat concedi, vt suspenso petitorio momenti causam prosequatur: hoc enim casu serò sapiens factus est. Sic & licet receptus inter reos interim alium accusare possit, non tamen postquàm in causa sua concluſum sit: hoc iure vtetur [11]. Sic & sententia aduersus procuratorem

99

1 l. de pupillo. § si quis riuos. de ope. nouunt.

2 l. sed si quis ex. vers. & si. ff. quemad. test. ape.

3 l. si. de ap. recip. ff.

4 l. eadem. de fer.

5 l. Aristo. de iure de. lib.

6 l. mulier. § si heres. ad Trebell.

7 l. si magistratus. de priuil. cred.

8 l. ait. §. si debitorem. de quæ in fraud. cred.

9 Iaſ. l. j. de offi. eius.

10 c. pastoralis. de cau. poss. & proprie.

11 Bart. l. is qui reus. ad fin. de pub. iud.

10162388

cuſationem, præſtat maiorem obſeruantiam, quæ omnia ſigillatim referre preſentis non eſt inſtituti.

EX BONO quoque fit generalis † reſtrictio va- 101
riis ex cauſis, quarum potiſsima quæ ad Reipub. vtilitatem pertinet. Lex enim quantumuis amplis verbis concepta, interpretatione reſtringitur, ne publicæ vtilitati obſit: & ideo tali caſu nullum crimen incurrit qui reſcripto principis non obſequitur [1], licet aliàs pro ſacrilego eſſet. Sic & iuniores impunè ſenectutem non venerabuntur, cùm ex hoc publica vtilitas læderetur [2]: quod ex oratione Scipionis apparet aduerſus Q. Fabium, lib. Titi Liuij xxxviij. Sic priuilegia immunitatis ampliſsimis verbis cõcepta ad tempus belli non protrahentur, cùm ex hoc publica læderetur vtilitas [3]. Sic propter generales * 102
priuilegiorum derogationes, ea ſublata non intelliguntur, quæ pro publica vtilitate vigilantibus conceſſa ſunt [4]. Sic quamuis ſolus princeps exuli veniam reuertendi indulgeat, ex cauſa tamen publicæ vtilitatis etiam legatus Cęſaris id iuris præſumet: vt cùm veniam ſe exuli daturum edicit, qui alium exulem occiderit, vel tradiderit, quod non niſi magna ex cauſa faciendum eſt [5]. Sic lex generaliter ſeruum manumitti probibens, de eo non intelligetur, cui ex cauſa publicæ vtilitatis id pręmium conſtitutũ eſt [6]. Sic aduerſus leges, rationémq; naturalem receptum fuit, vt filius, tametſi non heres, pro primipili debito teneretur, vxórque in pignore poſteriorem cauſam habere cenſeatur [7]: cùm enim annona militaris apud primipilum reſideat, publicè interfuit nullam eius ad diem dimenſioni moram fieri, & qualemcunque pro neceſsitate tam euidenti cogi. Sunt & id genus alia pleraque, quæ quod nominatim Baldus [8] commemorat, à nobis recenſeri operæpretium non eſt. Ex hoc conſequens eſt, vt etiam propter pacem multa * ſpecialiter permiſſa oſtendamus, quibus gene- 103
ralibus

1 l. nec damnoſa. C. de preci. Imp. offer.

2 l. potioris. C. de off. rect. proui.

3 l. iubemus. C. de ſa. ſanecclc.

4 l. decurtonibus. C. de filen. li. xij.

5 l. non omnes. in fi. de teſt. mili.

6 l. iij. §. is quoque ad Syl.

7 l. fiij. C. de primipil. lib. xij.

8 Bal. l. j. C. de hered. vel act. vend.

10162388

Nam & alicui honori deſignatus, ante confirmationem adminiſtrare nõ debet, niſi is ad quem ius confirmandi pertinet, tam longè abſit, vt interim periculum ſit, ne ad honorẽ facientia iura diſsipentur, & pereant [1]. Propter actus † infirmitatem iniquitatémque, legis generalitas etiam quandoque minuitur: Quapropter confirmatio generalis ſtatutorum ad iniuſta nõ producitur. Idem in iuſsione, qua quis pro eorum obſeruatione iureiurando in verba Reipublicæ adigitur [2]. Et conſtitutio pro contractibus ſolui centeſimam iubens, ad illicitos contractus non trahetur [3]. Et qui lege municipij prohibentur decurionibus aliquas actiones cedere, nõ tenebũtur lege, ſi actu nullo, vel irrito ceſſerint [4]. Ad hæc generalis † eſt regula, quoties lex de ſententia, teſtamento, contractu, inſtrumento verba facit, de validis vtiq; ſemper intelligi [5]. Sic quod dicitur, vltimis pactionibus priores extingui, intelligitur, ſi iure valeant [6]. Sic prioris gratiæ mentione non facta, ſequens ſubreptitia cenſetur, niſi tamen prior inualida fuerit [7]. Sic familiæ erciſcundæ iudicio, omnium rerum inter heredes communium diuiſio fit: ſi qua tamen illicitè in his reperiantur, vt mala medicamenta, in ea actione non diuidentur [8]. nam & de re illicita ſocietas contrahi non poteſt. Mandatum quoque ſemper reſtringitur, ne quid aduerſus leges commiſſum exiſtimetur [9]. Vnde & filius, qui peculio accepto, iuſſu patris negotietur, fœnore vel malis artibus quæſita non præſtabit: non enim id factum patris voluntate credibile eſt [10]. Cæterum & leges, quæ generaliter aliquibus dignitates, vel officia conferunt, propter delictum, vel mali futuri quandam præſumptionem reſtringuntur. Quo fit, vt qui ſemel ab officio deiectus eſt, iterum recipi non debeat [11]. Quapropter Quæſtor propter ſordes à munere excluſus, non niſi ex certa principis ſcientia ampliùs audietur [12]: quod

107

108

1 c. nihil. de electio. in anti.

2 c. j. de iureiu. in. vj.

3 l. 2. C. de cumu.

4 Bar. l. filium. §. ſi quis de leg. præſt.

5 l. iiij. §. condemnatum. de re iud.

6 l. ſi quis ante. de acquiren. poſſ.

7 glo. c. ex tenore. de reſcrip.

8 l. cæteræ. §. mala. fam. ercil. ff.

9 l. ſi procuratoris. de cõd. indeb.

10 Bart. l. cũ oportet. C. de bo. quæ lib.

11 l. nullus. C. de pala ſacra largit.

12 l. ſi quis. C. de cohor.

10162388

est,sed nos paucis exemplis contenti,cætera diffusius pertractanda otiosioribus relinquemus. Et in primis iustus error,vel ignorantia meretur,vt ei succurri debeat,si tamen probabilis sit:idque in delictis, in contractibus,in vltimis volontatibus receptum est. Quapropter sacris ei non interdicetur, qui imprudēs initiatum percussit [1]. Lege Cornelia iniuriarum non tenebitur,qui matronam suspicatus ex habitu meretricem esse,compellauerit [2],Non *censebitur receptator,qui ignorabat patratam cædem [3]. Non erit incesti reus, qui sibi cum stuprata intercedere necessitudinem nesciebat [4]. Qua ratione & tyroni delinquenti propter præsumptam militaris disciplinæ ignorātiam, facilius indulgetur [5]. Ei quoque qui exullam occiderit ignarus, restitutum esse,causa cognita,noxæ reus non erit [6]: sicut nec ei qui abominato interdictóque opem feret, dum eiusmodi hominem illum ignoret. [7] Vice versa, qui exulem nesciens occiderit, præmium non consequitur à lege municipali his promissum, qui hoc hominum genus de medio sustulerint [8]. Et generaliter fatendum, ignorantiam facti *probabilem excusare, quò minus pœnæ sit locus [9]. In contractibus quoque idem dicendum est: quapropter qui canonem, stata die non soluit ignorās rem emphyteuticam esse,*à iure suo, effectu non cadet [10]. Sed & cliēs aut emphyteuta,qui dominum non agnouit,& clientem se vel emphiteutam negat, eadem ratione excusari potest [11], dum probabilis sit is error. Heres quoque cum verisimiliter, quid testator fecerit, ignoret à pœna, quam ille promiserit,restitutione in integrum liberabitur [12]. Senatusconsulto quoque Macedoniano non excludetur, qui filio familiâs mutuā pecuniā dedit, cùm se sui iuris esse ille assereret [13],& ita se publice gereret. Creditoribus quoque emphyteutæ succurretur aduersus dominum,qui fundo emphyteutico manum iniecit.

quoniam

1 c.si vero aliquis lo.ij. de sen.excōmu.in anti.

2 l.item.§. fi. quis virg. de iniur.

3 l.j.de recept.

4 d.l.qui cōtra.

5 l.qui commeatus. de re mil.

6 quæst.Bar. j.

7 c.inter. de senten. excom.

8 Bart.l.iij. §.vtrum ad Syll.

9 l.semper. §. sed & si is in fi.quod vi aut.clām.

10 glo.l.lj C.de iu.em.

11 c.vnico.§. si vasallus.si de feu. fue. contro.

12 l.cum filius.§.in hac de ver. obli. ff.

13 l.ij.C.ad Maced.

113

114

115

10162388

Alpibus ille periit qui se plus diligit vllum.

Et Euripides.

μισῶ σοφιστὴν ὄστις οὐχ αὑτῷ σοφός.

id est, Odi sapientem qui sibi nihil sapit. Quamuis igitur adusque certum tempus domum tibi locauerim, si interim in vsum meum ea mihi sit opus, potero te eiicere [1]. Quamuis procurationem * rerum tuarum ad aliquod tempus susceperim, si propriis negotiis occuper, iure rerum tuarum curam deprecabor [2]. Quamuis ex lege lapides vel materiam, quę in agro meo sit, vendere cogar, * si tamen ea mihi vsui sit, nulla me ratio [3] coget, vt alienum cõmodum proprio præponam. Sic & cùm ex flumine publico ius aquæ ducendæ princeps concedit, intelligitur eatenus concessisse, quatenus in publicum vsum necessaria non sit [4]: non enim thermis, nõ nymphæis aut balneis ex eo duplomate illatum damnum existimari debet. Sic & consuetudo, qua quîs in nemore alieno ius arborem cædendi vel pecora pascendi habet, restringitur, quatenus in vsum suum dominus non indigeat [5]. Sic & arbitrer negotiorum suorum mole oppressus, aliena tutò omittet [6]: nam & qui non nisi quatenus facere potest, conuenitur, eo priuilegio non vtitur, cùm auctor pari calamitate effectus est [7]: & qui aduersus quemcunque hominem patrocinari promittit, vt aduersus seipsum dicat cogi non poterit [8], Excusandus † & ille est, qui officij sui necessitate adactus aliquid facit: vt cùm filius vel libertus tutorio vel procuratorio nomine patremfamiliâs in ius vocant [9]: nec enim tum veniam eos impetrare oportet. quod & in eisdem personis receptum est, cum procurationis vel tutelæ muneri deseruientes in officiosum testamentum dixerunt, tametsi non obtineant, legato eis in tabulis sibi relicto non priuabuntur [10]. vnde etsi in accusatione huiusmodi ex causa instituta succumbant, non tamen calumniæ notam

1 l.ædem.C. loc.

2 l.filiusfa. §.fin.de procu.

3 l.véditor. §.fi.cõ.præd

4 l.si quis.ij. C.de aquæ. duct.

5 Io.And.c. dilect. de ar.

6 l.licet.de arbi.ff.

7 Roma.l. maritũ. fol. ma.

8 c.petitio. de iureiur.

9 l.quæsitũ. de iniusvoc.

10 l.aduersus. §.j. de. in offi.testũ.

* 118

* 119

† 120

notam

10162388

iuris pro necessitate statuitur, solum sibi locum vendicat, quatenus subsit necessitas [1]. Sed & non solet hæc excusatio his prodesse, qui se sponte ei negotio intruserunt, vnde necessitatem futuram prospicere potuerunt [2]: quapropter Agareni milites ex prætextu, quòd à principibus suis præter furādi impunitatem alia stipendia non percipiant, excusandi non sunt: quis enim eos compulit, vt talem militiam sequerentur? quod & Angelus scripsit [3].

1 l. senatusconsulto. de offi. præs.

2 l. si fideiussor. ff. qui satisda. cog.

3 Ang. l. ij. §. eũ in cadé. ff. ad l. Rhod.

* *
*

10162388

SVPERIORE libro quo à nobis de eo intellectu tractatum fuit, qui ex proprietate sermonis assumitur, potuit & quidnam improprium sit, quod Græci ἄκυρον dicunt, M. Fabio auctore. lib. 8. cap. 2. cognosci: nimirum † vt improprium dicatur, cùm quanque rem 1
non suo nomine appellamus: quo vitio tyronem suũ Marc. Cicero epistolarum libr. xvj. arguit, qui valetudini fideliter inseruiẽdo scripserat, quod aduerbiũ alieno loco positum, vt impropriè dictum ipse non probat. Illud etiam improprium censeri vulgò traditur, quòd cum aliqua adiectione, non autem simpliciter profertur [1], vt cum fratrem patruelem dicimus, cùm patruum magnum. Quapropter in lege municipali, quæ fratrem vel patruum matri præferat, huiusmodi vocati non intelligentur [2]. Sed quid in sorore, * quam vterinam appellant? & propriè so- 2
rorem esse cum in secundo gradu sit, receptius est, quæ vterina non propter improprietatem, sed ratione differentiæ dicitur. [3] Sicut & pronepos & proauus propriè nepos atque auus est: quoniam præpositio illa ordinem, non abúsionem ostendit. Ad improprietatem † quoque dictiones illæ trabuntur, 3
quæ ex larga quadam significatione quippiam denotant: cùm enim proprium, sit, quod vni soli conuenit, non caret abusu, qui latiore verbo id designat, quod peculiari voce dicendum erat: vt cum lex Iulia quod adulterium est, stuprum dicit [4]: vel cùm lex, manumittuntur, inquit, apud Proconsulem tam liberi quàm serui: quod enim ad liberos attinet, manumissio impropriè dicitur [5]. Sed & cum emphyteuta, vel qui vectigalem fundum à municipibus habet, se dominum appellat, impropriè loquitur: quoniam vere dominum est, quod directum vocamus [6]. Illud tamen dubium non est, sub genere suo

1 Barto. §. quæsitum. l. Lucius de leg. iij.

2 Doct. l. j. C. de succes. edict.

3 Sociè nõ ff. xxv. in. iij.

4 l. inter liberas de adult.

5 l. lj. de offic. Procons. & lega. ff.

6 l. j. ſi ag. vectig. ff.

10162388

ſtamento, cum dominus ſeruo ſuo legaſſet aureos quinque, quos in tabulis rationũ ei debebat, ſuffi-
1 l.quibus. §. dominus. decon. & demonſt. ciet quod naturaliter tantùm debebatur [1]: nam nec teſtatores omnes ſciunt iura. Et ideo non refert filio dicant ſe relinquere iure inſtitutionis, an ſolum dicant ſe aſsignare. Et qui filio dixit, ſe Titium tutorem dare vſque ad vigeſimum quintum annum, poſt annos pupillares non tutorem, ſed curatorem
2 Ang.l.ij.C. de cõfir.tut. conſtituiſſe videbitur. [2] Alius eſt, †cum ex proprie- 6
tate intellecta verba contractum redderent nullum: vt enim actus ſuſtineatur, accipietur etiam impropria interpretatio. Quapropter filiusfamilias, defuncto patre, qui hereditatem ſibi delatam adire
3 l.is.qui putat.de acquir.hær. ſe dixerit, immiſcuiſſe ei ſe cẽſebitur [3]: quoniam, vt actus valeat, fiet impropria interpretatio, nec ex illis verbis ſumetur coniectura, neſciuiſſe eum an neceſſarius eſſet. Sic & cum aliquis Titiam & ſuos inſtituiſſet, de filiis intellexiſſe reſponſum eſt, tametſi extra poteſtatem ſuam eſſent: licet enim filij ſui heredes propriè ſint, qui in patris manu ex lege xij. tabul. erant, tamen ne ſubſtitutio corruat, etiam ſuos heredes in fœmina intelligemus, quos ipſa
4 Guid.Pap. dec.dxlviij. in poteſtate non habet, nec habere poteſt [4]. Sic pater filium & nepotes inſtituens ordine ſucceſsiuo, contra naturam coniunctæ inſtituiſſe videbitur, tanquam id fecerit, ne, ſe viuente, mortuo filio, præ-
5 Gallus. §. j. de lib. & poſt. teritione teſtamentum rumperetur [5]. In ſententiis quoque iudicum fit eadem interpretatio: vnde ſi alij fundus, alij vſusfructus adiudicatus ſit, non erit vſusfructus communicandus, ne videatur id iudicatum, quod in iudicis mandato non contine-
6 gl.l.& puto.in prin. famil. ercis. tur [6], qui enim familiæ erciſcundæ diſceptator aſſumitur, non communicare, Sed diuidere debet. Sic cùm proximum agnatum iudex tutorem ſe dediſſe in decreto aſſeruiſſet, reſpondit Bartolus dediſſe, id eſt, datum confirmaſſe & declaraſſe intelligendum

10162388

damnaretur, infamia notans, de pacto gratuito non intelligetur [1], id quippe inhumanum esset. Sic vbicunque verba legis ad absurdum trahi possunt, partes iudicis erunt decreto rem temperare: quoniam tali casu non videtur hæc fuisse legis mens [2]. Sed & in edicto prætoris, quo parentes sine venia in ius vocari nequeunt, parentes non propriè tantum vsque ad tritauum, sed omnes in infinitum accipiemus [3]: quoniam hoc honestius esse lex ait. Et ex † his sequitur, cùm lex dicit, in ambigua voce legis, eam potiùs accipiendam significationem, quæ vitio caret [4], censeri ambiguam vocem quæ propriè vnum, impropriè aliud significat. Propter vitium enim ad proprietatem illam non attendemus, cùm & generaliter receptum sit, nunquam legem ita interpretandam, vt iniustum aliquid aut rationi contrarium inducat [5]. Sepe. ait Iulianus, animaduerti hanc partem edicti habere nonnullas repræhensiones [6] decreto itaque ista temperari debebunt. & quæ sequuntur. Cæterùm illud generaliter fatendum est, semper fieri interpretationem verbis improprie acceptis, quoties de mente verisimili constat, † quæ ex consuetudine patris fam. vel loci in quo versatur, potest depræhendi, itémque dignitate, charitate, necessitudine, ex his quæ præcedunt, vel deinde subsequuntur [7]. Idémque quoties aliqua ratio hoc suadeat: nam sicut verba generalia ex quamplurimus à me superiori libro expositis causis restringuntur (quod citra abusiuum intellectum fieri non potest) ita etiam impropriè accipiuntur. Sed † nunquid vt verisimili menti obsequamur, poterunt verba non solùm impropriè, sed impropriissimè quoq; accipi? Et Areti [8]. Iasonq; [9] negãt, maxime improprietatis rationẽ vllam esse: quapropter si testator dixerit sesiliis suis pupillis taſẽ curatorem dare, non existimabitur datus tutor [10]. nã & si quis fũdũ leget, cuius sol⁹ vsus fructus ad sa

1 l.iuris. §. pactus. de infa.

2 l. scire. §. aliud. de ex. cu. tut.

3 l. iiij. §. j. de in ius voc.

4 l. in ambigua de legib. ff.

5 l. fi. §. in cõputatione de iud. deli. C.

6 l. Saluius. de leg. præst.

7 l. si seruus, plurium. §. fin. deleg. j. ff.

8 Areti. l. à Titio, de ver. obliga.

9 Iaſ. l. quoties. eo tit.

10 l. tutores. §. j. de administra. tuto.

10162388

1 l.fin ad Treb. aliter quàm congruo ſermone voluiſſe quenquam loqui creditur [1]: ſi tamen alia mens appareat, ea præualere debet, præſertim cùm de ruſtici hominis, & bonarum artium imperiti, interpretanda voluntate agitur. Nam & ſacerdos qui in ſacri lauacri myſterio, *baptizo te* dixerat, *in nomine patria filia ſpiritæ ſancta*, Chriſtianũ rectè baptizaſſe exiſtimatus eſt [2]. Quid, ſi ſermone aliquo vſus quis proponatur, qui ex obſoleta tantùm antiquorum obſeruatione ſuſtineri pro idoneo poſsit? E eius rationem non haberi duobus exemplis patet. Alterum eſt, cùm Iauolenus [3] veſte, mundo, ornamentíſque muliebribus legatis, omnem veſtem, & mundum deberi reſpondit: quia illa demonſtratio muliebria, neq; veſti, neque mundo applicari ſalua ratione recti ſermonis poteſt, & tamen ex Non. Marc. conſtat veteres mundum etiam neutro genere dixiſſe. Lucilius: Legauit quidam vxori mundum omne. Alterum eſt, cùm filiis centum teſtator reliquiſſet, etiam de filiabus * actum Vlpia, 14 ſcripſit [4]: quia filiorum appellatione, etiam fœminæ continentur: & tamen veteres datiuum caſum non filiabus, ſed filiis dixerunt, quod exemplis Næuij, & Plauti Priſcianus oſtendit: vt appareat non ex eo quòd maſculinum concipiat fœmininum, ſed ex proprietate ſermonis ſententiam Vlpiani potuiſſe defendi, niſi ille obſoletam veterum declinationem neglexiſſet: affectatus enim hic loquendi modus iuriſconſultis noſtris [5], ſicut & ceteris prudẽtioribus, ſemper moleſtus fuit. Memoria teneo magni quendam nominis grammaticum, cuius etiam commentarij plerique extant his verborum fœtoribus penitus immerſum, cùm Mediolano Bononiam eſſet iturus, equum à veterinario certa in dies mercede conduxiſſe, deinde remiſſo equo, per literas veterinarium certiorem feciſſe, vt in tale diuerſorium iret, equum ſuum accepturus. Veterinarius non iuerat, quod

2 c.retulerunt. de cõſe.diſtin.iiij.

3 d.l.Plautius.

4 l.ſi quis ita:de teſt.

5 l ij.§.poſt. hos quoque de orig.iur.

10162388

lex dominum interpretatur, etiam viuente patre, non intelligetur generali dominorum appellatione de eo actum [1]. Sed & si Censoria lege cautum sit, ne vniones aut gemmæ * in muliebri mundo habeantur, de adulterinis & suppositiis non existimabitur vetitum [2]. Theodosij tamen constitutio, quæ vellera sacro murice intingi non permittit, etiam adulterino colore fucari prohibet [3]: sed id propter existimationem hominum receptum est, & ne facilè rebellibus esset tyrannum Imperatoriæ maiestatis purpura aut vera, aut fucata amicire: quod ex Ammiano Marcellino constat. qua ratione Andr. Siculus [4] cùm lege artificium caueretur, ne peregrinos pannos præterquàm coccineos habere liceret, excusari eum respondit, qui fucato cocco intinctos habebat. Hinc est, quód si alicui relictum sit, cùm legitimæ erit ætatis, ante XXV. annum nihil debebitur, tametsi veniam ætatis impetrarit [5]: is enim licet in his, quæ à principe prouenìunt, omnino pro maiore habeatur, quantum tamen sit ex testatoris voluntate, aliud est, qui consilij maturitatem in eo spectauit quæ à natura, non à principe indulgetur. Potes (dicebat Phauorinus, ni fallor, Imperatori) hominibus barbaris ciuitatem Romanam dare, vocabulis nominibúsve barbaris non potes, quòd ea à naturali ciuium vsu vim, atque proprietatem accipiant. Quid rursus, si non ratione nominis, sed solùm effectu æquatio fiat? Et hic tractatus ad interpretationem pertinet: & regula † est, quę de casu vero dispo 18
sita sunt, ad fictum quoque extendi [6]: quoniam fictio veritatem imitatur, & æquè ac ipsa veritas polet. Hinc est quòd lex Aquilia, quæ datum hero, id est, domiuo damnum resarciri iubet, etiam quod hereditati iacẽti illatum est, vlciscitur [7]: Hinc edictum prætoris condemnatos iudicio publico notans, in eis quoque qui fictè condemnati sunt, locum habet

17

1 l.in suis.de libe.& posth. Barto.l.sciẽdũ.qui satisfcog.

2 l.j.§.hoc autẽ de fõte.

3 l.iij.C.de vest. olob. lib.xj.

4 Barb.con sil.xxix.ij.

5 l.fi.C.de his qui ven.

6 l.fi.demag. conuen.

7 l.liber.j.§. si seruus, ad l. Aquil.

10162388

fiat [1]. vnde & initiatus, qui publicè macellum, vel tabernam exercere prohibetur, pœnis legis non coërcebitur, si per alium exerceat [2]. Sic & lex collegij eum, qui exercuerit artem vilem, ab honore excludens, non intelligetur illi notam inferre, qui ipse mercimoniis non præfuit [3], quamuis seruorum, institorúmque opera ea in re vsus proponatur: nam & M. Crassus, haud dubiè Romanorum nobilissimus, huiusmodi artificum seruorum opera diues factus est, vt Plutarchus tradit. Censetur autem personæ qualitatẽ respexisse, cùm natura rei hoc suadet [4], vel cum verba hoc exprimunt, vt si dicatur *Personaliter, per se, propriis manibus, ipsemet*, & si qua similia [5]: quamuis huiusmodi verba non adeò efficacia sint, vt tamẽ rei natura, ratióque legis non præualeat [6]. Sic & testator apposita conditione, si heres sine filiis legitimis, & ex legitimo matrimonio cõceptis decesserit, nõ intelligetur de his sensisse, qui per subsequẽs matrimoniũ, vel per rescriptũ principis, iusti filij effecti sunt: quia illa verba naturã respiciunt, non legis fictionẽ [7]. In materia quoque stricta† & quæ ad literam debeat intelligi, non fiet huiusmodi interpretatio: Quapropter Rom. Pont. si beneficium, quod morte vacauerit. conferri tibi mandauit, isque sacerdos non mortuus sit, sed aliàs priuatus exauctoratúsve, mandatũ extinguitur, in quo de morte naturali actum, non de ciuili præsumitur [8]: huiusmodi enim gratiæ ad beneficia anguste accipiuntur, nec in eis licita est extensio. Sic Iustiniani constitutionem [9], aduersus eos latam, qui rei alienæ vacuam possessionem occupant, receptius est in eo non obseruari, qui rem hereditariam occupauerit: hereditas enim impropriè vicem personæ fungitur: Quapropter cùm lex municipalis rem venditam iuberet publico præconio præscriptionéque certis locis diuulgari, & nisi intra sex menses contradictum fuisset, quamlibet personam, etiam

1 l.iij.§.si procurator quod quisq; iur.
2 Cle.j.de vita & ho.cler.
3 l.humilé. C. de incol. dup.
4 d.l.iij
5 l.iubemus. C. de eroga. mil.anno.
6 l.diuus. de fal.
7 Alex.cons. vj. in vij.c. innotuit. de elect.
8 c.susceptis. de resc.in vj.
9 l.fin.C vnde vj.

10162388

1 l.iij.§.si procurator quod quisq; iur.
2 Cle.j.de vita & ho.cler.
3 l.humilé. C. de incol. num.
4 d.l.iij
5 l.iubemus. C.de eroga. mil.anno.
6 l.diuus.de fal.
7 Alex.l.cor fi.v.in vi innotu elect.
8 Bart.d.l.omnes pop.nj. q.ff.de iusti. & iur.
9 in arte poet.

fiat [1]. vnde & initiatus, qui pr… ratio habetur.
tabernam exercere prohibetu… …o se profess…
ercebitur, si per alium exerc… …capaces [2]
eum, qui exercuerit artem … …& serui…
dens, non intelligetur i… …uam…
mercimoniis non præf… …p…
stitorúmque opera e…
M. Crassus, haud d…
huiusmodi artifi…
est, vt Plutarch…
qualitatẽ resp…
cum verba b… …is…
se, propriis r… …existim…
huiusmo… …sponsum e…
natura… …commissum resti…
tor… extinctoreos, …blicationem fiscus do…
& …m in casibus quoque, quibus permissa non est
r… extensio, sed verbis statur, nũquã appellatione mor…
tis de ciuili intelligimus, vt in Pontificis Romani
gratia, quâ in casum mortis mandatur alicui prouideri, sacerdotiúmque conferri [6]: in his enim, præterquam si motu proprio indultæ sint [7], fit stricta interpretatio. Et hæc quod ad improprietatẽ, fictionemque pertinet, hactenus.

EXVSV accipiuntur† verba generaliter in quacunque materia, etiam pœnali: quoniam is communis loquendi vsus proprietati quoque verborum præualet: dum tamen ex auctoritate prudentium originem traxerit: nec enim dubium est, ex auctoritate doctorum, propriam quoque significationem duci [8] quantáque eius vis sit, ostendit Cicero, qui quandoque vsum optimum magistrum appellat, quandoque omnium magistrorum præcepta superare asserit. Horatius [9] quoque,

Multa renascentur, quæ iam cecidere, cadéntque.
Quæ nunc sunt in honore vocabula, si volet vsus,
*Quem penes arbitrium est ius, * & norma loquendi.*

† Alias vis.

10162388

credendum est, naturalem rei significationem non posse populi auctoritate imminui. Nec verum est figuratum huiusmodi sermoné dici, cùm contra potiùs is figuratus* sit, qui præter vsum accipitur: vnde & καλάχρησις, figura, quã abusum latinè dicimus, arbitror igitur etiã† in statutis municipalibus, & quacũque alia materia commnnem hunc vsum obseruari debere: ex quo consequens est, vt licet appellatione bestiarum solummodo feræ contineantur [1], vt leones, vrsi, pantheræ, tamen propter communen vsum omnia etiam domestica comprænduntur [2]. Sic in testimonio, quod quis possederit, intelligitur, id est, detinuerit. Sic in statuto Titium & omnes de eius domo eiiciente, etiam naturales filii eiicientur. Sic arma ex communi vsu hodie dicimus etiam Iurisconsulti diffinitione explosa [3]. Sic testator vxorem suam vsu fructuariam, dominam, moderatricem relinques, de solis alimentis, & solita prærogatiua intellexisse censebitur. Sic licet maledicere & blasphemare idem significent, tamẽ ex vsu alia fit interpretatio. Sic conductor pactus ne ad pensionem nisi quatenus gaudere potuerit, teneatur, ablatis præter eius aliquam culpam ab exercitu fructibus, non tenebitur: quia vulgo non dicimur gauisi, nisi ea re, quæ in nostram vtilitatem peruenerit. sic lex pœnã constituens ei, qui rem alterius acceperit, non, solúm de re aliena iure dominii, sed etiam propter simplicem possessionem intelligetur [4]: idque propter communem vsum. Declaranda tamen hæc est conclusio quibusdam modis. Et in primis viderentur supradicta in communi vsu procedere, quem periti introduxissent idque Fab. Quintiliani sententia aliqui affirmant, alioquin imperitæ multitudinis vsus nequaquam in animaduersione esse deberet: nam & vulgi opinionẽ Iurisconsultus reprobat eum, qui promittere obligatus sit, satisdare debere existimãtis [5]: & Bald. plerúq; scripsit

* l.j.§.bestia. de postul.

† l.armorũ j.eo.

1 Felinus in d. proœm.

2 Bar. in rub de oper. ne nunt. vers. sedcirca viuum.

3 l. si dictũ. in princip. de euict.

4 l. si dictũ. in princip. de euict.

5 Bar. in rub de oper. ne nunt. vers. sedcirca viuum.

10162388

1 l.ſivxor.d adult.ff. conuenerit,locum habet,ſed etiam in iniuſta [1].id eſt cumqua matrimonium eſt,licet non ſolenniter celebratum, idque propter communem vſum ex Homeri carmine lib.ix Iliados,

* In Pand. Flo.V. Ἣ *μῦνοι φιλέῃσ ἀλόχῳ μεμαώτε ἀρηΐφιλε,
ἄλρείδαι.

* lib.2.Præcermiſ. Quod alibi expoſuimus. *Cæterùm & illud ſciẽdũ, ex communi peritorum in latino ſermone vſu, nihil ad vernaculum idioma inferri. quapropter ſi latinè teſtator liberis ſuis tutores dederit,etiam nepotibus

2 l.quid ſi nepotes. de teſt.tut. dediſſe intelligetur: ſi vero filiis dixerit, aliud eſt [2], licet hæc differentia in vulgari ſermone conſtitui nequeat. Quapropter cùm ex communi conſuetudine in lingua vulgari probatum eſſet,aliter filios legitimos,aliter legitimatos appellari, reſpondit Ale-

3 Alex.con ſil.ij. xander [3]. non idcirco ad ſermonem latinum quicquam inferri, cùm latinè etiam legitimus propriè dicatur,quem princeps natalibus reſtituit: quod frequenter in facto diſputatum vidi, in his quæ pro teſtimonio vulgari lingua dicta erant, vt à cõmuni latinè loquentium vſu interpretationem non acciperent. Qua tamen in re ego ſubſiſto,cùm videam & in hoc tractatu,& aliis in locis,à Græcæ linguæ ſignificatione ad Latinam argumentari iuriſconſultum, vt in glande, & veneno: & longè maior ſit vulgaris noſtrę locutiõnis cum latina,quam illi cum Græco ſermone affinitas. Nec illud omittendum,communem loquendi vſum attendi, qui eo tempore fuerit, quo lex ipſa municipalis lata eſt, non qui poſtea inoleuerit [4]: ſicut & in teſtamentis,cùm de interpretanda defuncti voluntate agitur,is vſus probandus eſt,qui tũ erat,cùm ille teſtaretur, non qui deinde admitti cœpit, quem fortè teſtator ignorauit: tametſi enim

4 Soci.l.Gallus.§ ſi eius. in fi.ff.de lib & poſth. lex ſemper loqui fingatur, id vtique verum eſt, vt id tamen loqui exiſtimetur, quod à principio legum latores ipſi cenſuerunt. Quapropter qui hodie eſt

communis

10162388

contempſit: ſicut nec tunc dilationis ratio habetur, cùm quis in eorum religioſorum albo ſe profeſſus eſt, qui omnino ex inſtituto ſuo ſint incapaces [1]. Idé in his, qui in metallum damnati ſunt, & ſerui pœnæ fiunt [2]: nec enim ſperatur fore, vt hi vnquam liberentur, vt meritò eorum interſit mortem expectare: vnde ſeruitutem illam morti comparamus [3]: & ſi fortè accidat, vt indulgentia principis reſtituantur, iam nõ illi, ſed alij nouíque homines exiſtimantur [4]. In deportatis verò ſpes hæc reſtitutionis non omnino extinguitur, eorúmque intereſſe exiſtimatur, vt mors vera expectetur: quod in eo reſponſum eſt, qui poſt mortem grauatus erat fideicommiſſum reſtituere [5]: poſsidebit enim poſt publicationem fiſcus donec morte extincto reo, dies fideicommiſsi venerit. Ceterùm in caſibus quoque, quibus permiſſa non eſt extenſio, ſed verbis ſtatur, nũquã appellatione mortis de ciuili intelligimus, vt in Pontificis Romani gratia, quâ in caſum mortis mandatur alicui prouideri, ſacerdotiúmque conferri [6]: in his enim, præterquam ſi motu proprio indultæ ſint [7], fit ſtricta interpretatio. Et hæc quod ad improprietatẽ, fictionemque pertinet, hactenus.

1 Bart. l. cum pater. §. hereditat. de leg. ij.
2 l. interd. in. fi. de condi. & dem.
3 l. ex facto §. ſi quis rogatus. ij. ad Trebel.
4 l. j. §. filius. ad Tertul.
5 l. Statius. §. fi. de iur. fiſc.
6 d. e. ſuſceptũ. de reſcr.
7 Cle. ne Roman. §. ſane. verſi. moriẽte. de elect.

Ex vsv accipiuntur verba generaliter in quacunque materia, etiam pœnali: quoniam is communis loquendi vſus proprietati quoque verborum præualet: dum tamen ex auctoritate prudentium originem traxerit: nec enim dubium eſt, ex auctoritate doctorum, propriam quoque ſignificationem ducí [8] quantáque eius vis ſit, oſtendit Cicero, qui quandoque vſum optimum magiſtrum appellat, quandoque omnium magiſtrorum præcepta ſuperare aſſerit. Horatius [9] quoque, 37

Multa renaſcentur, quæ iam cecidere, cadéntque.
Quæ nunc ſunt in honore vocabula, ſi volet vſus,
Quem penes arbitrium eſt ius, & norma loquendi.

8 Bart. d. l. omnes pop. ij. q. ff. de iuſti. & iur.
9 in arte poet.
* Alias vis.

Quintilianus

Quintilianus lib.j.cap.v. Auctoritatem inquit, sermonis consuetudo superat.eodem lib.ca.6.in fine.Et inferiùs: Consuetudinem sermonis, vocabo consensum eruditorum.Sulpitius Apollinaris apud Aulum Gellium: Non solum verborum communium veræ & propriæ significationes vsu mutantur,sed legum quoque ipsarum iussa tacito consensu obliterantur.Bartolus [1],tamen, quod ex communi vsu dicitur,non esse ex propria significatione asserit,sed potiùs ἐκπαλισμῷ,seu ex figurato sermone dici:quoniam naturalis rei significatio,auctoritate Senatus, aut populi immutari nequit. [2]: Et ideo existimauit Salicet.cùm lege municipali caueretur,verba ex propria significatione accipi debere,in ea intestatum nõ censeri pupillum,qui etiam si voluillet testamentum facere,iure prohibetur: quoniam id ex communi loquendi vsu,non ex propria significatione est [3]. Addunt alij,idẽ esse si lex mandet verba nullo extrinseco addito intelligi [4].Sed in hanc ego sententiam minimè iuerim, qui suprà ex opinatissimis scriptoribus ostenderim, proprietatis verborum vim, & ius penes vsum esse:vnde enim vocabula inuenta,nisi ex hominum vsu? Si quidem vetustissimam linguam Chaldæorum,seu Hebræorum fuisse constat, quod & veteres sensisse verisimile est,cùm apud Assyrios inuentas literas,& in Aegyptum per Mercurium, in Græciam per Cadmum phœnicem, in Italiam per Pelasgos adlatas,auctorum consensu traditum sit. Id & eo argumento Eusebius Cæsariensis confirmat, quod literarum nomina apud Hæbræos suam significationem habeant,vt Aleph doctrina,Beth domus. Gimel plenitudo, Daleth tabularum &c. cùm apud alias gentes nihil significent, solùmque quædam in his peregrinæ linguæ imitatio appareat:ab eo sermone alij orti,ex vlu &consuetudine vim,argumẽtum, naturam suam acceperunt. Quapropter nequaquam

[1] in.l.Labeo vers.dicitur. hîc de supel. leg.

[2] l.j.de vsufru.ea.re.

[3] l.j.de fund & legit.

[4] Fel.in prom. Decre.

credendum est, naturalem rei significationem non posse populi auctoritate imminui. Nec verum est figuratum huiusmodi sermonẽ dici, cùm contra potiùs is figuratus* sit, qui præter vsum accipitur: vnde & καλάχρησιν, figura, quã abusum latinè dicimus, arbitror igitur etiã† in statutis municipalibus, & quacũque alia materia commnnem hunc vsum obseruari debere: ex quo consequens est, vt licet appellatione bestiarum solummodo feræ contineantur [1], vt leones, vrsi, pantheræ, tamen propter communen vsum omnia etiam domestica comprænduntur [2]. Sic in testimonio, quod quis possederit, intelligitur, id est, detinuerit. Sic in statuto Titium & omnes de eius domo eiiciente, etiam naturales filii eiicientur. Sic arma ex communi vsu hodie dicimus etiam Iurisconsulti diffinitione explosa [3]. Sic testator vxorem suam vsu fructuariam, dominam, moderatricem relinques, de solis alimentis, & solita prærogatiua intellexisse censebitur. Sic licet maledicere & blasphemare idem significent, tamẽ ex vsu alia fit interpretatio. Sic conductor pactus ne ad pensionem nisi quatenus gaudere potuerit, teneatur, ablatis præter eius aliquam culpam ab exercitu fructibus, non tenebitur: quia vulgo non dicimur gauisi, nisi ea re, quæ in nostram vtilitatem peruenerit. sic lex pœnã constituens ei, qui rem alterius acceperit, non, solúm de re aliena iure dominii, sed etiam propter simplicem possessionem intelligetur [4]: idque propter communem vsum. Declaranda tamen hæc est conclusio quibusdam modis. Et in primis viderentur supradicta in communi vsu procedere, quem periti introduxissent idque Fab. Quintiliani sententia aliqui affirmant, alioquin imperitæ multitudinis vsus nequaquam in animaduersione esse deberet: nam & vulgi opinionẽ Iurisconsultus reprobat eum, qui promittere obligatus sit, satisdare debere existimãtis [5]: & Bald. plerũq; scripsit

* 28

† 29

1 l. j. §. bestia. de poenul.

2 Felinus in d. procem.

3 l. armorũ j. eo.

4 Bar. in rub de oper. ne nunt. vers. sedcirca viuum.

5 l. si dictũ. in princip. de euict.

10162388

1 l.fivxor.d adult.ff. conuenerit,locum habet,ſed etiam in iniuſta [1].id eſt cumqua matrimonium eſt,licet non ſolenniter celebratum,idque propter communem vſum ex Homeri carmine lib.ix Iliados,

* In Pand. Flo.v. Ἡ *μῦνοι φιλέυσ᾽ ἀλόχυσ μεμαώσασ᾽ ἀθεμίστασ᾽,
ἀλφέσιβοι.

* lib.2.Præcermiſ. Quod alibi expoſuimus. *Cæterùm & illud ſciẽdũ, ex communi peritorum in latino ſermone vſu, nihil ad vernaculum idioma inferri. quapropter ſi latinè teſtator liberis ſuis tutores dederit,etiam nepotibus

2 l.quid ſi nepotes. de teſt.tut. dediſſe intelligetur: ſi vero filiis dixerit, aliud eſt [2], licet hæc differentia in vulgari ſermone conſtitui nequeat. Quapropter cùm ex communi conſuetudine in lingua vulgari probatum eſſet,aliter filios legitimos,aliter legitimatos appellari, reſpondit Alexander [3]. non idcirco ad ſermonem latinum quicquam inferri, cùm latinè etiam legitimus propriè dicatur,quem princeps natalibus reſtituit: quod frequenter in facto diſputatum vidi, in his quæ pro teſtimonio vulgari lingua dicta erant, vt à cõmuni latinè loquentium vſu interpretationem non acciperent. Qua tamen in re ego ſubſiſto,cùm videam & in hoc tractatu,& aliis in locis,à Græcæ linguæ ſignificatione ad Latinam argumentari iuriſconſultum,vt in glande, & veneno: & longè maior ſit vulgaris noſtræ locutionis cum latina,quam illi cum Græco ſermone affinitas. Nec illud omittendum,communem loquendi vſum attendi, qui eo tempore fuerit, quo lex ipſa municipalis lata eſt, non qui poſtea inoleuerit [4]:ſicut &in teſtamentis,cùm de interpretanda defuncti voluntate agitur,is vſus probandus eſt,qui tũ erat,cùm ille teſtaretur, non qui deinde admitti cœpit, quem fortè teſtator ignorauit: tametſi enim lex ſemper loqui fingatur, id vtique verum eſt, vt id tamen loqui exiſtimetur, quod à principio legum latores ipſi cenſuerunt. Quapropter qui hodie eſt

3 Alex.con ſil.ij.

4 Soci.l.Gallus.§ ſi eius. in fi.ff.de lib & poſth.

communis

10162388

tionem non requiri: vt in dictione inteſtatus, quæ nõ niſi ex communi vſu pupillos, & impuberes continet [1]: cum enim tales quoque pro inteſtatis lex accipiat, etiam, citra aliam probationem in quacunque lege municipali de his actum arbitrabimur: quod in his dictionibus quoque producendum eſt, quæ ex vſu contrariam antiquæ ſignificationem acceperunt, vt tyrannus: olim enim boni principes ſic nominabantur, quo ſenſu & Homerus, & Vergillius vſi ſunt: vt religioſus. & deuotus, quæ olim in malam partem, hodie in bonam ex vſu accipiuntur.

1 d.l.j.in pri. D.de ſuis & legit.

EX INTERPRETATIONE † ſenſus legis accipitur, cùm vis verborum id non ſignificat, ſed extenſio inducit: de ſimilibus enim ad ſimilia, ei qui iuriſdictioni præeſt, procedere fas eſt [2], atq; ita ius dicere. Similis † autem ille caſus exiſtimatur [3], qui eadem vel maiore ratione nititur, quique eiuſdem effectus eſt: tametſi verbis ſit diſſimilis: ſatiſq; eſt ſi ſimilitudo ſit eius reſpectu, de quo agitur, licet in ceteris differat [4]. In fauorabilibus quoque pro ſimili habetur, etiam quod non æquè tanta ratione fulcitur [5], Igitur de ſimilibus ad ſimilia ad regulariter in lege fit extenſio (nam quod diſpoſitiones hominum attinet, in ſequentem librum reſeruaui) præterquam tribus caſibus. Primus, † cùm legis correctio inducereţur: quapropter ſolet dici, in correctoriis non permitti extenſionem. Secundus caſus, cùm lex pœnalis eſt. Tertius, cùm lex limitatoria ſeu (vt noſtrates doctores dicunt), exorbitans eſt, vtraque voce non ſatis proba, niſi quod à veterum ſermone limitatorium minus degenerat: eſt enim limitare, intra limites ſuos reſtringere: vnde limitati agri, Plinio lib. xvij. Frontino, Aggeno Vrbico, Boëthio, & Iuriſconſultis: nã & Cicero ad Appiũ Pulchrũ: De tua prolixa, inquit, beneficáque natura limitabit aliquid poſterior annus: Meritò & nos limitãtia appellabimus ea, quæ

2 l.non poſſunt.de legi.
3 l.nonſolũ. §.qui primipilum.de ex-eom.tut.
4 c.non poteſt. in fi.de præbe.in vj.
5 c.fin.de ſimo.

31 32 33

10162388

aliquibus videtur, quædam in sui sententiam adducẽtibus, quæ non in correctoriis, sed in limittoriis locum habent. Mihi haud sanè verisimilis, nec ex veterum mẽte [1] videtur hæc sententia: cùm enim in lege idem sit, siue ratio exprimatur, siue vnica tantum adduci queat [2], consequens esset, vt regula nunquam procederet, nisi vbi lex ex plurimis rationibus sancita esset, qui casus rarissimus est, imò exceptio inepta etiã esset: cùm tunc non quia tractaretur de correctione, præcisa esset extensio, sed quia aliqua ex illis rationibus cessaret. Nam & ex eo confutatur hæc opinio, quod receptissimi iuris est, quoties eadẽ ratio id suadeat, in correctoriis fieri extentionem de stricta vocabili significatione ad latam [3], quam significationem quid opus esset respici, si etiam citra vocis generalitatem fieret extensio? cum vnica in ratione frequentissimum sit omnen legis cardinem versarim Sensere hoc iuris Pontificij interpretes, dum constitutionem eã quæ quencunque religiosum in præsulem alterius religionis eligi prohibet, quoniam correctoria erat, non extendi tradiderunt, quò minus in collegam eligi possit [4]: tametsi eadẽ esset ratio, nempe ne disparis conditionis homines socientur. Sensit & Bartolus: dum legem municipalem, qua stantibus filiis masculis, fœminæ excluduntur, non extendi ex ratione agnationis conseruandæ tradidit [5]: quæ sola probabiliter adduci poterat. Illud non diffiteor, si ex rationis in lege noua expressione appareret contrariam legis veteris rationẽ generaliter correctam [6], tunc extẽsionem permitti debere. Quapropter cùm ex lectione statutorum constaret, masculos fœminis vbique præferri, & sic iuris communis rationem neglectam, respondi prædictam Bartoli sententiam non procedere, & ideo si lex noua fœminis *patruum præfert, etiam patrui filios esse præferendos [7]. Nam & Iustiniani lex [8] vxori inopi in bonis mariti quartam

1 Imol.l.si vero.§.de viro. fol. ma Gemin. c.j. de tẽp.or.in vj.

2 gl.l.quamuis .C. de fideicom.

3 gl.in § hæc omnia. in aut.vt hi qui oblig. verb. ad curationem.

4 gl.cle.j.de elect. ver. prælatum.

5 Bar.l.liberorũ.j.eod.

6 l.maximũ. C. de lib.præ

7 Socin.cõsil.xxx.in j.

8 auth.præterea.C. vnde vir, & vxor.

10162388

1 l.iij.C.de pact.

possit [1]. Quod n correlatiuis (vt vocant) dictum est, in his quoque procedit, quæ ex lege veteri regulariter inuicem æquiparantur [2]. Quapropter lex noua inducens, vt quarta, quæ ex lege falcidia detrahitur, quo minus detrahatur, prohiberi per testatorem possit, in ea quoque extenderetur, quam ex senatusconsulto Trebelliano heredes retinere possunt [3]. quod tamen intelligendum, cùm eadem in æquiparatis subest ratio, alioquin ex nuda principis voluntate absque alia ratione quicquam indulgentis cõtra regulas iuris concessa, nec ad æquiparata quidem protrahentur: quod ea in constitutione apparet, quæ correcta antiquiore lege, centum annorum præscriptionem ad quadraginta redigit, cùm in ecclesia loquatur, ad Rempublicam nõ producitur [4]. Rursus† hoc intelligendum, vt fiat extensio, quatenus correctũ fuerit, in eo, in quo æquiparatio est facta tantum. Vnde quamuis rei vendicatio, & actio publiciana iisdem passibus ambulent, lex tamen noua in rei vendicatione bonam fidem aùtoris requirens, alioquin vsucapionem non admittens, ad publiciana experientem non protrahetur: non enim quo ad hoc æquiparentur [5]. Huius autem extensionis, quæ in æquiparatis fit, ratio ea est, quòd propter paritatem casibus illis à lege attributam, non nos eam correctionẽ, sed lex ipsa videtur augere, sicut in extensione, quam vulgò passiuam vocant, traditum quoque est. Cuius rei exemplum, cùm lex minorem vigintiquinque annis testari prohibet, nõ poterit nec codicillos quidem facere: quoniam generaliter lege antiqua traditum est, qui testari nequeat, nec codicillis quicquam relinquere [6]. Ad hæc pertinent† etiam, quæ de accessoriis dicũtur: ferè enim receptum est, legem correctoriam ad accessoria quoque trahi, idque dispensationis exẽplo, quo traditur, eum qui iure dispẽsationis sacerdotia duo obtinet, vtroque in loco, cum, per

2 gl.l.si quis seruo.inver. corrup.C.de fur.

3 Bar.l.Marcellus.ad Tr.

4 auth.quas actiones. C. de sac. sanct. eccl.

5 Bar.l.cum qui.§. præt. de pubblica. ff.

6 Bar.l.ij.de leg.j.

39

40

collegas

10162388

ad ius antiquum, nimirum xij. Tabul. reducebamur: nam † & videmus in legitimationibus fieri extensionem [1]: quia tametsi dispensationes sint, tamen primæuum naturæ ius respiciunt, diuersum videbatur: statutum enim illud ideo restringitur, quia iuri communi contrarium est. Si ergo ad ius commune reducamur, cessabit restrictio, non si ad legem xij. Tabul. quæ iandiu ante sublata erat [2]. Iure autem communi filius sororis agnatus non est, in quam partem & ipse ex coniectura mentis legislatoris: aliisque rationibus transiit. Igitur ius antiquum hîc accipiemus, quod ante legem correctoriam ex communibus iuris regulis vigebat [3]. Nec legitimationē verū est esse fauorabilē, quia iuris naturæ cōformis sit: sed quia beneficiū est principis in quo fit lata significatio [4]. Ex mente † quoq; correctoriæ legis fit extensio, cùm alias eluforia esset vel absurdū aliquid induceret. Quapropter Pōtificis cōstitutio, qua gratiam vacaturi beneficij, ad ea, quæ post indulgentiā erigūtur, trahi prohibet, in concessione quoque à sedis apostolicæ legato indulta seruabitur [5]: absurdum enim esset, plus auctoritatis legato, quàm Pōtifici attributum: regùlāque generali traditum est, leges, contractus, sententias, testamenta, semper eam interpretationem accipere, ne quicquam absurdi inducere censeantur. [6] Nam & lex superflua esse non debet, nec facile eludēda. Quapter lex, quæ fœneratores in sacris cœmeteriis sepeliri prohibet, & sepultores abominatur, etiāad eos producitur, qui funebri pōpæ & feralibus interfunt, & honoris causa funus prosequūtur [7]: cùm alioquin non difficulter vespillo aliquis humani, diuinique iuris contemptor reperiretur, qui corpus tumulo conderet, eluforiāq; hoc pacto pœna legis redderetur: sēper enim ita interpretamur, ne eluforia sit lex. Vnde vt id euitetur, argumentum à contrario sensu etiam in lege correctoria assumimus [8]. Addunt aliqui, hoc ca-

43

44

1 c. per venerabilem. qui fil. sint legi.

2 §. ceterum de leg. agn. suc.

3 gl. c. statutū. de præb. in vj. Felin c. cū accessisset. de constit.

4 Bar. l. ij. in prin. de ver. obli.

5 cle. fi. de rescript.

6 Cur. consi. xiv.

7 gl. in cle. j. de sepul. in ve. sepel. ire.

8 auth. ex te ita méto. C colt.

10162388

natione quoq; alicuius iuris intelligitur, nam & ea, quoties ex delicto vero vel præsumpto irrogatur, potest pœna appellari [1] : vnde nec huiusmodi priuationi locus erit, nisi quoties expressim hoc in lege cautum reperiatur [2]. Quapropter cliens qui in verba domini iurauit, & tamen aliquid minus obseruauit, non ideo feudo, quod vocant, mulctabitur [3], nisi expressim lege feudorum is casus comprænsus sit. Quod & ad ius patronatus sacerdotiorum productum est [4], vidique quandoque ex facto dubitari: Titius fundum vendiderat, móxque à véditore eum in emphyteusin acceperat, adiecta lege, vt quãdocũq; intra quinquẽnium pretium emptori redderet, fundus sibi restitueretur: is Titius canonem non soluit, & dominus fundo manum iniecit, quærebatur an sicut à contractu emphyteutico, ita etiam à pacto redimendi cecidisset? Et quibusdam videbatur, ab vtroque cecidisse [5], cum & ea pactio pars contractus esset. Sed hæc sententia inhumana visa est, ne pœna principalis cõtractus etiam separatam redimendi pactionem afficeret, quæ quamuis cõtractui inesset, vere tamen separatam causam habebat [6]. Cum igitur adeò odiosæ pœnæ existimentur, consequẽs est veram esse regulam, in pœnalibus extensionem non fieri [7]. In his tamen casibus, quibus legem correctoriam extendi à me supra scriptum est, pœnalis quoque interpretatione adiuuabitur. Quapropter & in pœnalibus, si ratio in lege scripta sit, fiet ex ea extensio. Et in æquiparatis, pœna alterum afficiens, alterum quoque distringet. Idemque in correlatiuis, in accessoriis, in consequẽtibus, si alias quid absurdum cõsequeretur, vel lex esset elusoria, vel de animæ fauore tractetur quæ omnia simili casu à nobis supra tradita, nouis exemplis rursus hîc ostendere operæ pretium non duxi, cùm & apud alios hæc tractata, & nusquam nõ repetita, facillimum sit reperire [8]. Præ-

1 l.fi.C.de bo. liber.

2 §.cum igitur.in auth. de nõ alien.

3 c.j.§.illud quæ fu.pri. cau.

4 gl.c.fin.de iure patr.in antiq.

5 Cæp. de simul.cõtract. in.ij.præsu.

6 Barb.cõsi. lj.in j.

7 l.cum quidam de lib. & posthum. laſ.

8 Gemin.c.j. de tẽpo. ordin.in vj.

10162388

cum ea ratio lege ſcripta proponatur. Melius itaque hæc ſententia aliis exemplis probatur,& in primis, Delata ex ſenatuſconſulto Tertyliano ſucceſsione mater priuatur,niſi tutores filio petierit. Quid ſi cu-
1 l ij.§.quid ſi curatores. ad Tertull. ratores? Verba reſcripti(inquit Vlpianus. [1])deficiũt. ſed dicendum eſt, ſiquidẽ impuberibus curatores nõ petiit. eãdem eſſe rationem:ſi iam puberibus ceſſare debere. Quid ſi cùm prægnãs eſſet,bonis curatorem dari non petiit? Et in ſententiam legis incidit. Sed & conſtitutio,quia indignum vltrò eligentes, ipſo iure in temeritatis pœnam priuantur,etiam ad eos,qui à Romano pontifice ſcienter indignum poſtulãt,pro-
2 c.j.de poſt. præl.in glo. fin. ducitur [2] :quoniam eadem vtroque caſu ratio eſt.Sic & lex,ad barbaricum, vini olei,& liquaminis trãſla-
3 l.j.C.quæ res export. tionem prohibens,ad arida quoque protrahitur [3] .Sic mulier , cui dotem repetenti exceptio adulterij fruſtra à marito lenocinij reo opponitur , nec quidẽ ex
4 l.cum mulier. ſolu. mat. ſententia legis accuſari poterit [4] , quod argumento eſt, in pœnalibus pro ipſa pœna euitãda fieri extenſionem.Secundus † caſus eſt,cùm de criminis vindi- 49
5 l.ita vulneratus.ad l.Aquil.ff. ęta agitur: cùm enim publicè interſit maleficia impunita non eſſe [5] (quia, vt eſt in Publii Mimi verſiculo, Bonis nocet,quicunque parcit improbis) meritò ad caſus ſimiles ex huiuſmodi legibus extende-
6 Bart.l.quẽ admodum. C. de agr. & cen. lib.xj. mus [6] :quod tamen intelligendum , vt non idcirco augeatur pœnarum acerbitas [7] . Hinc eſt, quod lex quæ ab exercitu miſſum infamia notat,eum quoque
7 gl.c.ſicut. de homic. attingere creditur , qui ab aliquo numero militari miſſus eſt [8] .Hinc & Modeſtinus: Lubricum,inquit,
8 l.ij.§.exercitũ.de infa. linguæ ad pœnam facilè trahendum non eſt , ſi non tale ſit delictum, quod vel ex ſcriptura legis deſcenderit, vel ad exemplum legis vindicãdum ſit. [9] .Cor-
9 l.famoſi.in fi.ad leg.Iul. maieſt. nelius Tacitus lib. primo: Auguſtus, inquit , cognitionem de famóſis libellis ſpecie legis maieſtatis tractauit , commotus Caſsij Seueri libidine, qua viros , fœminásque illuſtres procacibus ſcriptis diffamauerat

10162388

tionis odium temperatur, vt quia tractetur de fauore animæ, quod & in correctoriis suprà à nobis probatum est. Idē si de diuinis ædibus, aut ecclesiæ vtilitate agatur. [1] Idem si cultui Christiano, fideique zelo expediat productionem fieri, quod & in quibuscūque similibus locū habet [2]. Vltimus † casus est in sub- 52
rogatis, vel aliqua ratione connexis. Vnde dispositio de vicario episcopi loquēs, etiam in vicario collegii locum habet, quando sede vacante ob interregnum, ius sodalitio deuolutū est [3]. Idem quando id, ad quod fit extensio, non esset penitus separatum. vnde decretum ordinis sacerdotalis, de clericis eligentibus loquens, etiam de hisdem præsentantibus intelligetur. de secularibùs nō intelligetur [4]. Idem quādo cōnectuntur quadam consequētia: nam tunc, altero mutato, & alterum interpolatur. Exemplum in rescripto Traiani, quod Plinius Cecilius epistolarum lib x. refert: Lege Pompeia cauebatur, NE QVIS CAPIAT MAGISTRATVM, NEVE QUI IN MAGISTRATV MINOR TRIGINTA ANNIS: item QVICVNQVE MAGISTRATVM CEPERIT, SIT IN SENATV. subsequutum est edictū Augusti, quo permisit maiores xxij. annis magistratum capere, an iidem & in Senatum deligi poterunt? Et responsum est, si iam magistratus ceperant, posse, & hactenus nouatam legem Pōpeiā: alioquin qui adhuc magistratum non ceperit, tametsi xxij. annis maior sit, non posse in Senatum adlegi. Quod si vice versa edicto illo in Senatum cooptari maiores xxij. annis posse statutum esset, vtique & in magistratum potuissent eligi: nā & illud receptum est, cùm certa ætas dignitatibus ordinem annexum habētibus cōstituta est, & certa ordini, si restringatur in dignitate ætas, respectu quoque ordinis mutatá existimari [4]. Eodē modo si ætas certa in presbytero necessaria sit, alia in diacono, alia in subdiacono: facta in vno

1 gl. c. sciant. de elect. in vj.

2 c. ij. de diuor.

3 glo. cle. etsi de rescript. verb. epis.

4 de elect. c. sciant. lib. vj

5 c. cum in cunctis de elect.

mutatione

10162388

Quapropter Constãtinus Imperator, cum ius donationis ex ingratitudinis causa reuocandæ mulieri, quæ secundò nupsisset, aduersus communes regulas abstulisset: De ceteris, inquit, quæ portentosæ vilitatis, abiectæque pudicitiæ sunt, satis etiam tacitè cautum putamus [1]. Sic & Roma. Pontifex, cùm quandoque propter malam testium valetudinem, eos ante litem contestatam aduersus communes regulas recipi asseruisset, eiusdem æquitatis similitudine etiam antiqua instrumenta reuocari iussit [2]. Quo fit, vt eius exemplo nos quoque huiusmodi limitatas dispositiones interpretatione possimus extendere, quod & ratio suadet: correctoria enim strictius accipiuntur, quoniam legi abrogant, & totã extinguũt: at hæc derogãt tantummodò, & aliquantulùm, suadente æquitate restringunt, quod nullam nouitatem, nullum odium continet, merito in his dilatio prohibenda non est [3]. Hinc est, quod in casibus specialibus de armato milite ad sacris initiatum aduocatúmque argumentamur [4], tametsi alîus militiæ professores censeantur: & de libertate ad piam causam, de alimentis ad dotem [5]. Sic succurrendum rustico propter imperitiam, vel mulieri propter simplicitatem dicimus [6], sicut & militi. Sic de minoribus quæ constituta sunt, ad furiosos plerumque producimus [7]: & quæ de furiosis aut mente captis, ad absentes [8]: & illi enim legis intellectu abesse existimantur. Sic quæ fauore minorum indulta fuerunt, ecclesiis quoque nõ denegari arbitramur [9]. Sic quod in lege falcidia constitutum est, ad eam quoque portionem extendi, quæ ex S. C. Trebelliano deducitur [10]. Sic lex, quæ † de possessione limitanda loquitur, etiam ad iura protrahatur, quæ tamen constat impropriè possideri [11]. Hinc Constantini sanctio natis post donationem filiis, ius reuocandi donatori concedens, ad omnem casum extenditur, quo eadem subsit

1 l. his solis. C. de reuoc.

2 c. cum dilecta. de cõstit. vtil.

3 Imo. l. j. si verò. §. de viro. ff.

4 gl. l. miles. de re. iud. ff.

5 l. sivnus, vbi laſ. C. de testib.

6 l. j. C de iuris & eã. & facto ignor.

7 l. ij. C. de cur. fur.

8 l. ij. §. fin. sol. matr.

9 l. iij. quando ex fac. tut

10 Bart. l. Marcellus. ad Treb.

11 l. regulariter. de pet. hered.

65

10162388

consuetudinem, obligatum videri. Quid item, si materia pia, fauorabilisque sit, nónne piæ causæ fauor dictionis illius limitationi prævalebit [1]? nam & priuilegia suapte natura strictè accipiuntur, & tamen in eis ex huiusmodi fauore de persona ad personam permittitur extensio [2]: nam & cùm statutum esset, ne à sententia diffinitiua tantum appellari ad metropolis Senatum posset, responsum est, nec ab interlocutoria quidem posse, propter fauorem publicum, ne quis extra patriam litium tricis implicetur: & diffinitiuæ mentio censetur in lege facta, quòd in ea probabilior erat dubitatio. Quid rursus, si adeò iustum, & vltione dignum sit delinquentis odium, vt aduersus taxationis vim operæpretium sit pœnam extendere? quod in ea specie traditum est, qua Iustinianus [3] certis tantùm ex causis donationes factas reuocari posse concessit: frequentiùs enim creditur ex aliis quoque similibus eadem æquitate reuocationi locũ esse. Quod & in his causis receptum est, quibus patri permissum est filium exheredare: cuius sententiæ ille est cardo, quod cum ratio in legibus generaliter scripta sit, causæ illæ tanquam exempla regulam arctare non debent, quòd & suprà à nobis tractatum est [4]. Sequens casus † in his, quæ ius personale inducunt, vel fauore certarum personarum † constituunt [5]: non enim ad consequentias trahenda sunt, quòd huiusmodi cùm iuris specialis sint, à communi propriè exorbitant [6], meritóque priuilegia dicuntur, quasi de priuis, id est, singulis lata. ad quam speciem pertinent etiam, quæ certo generi personarum indulgentur: vnde priuilegium militum, vt post sentẽtiam adhuc exceptione peremptoria tueri se possint, ad cœlestis militiæ pugilẽ non producetur [7]. Tertius est, † cùm aliquid valde odiosum vel irrationabile inducitur: vt cùm lex patri filios filiásve sanguinolento victus causa vendere

58

59

1 l. illud. in fi. C. de sac. san. eccles.

2 Alex. l. miles. de reiud.

3 l. fin. C. de reuoc. don.

4 d. c. si Papa de priuil. in vj.

5 l. j. de constit. princip.

6 c. quæ à iure. de re. iu. in vj.

7 Bar. d. l. j. C. de iur. & fact igno.

10162388

poſſunt. Lex ait: Si quis triticum extra territorium
super equo, aſino, vel curru portauerit, deprænſus
1 l.ſi ſervi.C. de noxal. ſoluat centum, Salic. [1] exiſtimat, qui ſuper humeris
geſtat, vel mulum agit, pœna quoque afficiendum:
propius enim eſt, vt effectus ipſe exportationis cõ-
ſideratus ſit, non auferendi modus. Cui & ego aſ-
ſentior, præterquàm in eo qui humeris geſtat: cùm
enim eo modo longè minus exportarit, quam iumẽ-
tis poſsit, non eſt veriſsimile voluiſſe legiſlatorem
talem afficere. Lex ait, Triticum extra *territorium 61
nemo deferat, nunquid farina poterit? Et receptius
non poſſe, extenſionémque fieri, alias quippe prohi-
2 Bar.l.quæ ſitum. §. illud. de legatis iij. & Gui. pap.q.373. bitio eluderetur [2]. Sed an vinum, ſi oleum, liqua-
mina? Et non cenſebuntur vetita, non enim tanta eſt
ratio [3]. Quid viceverſa, ſi vinum, oleum, liquamina
deferri non ſinantur, an triticum? Et verba legis de-
3 Bald.d.l. omnes populi. verſ. tertio quæro quæ ſunt. D. de iuſtit. & iur. ficiunt, opinor, & mens, niſi cùm lex ad Barbaricum
transferri vetat: eius enim ratio eſt, ne ſuauitate fru-
gum illecti barbari, impetum in nos faciant [4], quæ
prima fuit Gallorum in Italiam aduentus cauſa, vt
T. Liuius atteſtatur. Lex ait: Si quis deceſſerit inte-
4 l.j.C.quæ res export. ſtatus, ei exiſtentibus maſculis, fœminæ non ſucce-
dant: mortua eſt mulier, Salic. negat ſtatuto locum
eſſe: Si quis, inquit, ergo ſi quæ deceſſerit, ceſſant ver-
ba. Ego diſſentio, cùm abſurdum non ſit, voluiſſe
legiſlatorem etiam in fœminarum ſucceſsionibus
maſculorum vtilitati proſpicere: & dictio, ſi quis,
5 l.j.ĩ.eod. non omnino ex extenſione, ſed ex vi quoque ali-
qua verborum fœminas complectitur [5]. Lex ait:
Patruis in ſucceſsione preferantur conſanguinei,
nunquid & in tutela? Et cùm hæc æquiparata ſint,
& quò tutela redit hereditas pertineat, Salic. putat e-
tiam in tutela conſanguineos præferri: Quapropter
& ſi lex agnatos cognatis in ſucceſsione anteponat,
in tutela quoque extendetur, præterquàm matris
reſpectu, cui tutela defertur, non propter ſucceſſio-
nem

10162388

10162388

10162388

iſte caſus ſub ratione eiúſque verbis cõprændi dici-
1 Pet.Ci.l. iura non in ſing. ſuprà de ll. tur, ſicut ſpecies ſub genere [1], nec vi extẽſionis pro
ducitur.quòd ſi ratio expreſſa non ſit, exiſtẽte ſupra
2 Bald.conſil. ccccIx. in v. ſcripta lege aliud cẽſerẽ:&ita Bald. [2] Cornęúſq; [3] re-
3 Gorn.cõſil. xiiij. in ij. ſponderunt,& frequentiore ſententia receptũ eſt [4].
Quid,ſi lex dicat ſtatutum præciſe intelligendum
4 Alex.xlv. in vij. obſeruandúmque ? & præciſe hic ſignificat ſine te-
ctorio aliquo,& ſermonis inuolucro. Cicero ad At-
ticum lib.viij.Nemini cuius cauſam non reciperem
tã humili tã ſordido,tã pręciſe negaui,quã hic mihi
plane ſine vlla exceptione præcîdit,Videtur †meta- 67
phora ab his ducta, quibus imperatur,vt longis ver-
borum ambagibus finem imponant, ſuperfluáque
amputent, &(quod vulgò dicitur)ad punctum ve-
niant:vnde & præciſe quãdoque dicitur,quod pro-
pter breuitatem obſcurum eſt. Cicero de nat.Deo-
rum lib.ij.Id,inquit,præciſè dicitur,vt ſi quis Athe
nienſium Rempub. dicat conſilio regi, deſit illud
Areopagi. Ad Herennium quoque lib.iiij.Præciſio
eſt,cum dictis quibuſdam, relinquum quod cœptũ
eſt dici,relinquitur in audientium iudicium. Sed in
caſu noſtro,(vt dixi,)aliter intelligitur, doctoréſ-
que noſtri ita accipiunt,vt velit lex præcîdi quæcun
que alia quæ illi diſpoſitioni officiant, ambiguám-
5 Iaſ.d.l.omnes popul. que reddant [6]: aítque Bald.huiuſmodi verbis quæ-
cunque gloſſemata reiici, niſi quæ ex aliis legibus
aſſumuntur. Legem tamen correctoriam, quæ ex-
tantibus filiis fœminam excludat,tum ad nepotem
6 Bald.d.l. maximum. non produci,quia nec pręciſus hic intellectus [6],nec
ex litera, ſed ἐν πλάτει eſt. Sed nunquid in ſtatutis
argumento à contrario ſenſu locus erit?Et quia hic
tractatus & ipſe ad extenſionem pertinet,non in his
tantum, ſed generaliter attingendus eſt. Videntur
autem hoc nomine quatuor argumentorum genera
contineri.Primũ †eſt, quod argumentum à ſpeciali 68
dicimus: nam ſi lex aliquid ſpecialiter induci dicat,

conſequens

10162388

vtilitas. Postremus † locus qui ἐμφατικολεξῶς à con 69
trario sensu dicitur, solétque ex dispositione gene-
rali accipi, quæ certa ratione aliquid inducit, vt ea
deficiente, mens quoque legis deficiat: & tale argu-
mentum à coniectura vires sumit [1], non autem di-
rectò ex vi verborum accipitur. Fortissimum autem
semper est, quod si deducitur enthymema, dum ta-
men non simpliciter à contrario sensu literæ sit, sed
etiam rationis, seu mentis ipsius legis. Quapropter
cùm lex dicit, Cassa sint omnia per Italiam aduersus
libertatem sacerdotum constituta, non sequitur, er-
go extra Italiam obtineant [2]: cùm Italiæ mẽtio non
ideo sit facta: vt prouinciæ excludantur, sed quia fre-
quentius id mali in Italia contingebat, in qua pleræq;
Respublicæ nullis subiectæ principibus sæpissimè
huiusmodi plebis scita sanoiebant. Quod dicitur, in-
quit Hieronymus [3]. antequam conuenirent, non se-
quitur vt postea conuenerint, sed scriptura quod fa-
ctum non sit, ostendit. Sic in Euangelio Matthæi: Et
non cognouit eam, donec peperisset: non sequitur,
postquam peperisset, cognouisse: sed quidam est lo-
quendi modus, qui ab affectatione dicitur: credebãt
enim fore, vt conuenirent, & vt eam cognosceret.
Galli, inquit Vergilius, per dumos aderant, arcémque
tenebant: id est, credebant fore vt iamiam tenerent.
Pleraque sunt huius rei in mysticis libris exempla,
quæ libro aduersus Heluidium ἀντιμαρκιανὸν collegit
Hieronymus. Sic & nos plerunque loquimur, cùm
dicimus. Iudices priusquam de causa cognoscerent,
reum condemnarunt: non sequitur, ergo deinde co-
gnouerunt: sed sumitur hic modus ex eo, quod fieri
debuit. Si cõuenerit, inquit Africanus [4], vt alius prę-
tor quã cui [9] iurisdictio esset, ius diceret, & priusquã
adiretur mutata volũtas fuerit, nemo cõpelletur eius
modi conuentioni stare: non enim sequitur, post-
quàm aditus sit, non licere vtrique patri ab eius iu-
dicio

ɔc. cum apostolica. de his quæ fiũt à præl.

2 Authen. cassa. C. de sacr. san.

3 c. quod dicitur. extra eo. de verb. signifi.

4 l. si conuenerit. de iurisd. om. iud

10162388

nuntiatum sic fuisse [1]. Mihi durũ hoc videtur, prõpter rationem legis, & quia verba omnino non deficiunt: nam venditionis appellatio, ad omnem alienationem ex lege xij. tabularum pertinet [2]. I. ex ait: Maritus vxori in vltima voluntate vltra quartam bonorum partem relinquere nõ possit: testator eam heredem instituit, cum clausula, si testamentum non valeret, vt donatione mortis causa deberetur: atque ita stipulatus vxoris nomine erat notarius, cùm testamentum irritum fuisset, respondit Decius valere donationem [3]: quoniam donatio causa mortis propriè vltima voluntas non esset. Contrarium obtentum fuit, propter rationem legis, ne facilè ægrotantes mariti (quo potissimum tempore testari solẽt) blanditiis muliebribus seducantur: & lata significatio vocis non repugnabat, alioquin paratissima esset fraus legi. Lex ait: Mandatum testibus probari non possit, sed solis publicis documentis: an ratificatio probabitur? Et Bald. posse credidit [4]: quoniam lex illa correctoria & dura ad hunc casum trahi non debet: quod & mihi videtur: nam quamuis quo ad effectum ratificatio mandato æquiparetur, non tamen quo ad probationis modum. Lex ait: Qui aliquem fuscina ferrea percusserit, duplici pœna afficiatur: percussit quis tridente, vel capite securis, quid statuendum? Et Bald [5]. si iudici fecerit tale instrumentum æquè grauem plagam infligere, similéque fusione esse, duplo puniendum rectè respondit. Lex ait: Adulter ducẽtis aureis puniatur, an trahatur ad stupratorem? Et Salicetus ait non trahi, quare eum grauiore iuris communis pœna plectendum, tametsi aliàs grauius stupro adulterium castigaretur [6]. Ego subsisto, quoniam suprà vidimus, in pœnarum similitudine fieri extensionem, & crassa Minerua adulterium & stuprum promiscuè accipiuntur [7]. Lex ait: De omnibus delictis pax fieri possit, excepto adulterio,

1 Specul. titul. de emptione. § nũc videndum.

2 l. statu liberi à cæteris, in fin. de statu. lib.

3 Decius cõsi. cxcvj.

4 Bal. l. obseruare. §. fi. q. xj. de offi. proconsul.

5 Bald. d. l. omnes populi. ff. de iusti. & iure.

6 §. item lex Iul. Inst. de pub. iud.

7 d. l. inter cæteras. ff. de adult.

10162388

patruele non intelligitur, quia in eo non æquè tanta est ratio, sicut in germano [1]. Lex: Syngraphæ manu debitoris scriptæ plena fides adhibeatur: quid, si aliena manu scripta, sed à debitore subscripta, sit? Respondsum est idem esse [2]: quoniam paria hæc esse lex existimat. Lex: Quisquis contractum aliquem iniuerit: quid si distractum? Et receptum, idem esse [3], si eadem ratio sit vtroque in casu, Lex præmium accusatori decernit, quid in denuntiatore? & eidem quoque debebitur: sit enim extensio fauore publicæ vtilitatis, ne crimen impunè sit [4]. Lex frater non possit propter æs sibi debitum fratrem in carcerem trahere: quid si nomen alteri cesserit? Et verius est, ne cessionarium quidem posse [5], qui creditoris loco substitutus est, alioquin fraus legi paratissima esset. Lex: Maritus dotis sibi datæ tertiam partem lucretur: quid si solum promissa sit? Non extenderetur [6], nisi generalitas rubricæ ipsius legis aliud suadeat: & ita Baldo videtur [7]. Lex: Existentibus fratribus defuncti, mater excludatur, quid, si extent sorores ex latere patris tantum? Et à matre eas excludi verius est, [8] nec ius commune hoc casu correctum censetur ib: cùm nec fratris appellatione vi verbi contineatur soror, sed per extensionem tãtum, quæ in correctoriis locũ nõ habet, præsertim cùm non æqualis ratio subsit. Et hæc quidem exempla sufficiant: cùm alioquin quam plurima alia potuissent adduci: sed id mihi laboriosum magis, quàm vtile lectori fuisset. Sed quid si alia lege caueatur, ne statuta aliquam interpretationẽ glossâm ve accipiant? Et Bartolus [9] credidit solum friuolam interpretationem reiectam censeri, cum vera interpretatio, quæ ex ratione legis descendit, naturaliter sit necessaria [10], auctoritatéque ipsorum legislatorũ fiat, cui non est verisimile verbis illis derogari. alioquin absurda, inepta, iniquáque quãplurima adolescerent [11]: nam & videmus demandata iudici causa, vt eam

1 Alex.consi lxxxix.in vj.

2 l.si ita stip. §. Chrysogonus. D. de verb oblig.

3 Iaſ.l.si vnus. §. pact°. nu. ff. de pact

4 l.j.§.is quoque.ad syll.

5 l.post diuortium. solut. matr.

6 Iaſ.l.j.si cert.pet.

7 Bald.ibi.

8 Alex.cõsi. xlv.in.vij.

9 Bart.d.l.omnes populi.

10 l.ij.§.his legib°. de orat. iur.

11 l.l.sed & si.§.quæsitũ de leg.iij.

10162388

iſte caſus ſub ratione eiúſque verbis cõprændi dici-
tur, ſicut ſpecies ſub genere [1], nec vi extẽſionis pro-
ducitur. quòd ſi ratio expreſſa non ſit, exiſtẽte ſupra
ſcripta lege aliud cẽſerẽ: & ita Bald. [2] Cornęúſq; [3] re-
ſponderunt, & frequentiore ſententia receptũ eſt [4].
Quid, ſi lex dicat ſtatutum præciſe intelligendum
obſeruandúmque? & præciſe hic ſignificat ſine te-
ctorio aliquo, & ſermonis inuolucro. Cicero ad At-
ticum lib. viij. Nemini cuius cauſam non reciperem
tã humili tã ſordido, tã pręciſe negaui, quã hic mihi
planè ſine vlla exceptione præcîdit, Videtur †meta- 67
phora ab his ducta, quibus imperatur, vt longis ver-
borum ambagibus finem imponant, ſuperfluáque
amputent, & (quod vulgò dicitur) ad punctum ve-
niant: vnde & præciſe quãdoque dicitur, quod pro-
pter breuitatem obſcurum eſt. Cicero de nat. Deo-
rum lib. ij. Id, inquit, præciſè dicitur, vt ſi quis Athe
nienſium Rempub. dicat conſilio regi, deſit illud
Areopagi. Ad Herennium quoque lib. iiij. Præciſio
eſt, cum dictis quibuſdam, relinquuum quod cœptũ
eſt dici, relinquitur in audientium iudicium. Sed in
caſu noſtro, (vt dixi,) aliter intelligitur, doctoréſ-
que noſtri ita accipiunt, vt velit lex præcîdi quæcun
que alia quæ illi diſpoſitioni officiant, ambiguám-
que reddant [6]: aítque Bald. huiuſmodi verbis quæ-
cunque gloſſemata reiici, niſi quæ ex aliis legibus
aſſumuntur. Legem tamen correctoriam, quæ ex-
tantibus filiis fœminam excludat, tum ad nepotem
non produci, quia nec pręciſus hic intellectus [6], nec
ex litera, ſed ἐν πλάτει eſt. Sed nunquid in ſtatutis
argumento à contrario ſenſu locus erit? Et quia hic
tractatus & ipſe ad extenſionem pertinet, non in his
tantum, ſed generaliter attingendus eſt. Videntur
autem hoc nomine quatuor argumentorum genera
contineri. Primũ †eſt, quod argumentum à ſpeciali 68
dicimus: nam ſi lex aliquid ſpecialiter induci dicat,
conſequens

1 Pet. Ciſ. iura non in ſing. ſuprà de ll.

2 Bald. conſil. cccclx. in v.

3 Gorn. cõſil. xiiij. in ij.

4 Alex. xlv. in vij.

5 Iaſ. d. l. o. mnes popul.

6 Bald. d. l. maximum.

10162388

vtilitas. Postremus † locus qui ἐμφατικολεξῶς à con 69
trario sensu dicitur, solétque ex dispositione gene-
rali accipi, quæ certa ratione aliquid inducit, vt ea
deficiente, mens quoque legis deficiat: & tale argu-
mentum à coniectura vires sumit [1], non autem di-
rectò ex vi verborum accipitur. Fortissimum autem
semper est, quod si deducitur enthymema, dum ta-
men non simpliciter à contrario sensu literæ sit, sed
etiam rationis, seu mentis ipsius legis. Quapropter
cùm lex dicit, Cassa sint omnia per Italiam aduersus
libertatem sacerdotum constituta, non sequitur, er-
go extra Italiam obtineant [2]: cùm Italiæ mẽtio non
ideo sit facta: vt prouinciæ excludantur, sed quia fre-
quentius id mali in Italia contingebat, in qua pleræq;
Respublicæ nullis subiectæ principibus sæpissimè
huiusmodi plebis scita sanoiebant. Quod dicitur, in-
quit Hieronymus [3]. antequam conuenirent, non se-
quitur vt postea conuenerint, sed scriptura quod fa-
ctum non sit, ostendit. Sic in Euangelio Matthæi: Et
non cognouit eam, donec peperisset: non sequitur,
postquàm peperisset, cognouisse: sed quidam est lo-
quendi modus, qui ab affectatione dicitur: credebãt
enim fore, vt conuenirent, & vt eam cognosceret.
Galli, inquit Vergilius, per dumos aderant, arcémque
tenebant: id est, credebant fore vt iamiam tenerent.
Pleraque sunt huius rei in mysticis libris exempla,
quæ libro aduersus Heluidium ἀντιμαρτίαν collegit
Hieronymus. Sic & nos plerunque loquimur, cùm
dicimus. Iudices priusquam de causa cognoscerent,
reum condemnarunt: non sequitur, ergo deinde co-
gnouerunt: sed sumitur hic modus ex eo, quod fieri
debuit. Si cõuenerit, inquit Africanus [4], vt alius prę-
tor quã cui [9] iurisdictio esset, ius diceret, & priusquã
adiretur mutata volũtas fuerit, nemo cõpelletur eius
modi conuentioni stare: non enim sequitur, post-
quàm aditus sit, non licere vtrique patri ab eius iu-
dicio

1 c. cum apostolica. de his quæ fiũt à præl.

2 Authen. cassa. C. de sacr. san.

3 c. quod dicitur. extra eo. de verb. signifi.

4 l. si conuenerit. de iurisd. om. iud

10162388

eis extenſioni locum eſſe docuimus, vt cùm alias diſpoſitio ſuperflua redderetur, vel eluſoria. Vnde cùm lex municipalis ſic ſcripta eſt: Non exiſtẽtibus maſculis, fœminæ ſuccedãt, receptum eſt is exiſtentibus fœminas excludi [1]. Sic & lex, quod mulier filios non habens, poſsit de dote teſtari, à contrario ſenſu intelligitur, vt ſi habeat, non poſsit, ne alioqui ſuperflua eſſet [2]. Adſumetur † tamen, quando non per extenſionem, ſed ex verbis quoque aliquo modo compræncitur, vt in eo caſu dictum, qui a ſpeciali dicitur [3]: itemque in eo, quo ab exceptione regulam firmari docuimus [4]. Sed & quoties correctio legis nulla induceretur, non eſt dubium tali argumento locum eſſe [5]: nam tunc regulariter ſuprà oſtendimus permitti extenſionem, niſi eſſet expreſſim prohibita, vt quia cautum eſt verba ad literam intelligi debere [6]: itémque niſi in pœnam legiſlator incideret, vel aliquid huiuſmodi odioſum, abſurdũ, ineptum conſequeretur: quæ omnia ſuperius declarata ſunt. Supraſcrip. quæſt. cohæret alia quoque regula, quà vulgò dicimus, contrariorum eandem eſſe diſciplinam. [7]. Videndum igitur quomodo intelligenda ſit & an in legibus municipalibus locum ſibi vendiſſet. In qua re breuiter dicendum eſt, vbi eadẽ eſt ratio, ibi eandem eſſe contrariorum diſpoſitionem [8]: vbi diuerſa ſit ratio, diuerſam [9]: vbi contraria contrariam [10]: tuncque eſſe regulæ locum, quæ in Topicis traditur. Id propoſitum in propoſito operari, quod in oppoſito oppoſitum [11]. Quapropter apparet hæc nõ ex vi verborum ſed ex ratione ipſa procedere: & ideo in caſibus, quibus ſuprà oſtenſum eſt à verbis non recedi, & extenſioni locum nõ eſſe, huic quoque regulæ nihil tribueretur. Hincque eſt, quod ſi lex municipij ſororem excludit ab hereditate fratris non videtur viceverſa fratrem ſororis hereditate priuaſſe [12]: ſicut videmus, quod media iuris

prudentia

1 Alex. l. j. de offi. eius.

2 Anchar. cõſil ccxi j. pro iſto prin.

3 Bal. l. obſeruare. §. proficiſci. in iij. quæſt.

4 Bal. conſ. clxxiij. in prouincia. in iij. quæſt.

5 Felin. d. c. ſignificaſti. de foro compet.

6 gl. cle. j. de vſur.

7 gl. rubr. ff. de acq. poſſ.

8 l. ab empti one. de pac.

9 l. inter ſti pul. §. ſacrã. de verb. obl.

10 l. & ſi cõtra. de vulg.

11 l. fi. §. fi. de leg. iij.

12 Bal l. lege xij. C. de leg. hered.

10162388

ne testibus exceptio probari possit, nec actio quidē
1 Bal.j.c.de mut. petit. in. poterit [1] : cui enim damus actionem, multò magis exceptionē: & regula iuris antiqui est, in probationibus non plus actori * fauendum, quàm reo. Hinc 73
prohibitus à lege correctoria aliquem condemnare, censebitur prohibitus & absoluere [2], nisi legis ratio sit, quia suspectam habeat iudicis sæuitiam.
2 l. nemo qui de eug. iur. Quapropter hereticæ impietatis quæsitor, delatum ad sereum absoluere poterit, condemnare solus non poterit [3]. Hinc si lex legatum probari per duos testes posse constituat, etiam ademptio legati hoc numero probabitur [4] : paribus enim passibus in iure ambulant datio & *ademptio [5]. Et hæc quidem 74
sufficiant. Ceterum cùm extensio etiam ex variis argumētorum generibus in iure nostro fiat, erunt fortè qui hanc quoque partem à nobis attingi desiderabunt. Sed hi velim sciant, à plerisque tam veteribus quàm recentioribus, adeò diligenter, etiam integris voluminibus materiam hanc explicatam, vt minimè nostra opera quisquam indigere possit. Adde quòd omnino hæc argumentandi ratio ad Iurisconsultos non pertinet. Optimus erat legum interpres Trebatius, etiam priusquam M. Tullius Topica eius nomini dicaret: qui enim iudicio naturali lepram à lepra (vt vulgò dicitur) discernere nequit, is legibus nostris addictus, olei & somni iacturam facit. Spectant huiusmodi ad dialecticos, quorum ars in contentione verborum cōsistit: Iurisconsultum verò id solum decet, vt rationes legis consideret: vbi ratio dissimilis est, ibi argumentum esse inefficax sciat: at vbi similitudo rationis ad est, etiam si alioquin res diuersissimæ sint, tamen ab vna ad aliam procedemus. Quid magis inuicem pugnat, quam testatum esse, & intestatum? & tamen de vno casu ad alium argumentamur [6]. Quid amplius dissidet, quàm sacerdos & asinus? & tamen de vno ad alium Alexander Ponti-
3 glo. cle de heret. ver. eos.
4 Bal. l. fi. C. de fideicō.
5 glo. l. cū proponeba tur. de le. ij.
6 d. l. causa de vulg & pupil.

10162388

ANDREAE ALCIATI IVRISCON. MEDIOLANEN. DE VERBORVM SIGNIFICATIONE LIBER TERTIVS.

SVMMÆ.

1 *Legum, humanorúmque actuum discrimen multiplex, ex causa secús.*
3 *Pura non extendi ex causis contrà.*
4 *Extensionem ex mente fieri idque variis ex causis. 5.7.8.10. ex causis secús. 11.*
6 *L. Tale. §. fin. de pact explanari.*
9 *Omissa pro expressis ex causis habenda.*
12 *Conditionalia non extendi: in casibus diuersum. 15.*
13 *Legitimatos filios dici.*
16 *Substitutum ventri, nullo nato admitti.*
17 *Conditio necessaria extendibilis, nisi in casibus.*
18 *L. Mulier. ad Trebel. & l. fideicommissa. §. si cui. de legatis iij. conciliari.*
19 *Tunc, & cùm effectus.*
20 *Substitutum, exacto ventre, admitti.*
21 *Conditio spontanea inextendibilis: ex causis diuersum. 22. 23. 24.*
26 *Posthumo etiam mortuo substitui.*
27 *Substitutum pluribus nascituris, nato vno succedere.*
28 *Substitutioni etiam non natis institutis, locum esse.*
29 *Simplex ad mixtum, nisi ex causis, porrigi: idque in quouis actu.*
30 *Causa potentiores variæ: eademque spectande. 31. 32.*

10162388

ἐπιεικείας id est, ex bono & æquo accipi. Aristoteles Moralium v. auctor est. At rationes hominum in vltimis voluntatibus discernere difficile est, in contractibus lõgè difficiliùs, cùm semper debendi reus negaturus sit, ne productio fiat [1], creditor propter vtilitatem sit afirmaturus: merito igitur fatendum est, interpretationes huiusmodi faciliùs in verbis legum fieri: quod non paucis quoque in speciebus exempli causa demonstrabo. In edicto prætoris [2], cùm de actione fiunt verba, & de pœnali, & de qualibet alia intelligitur: at cùm quis in iudiciis actionem intendit, de speciali tantum accipitur [3]. In lege cùm diœcesis fit mentio, & de ciuitatis, & de agri administratione intelligitur [4]: at in hominis dispositione, extra ciuitatem tantum diœcesis est [5]. In lege singularis, quam ἀόριστον id est, indefinitam vocant, semper vniuersali æquipollet [6]: in dispositione hominum nõ item. Lex de curatore loquens, etiam in tutore locum sibi vendicat [7]: at si testator curatorẽ dare se impuberi dixerit, nihil agit nec tutor datus intelligitur [8]. Sic quoties lex filij mentionem facit, non est dubium & nepotem contineri: cùm testator filiis tutores dat, nepotibus consuluisse non videtur [9]. Si lex vniuersali termino etiam geminato vtatur, vt quicunque, quisquis, ad idoneos regulariter restringitur: at in contractibus aliud est [10]. Vnde qui sibi & quibuscunque heredibus feudum, quod vocant, stipulatur, etiam de extraneis & aliás in capacibus egisse præsumitur, ídque receptius est. Quoties tamen voluntas in obscuro non est, nulla constitui differentia debet: quin sicut verba legum generaliter, quatenus ratio suadet, intelligitur, ita si & hominum dispositiones, regulásque illas obseruemus, quibus traditum est, de placitis hominum ad legum scita argumentum valere [11], sicut de contractibus ad vltimas voluntates, & vice mutua de hisce voluntatibus

1 l. an inutilis. de accep.

2 l. j. §. quod autem de alea.

3 Bart. l. hoc leg. de l. iij.

4 l. j. C. de pri. car.

5 c. Rodulphus. de ref.

6 Bar. l. si plu ribus. de leg. ij.

7 glo. auth. minoris. C. qui dare tut.

8 l. tutores. §. j. de admin. tut.

9 l. quid si nepotes. de test tut.

10 Bald. l. j. C. si cer. laf. l. j. §. nuntiatio. vers. iij. de ope. no. nunt.

11 l. nõ impossibile. de pa.

10162388

præstare non tenetur, nisi expressim ita conuentum sit [1], & tamen heres fundum à testatore dare iussus, viam quoque ad eum præstabit [2]. Qui mandat numerum Canonicorum coërceri, quia reditus diminuti proponantur, non censetur id mandasse vt, auctis facultatibus, augeatur [3]: quod tamen in vltimis voluntatibus contrà est [4]: His non absimile quod in dispositione legis Bartol. scripsit in causa læsæ maiestatis, famosi, itémque alij testes reprobi admittuntur. Qui igitur eo crimine legatum accusat, quia successorem non admiserit, hoc ipsum hisce testibus probare poterit. Quod si negetur eum legitimum successorem esse, non poterit, nec huiusmodi consequentia adminicula idem priuilegij habebunt [5]. Secundus † casus est, quando verisimilis mens testatoris est, vt idem sit in casu omisso. Quod in eo responsum est, qui vterum filiæ prægnantis instituit, cùm se inscio ruri albescente cœlo, iam enixa esset: erit enim infans ex eo testamento heres [6]. Sic & qui postulum instituit, quem credebat in lucem se mortuo venturum, eo quoque casu instituisse censebitur quo, se viuo, nascatur [7]. Sed tamen hoc ita intelligendum, vt procedat, cùm de eadē persona agitur: idē enī ille nepos est, siue iā natus, siue post nascetur, siue viuo, siue mortuo testatore. At si alia persona sit, casus pro omisso habebitur: cùm enim testator de ea nō cogitauerit nec disposuerit, saluis regulis iuris non possumus aliter cō stituere [8], cùm præsumpta testatoris mens, nisi in aliquam dispositionem trāsierit, non obseruetur [9]: nam actus hominum vltra eorum præsentem cogitationem non operantur [10]: & receptum est, testantium voluntatem ex eo interpretationem accipere, quod ipsi opinabantur, non ex eo, quod ex se verum sit [11] maxime cum regulariter vila persona extranea secus assumi non soleat [12]: nam etiam in substitutione

1 l.in vendēdo. de contrahēd.emp.
2 l.binas.de seruit. vrba præd.
3 c.fi.de verb. signifi.
4 l.fi.§.fin. de leg.iij.
5 Bar.l.in quæstionibus ad l.Iul. maiest.
6 l.Titius.§. fin.de libe. & posthum.
7 l.fi.C.de post.hered.
8 d.l.si quis ita.§. si quis eum.
8 d.l.euidā cum.
10 l.non omnis.si cert. pet.
11 l.quoloco §.j.de hered. instit.
11 l.si ita stip. §.Chrisogonus.de verb. oblig.

10162388

quâ traditur in ea conditione, si Titius decesserit sine filiis, non censeri filios aliquo modo ex testamẽto vocatos [1], cùm quæ in conditione sunt ad dispositionem non referantur: nam etiam si aliqua coniectura adsit vt quia huiusmodi filij grauati à testatore fuerint, vel interdicta illis alienatio, nõ tamen à verbis recedimus, & solùm in conditione positos arbitramur: huiusmodíque quamplurimas coniecturas in Socini [2] respõsis confutatas cernere est, quæ in præsentia referre operæpretium non est. Posset tamen tam euidens coniectura mentis allegari, vt ad casum quoque omissum dispositio testatoris meritò producenda videretur. Quo argumento in substitutione vniuersali, casuquo nullus filiorũ testatoris sit superstes, respondit Alex. [3] substitutum etiam à fœminis legatariis excludi propter quasdam coniecturas: Tertius est † quando casus non omnino omissus est: tunc enim ex mente fiet extensio. Cuius rei exemplum est, quãdo testator in simplicibus disposuit: nõ enim mixtũ casum omnino omisisse creditur, qua de re infrà quinto axiomate diffusius agetur. Sed & si sub verbis aliquo modo cõtineri potest, pro omisso non erit, quod in ea specie à Decio [4] responsum est, cùm testator Titio substituisset, & eius filiis deficientibus, seu decedentibus: licet enim non dicatur decedere, qui non natus est, dicitur tamen παλαιῶ & crassa Minerua, deficere. Sed hoc vix mihi persuaderi potest, vt deficere dicatur, quod nũquã incœperit [5]: & ideo verius arbitror, nullo modo ex verbis sed ex cõiectura mentis solùm intelligi. Ceterùm & casus † ille omissus non censebitur, qui ex verbis saltẽ impropriè acceptis cõprændi potest [6]. Idem quoties testator vnicum casum expressisset, verisimiliter credens alium non euenturum, alioquin illum etiam expressurus, is pro omisso non habebitur [7]. Quod & in conditionibus procedit, quamuis specialiter

1 gl.in l.Lucius de hered.inst.Cur. cõs.xlv.Cor. cõsil.cxviij.

2 Socin. cxxvj.iij.

3 Alex.cons. xvij.vij.

4 Decius cõsil.ccxxvij.

5 l.Titio vsusfr.de cõd & demonst.

6 l.diuus.de vsu.& hab.

7 l.mulier. in fin.pri.ad Trebellia.

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

hoc sit: ita frequentiùs receptum est: cum enim separationem hæc materia recipiat, vtrunq; de se censendum est, tametsi alij cõtra [1], Sic si quis plurium artium magister sit, sub eius artis iudice conuenietur, ob quam in ius vocatus, ad causámque actionis attendemus [2]. Sic & in hac quæstione discernendum est, vendo tibi domum acceptis centum aureis & etiam vinea, quæ aliis centum aureis existimatur: quem contractum hunc arbitrabimur? Baldus omnino esse venditionem [3], Romanus omnino esse innominatum cõtractum censuerunt [4]. Ego duos esse contractus magis arbitror, & domum partim venditam, partim permutatam esse. quod si disparis sit valoris res, & pretium, quod maius erit, obseruabimus [5]. Quapropter cùm ex consuetudine dominis directis in permutationibus laudationis pretium non soluatur, in venditionibus soluatur, in predicto casu non nisi dimidium laudatiui penderetur. quod si pars permutata maior sit, nihil præstabitur [6], quod & in iure prælationis recipiendum videtur, cum & partem tantum potuisset incola vendere, necideo dominus in toto iuste petiisset se præferri. In tertio casu cùm mixtum separari non potest, primo videndum est an propriè sub simplicibus contineatur. Et receptum est non contineri [7], sed ex sententia legis tantum inesse non tamen expressis simplicibus penitus omissum hunc casum Bartolus censet indéq; est quòd in fauorabilibus procedat axioma, vt sub simplicibus de mixto quoq; actũ humanitate suggerente existimemus [8]. Quapropter cùm pater liberos legales filio, si doctor iuris ciuilis fieret, legauisset & philosophicos si in philosophia & vtrumque gradum filius assumpsisset, vtrumque legatum consequi debere Baldus respondit [9]. Sic & Alexander cum legem municipali iurisdictio in actionib' in persona vni iudici tribueretur, in actionibus

1 And. Sic. l. ij. de verb. obl.

2 l. j. §. fi. de tributo.

3 Bal. in proœ. feudo.

4 Rom. d. l. Aristo.

5 Bar. d. l. Aristo.

6 Guid. Pap. q. xcij. in fi.

7 l. quid ergo. §. ait. de his qui not. infam.

8 l. si ita scriptum. de libe. & posthu.

9 Ba. l. fi. C. com. de le.

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

búnque ædiles dixerunt, tollendæ dubitationis gratia ἐκ παραλλήλου. id etiam à grammaticis τὸ ἀυτὸ dicitur. Quandoque eorundem verborum inducitur repetitio, quæ BATTOLOGIA est, cuius exemplum apud Ouidium Metamorph. libro II.

Et me mihi perfide prodi,
Me mihi prodis, ait.

Quandoque huiusmodi geminatio, diuersam significationem inducit [1], vt cùm dicimus, qualis qualis pro qualiscunque: vbi vbi, pro vbicunque. Est & quæ NVGATIO dicitur [2], cum quis verbis quidem aliquid dicere videtur, efficitur verò nihil: vt cum creditor alienationi pignoris consenserit, saluo iure suo. Est etiam PARALLAGE, quæ † per literarum 16 transmutationem fit, vt in eo, qui cùm Cratinum seruum solum haberet, Cratisto libertatem legauit [3]: valet enim legatum. Cui non absimile quod dicitur de eo, qui monumentum instar illius, quod erat Publ. Septimij Demetrij, fieri iusserat, cùm solũ reperiretur, quod erat Publ. Septimij Damæ [4]. Est & subauditio, qua sæpe Iurisconsultus vel taxatiuam vel augmentatiuam dictionem subintelligit In taxatiua exemplum est apud Venuleium [5], cum morbum sonticum dixit, qui perpetuus noceret, nõ qui tempore finiretur: subauditur, tãtum. Sed quid si ex tempore cum antiquis codicibus legas, id est, statim? Melius itaque Vlpianus, Furti actionem [6], nõ dominus rei subreptæ, sed & ipse habet: intelligitur enim non dominus tantùm. Sic Cic. lib. de Offi. II. eam orationem susceptam dicit, non de filio, sed de toto genere: subauditur, de filio tantùm. Augmentatiuæ exemplum est apud eundem Vlpianum [7], dum scripsit, Si duo filij in potestate patris sunt, eorum munera patrem non subire: intelligitur enim, maximè si in potestate: nam nec emancipatorũ quidem subit. Idẽ apud Callistratum [8] Scio, inquit

1 l. gerit. de acquir. her.
2 gl. l. si debitor. §. j. quibus mod. pig.
3 l. qui habebat. de fid. li.
4 l. in testamento. de conditio. & demonst.
5 l. fi. ff. de ædil. edict.
6 l. j. furti aduer. naut.
7 l. iij. §. fi. de mun.
8 l. scio. de in inte. resti.

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

consueuit 17. Sed & † ciuitas quandoque nõ pro loco, sed pro ciuibus accipitur: vt cùm quis ciuitati vel ciuibus aliquid mãdat. Et tũc etiam eos cõpræhendi, qui ex vicis, oppidísue eius vrbis sint, Bart. credidit 1. Alexander dissentit, si de ciuibus dictum sit: quoniam vicani nõ propriè ciues 2 sint. Id ego non probo: cùm latiorẽ plerunque habeat significationẽ quod de ciuibus dicitur, quàm de ciuitate 3. Vnde in Hispania, Gallia, cæterísq; prouinciis erãt pleraque oppida, quorum incolæ ciues * Romani dicebantur, vt est apud Liuiũ, Pliniúmque, & Strabonem, qui tamen ipsi in Italiam nunquã venerãt, nec idcirco vrbs sua Romana dicebatur. Quapropter cõmunem sententiam sequor 4, vt nihil interfit, siue de ciuitate, siue de ciuibus agatur. Et in * priuilegiis similísque argumenti actibus, incolæ tantum ciuitatis subvrbiorúmque continebuntur ciuium appellatione. alioquin etiam vicani admittentur nisi forte vel vsus loquendi, vel qualitas negocij aliud indicent. 3 4 5

1 l. qui ex vico. §. ad municip.

2 §. si quis igitur. in authẽ. qui mo. nat. effi. sui.

3 l. j. §. procul. C. de lat. lib. toll.

4 Alex. in rubr. fol. mat.

SVMMAE.

1 Diei acceptio varia.
3 Horarum genera. 7. 10. notæ. 11.
6 L. Vrbis. sensus.
8 Diei pars longior ob operas, manè.

§. ROMAE. Quid si dictum sit † vrbis Romanæ? & aiunt idem ac si Romæ, quoniam 1

vrbs

vrbs de Romana accipitur. Et ideo videtur adiectio ampliationis cauſa facta. In quo diſſentio, cùm veriſimilius ſit propter declarationẽ acceſsiſſe. Nec enim vrbs propriè de Roma ſolùm dicitur, ſed per ſubauditionem, vel potiùs κατ' ἐξοχὴν 5. Quid itẽ ſi dixerim, in ciuitate Peruſina? & traditur id tãtùm cõtineri, quod muris clauditur: ſi verò è cõuerſo, Peruſinam ciuitatem appellauerim, etiam de continentibus ædificiis agi: vt id ſit obſeruãdum quod priore loco fuerit pronũciatũ 6. Quod
2 ipſe nequaquam probo, cùm * adiectiuum demonſtrationis loco ſubſtantiuo accedere grammatici fateantur. Quapropter ſi vrbs Roma dictum ſit, cùm nullũ adiectiuum hîc proponatur, perinde habebitur, ac ſi Roma
3 ſimpliciter dictum eſſet 7. Sanè patriæ † quoque lata ſignificatio eſt, nec ſolis mœnibus terminatur 8: quin & quandoque patriã de prouincia dicimus, vt Bald. probat 9. Quod ergo hic de Roma dicitur, id & in cæteris vrbibus obſeruandum eſt, ſi continentia quoque ædificia habeant, quamuis ferè omnes abſque ſuburbiis ſint, & murotenus claudantur 10.

4 FINITVR. Quid † ſi ampliora mœnia maioríſque ambitus nuper cõſtructa fuerint? Et quod eis continebitur, vrbs erit. Nec refert, vt Bartolus ſentit, hic dubitare, poſsint ne populi ſua ſponte ciuitatem condere: quia etiam ſi non poſsint (quod tamen iure gentiũ

fal

5 §. ij. Inſti. de iur. nat.

6 l. ſi ſeruus communis. de ſtip. ſer.

7 l. nã quod. in fi. de. pe. leg.

8 l. vxorem. §. legauerat. de lega. iij.

9. Bal. auth. ſed omnino. C. ne vxor pro ma.

10 d. l. nam quod.

10162388

13 potest: vt † meritò sequens pars, licet longior tamen minor à Iurisconsulto existimata sit, quòd vesperè non ita vegeti promptique sicut manè simus. Vergilius, nono.

Nunc adeò melior quoniam pars acta diei.

Hesiodus quoque, qui maturius manè operetur, tertiam partem operis conficere ait:

Ἠὼς γὰρ τ' ἔργοιο τρίτην ἀπομείρετ' αὖσαν

Qui ergo à meridie ad occasum opus faciet,

14 dimidiam operæ * præstitisse nō dicetur, nec diurnæ mercedis dimidiū meritò cōsequetur.

15 Sanè Martialis † quodā epigrammate de vulgaribus horis loquēs, prima diei parte solitos Romanos seriis rebus vacare ostēdit, reliquū verò palæstræ, toro, cōuiuiis, iocisque tribui: vt meritò Iurisconsultus maiorem partē diei esse primarum septem dicat, quo seriis negotiis incumbebant, non postremarum, quo tempore iocis & conuiuiis operam dabant. Carmen poëtæ hoc est:

Prima salutantes atque altera continet hora.
Exercet raucos tertia causidicos.
In quinta varios exercet Roma labores.
Sexta quies lassis, septima finis erit.

& quæ sequuntur. Extat etiam græcè similis argumenti distichon.

Ἐξ ὥρας μοχθοῖς ἱκανώτατος εἶ δὲ μετ' αὐτὰς
Γράμμασι δ' ἡνύμεναι ζῆθι λέγδοι βροτοῖς.

In sextam labor vsque horā, nā quæ inde notātur
Litterulis, vitæ commoda habere iubent.

Cuius

10162388

VIGINTI. Atqui† & hoc videtur arbi-
2 trio boni viri relinquendum[3] : quod verum est, cum certa milliaria constituta non sunt, alioquin hæc computatio seruabitur: vt in eo qui absens in jus vocatus est[4]: vt in tutore qui se excusat, & vltra centesimũ lapidem abest[5]: vt in eo qui ad præsidem tendit bonorũ possessionem sibi decerni postulaturus[6]. Sed & si lex non ipsum iter, sed certam mẽsuram respiciat, intercapedo non per millia passuum humi mensa accipitur, sed ex aëre, ratione Astrologis peculiari: idque plerisque visum est, cùm municipes constituissent, ne qui per quinquaginta milliaria vicinus esset, Prætor designaretur. Sed hoc Paulus Castrẽsis, Alex.
3 & Iason non admiserunt[7], cùm vsus * repugnet, constitutióque ipsa homines respiciat, qui ipsi minimè per aëra volitãt: quod & nos probamus: cum enim de passuũ numero agatur, quid hic ad rem facit aëris mensura.

3 l. cõtinuus. §. cum ita. de verb. oblig.
4 l. j. ff. si quis caut.
5 §. qui autẽ. de excus. tut.
6 l. ij. §. pen. quis ord.
7 in d. l. j.

PASSVVM Per eam scilicet viam, per
4 quam iter fieri consueuit[8]. si varia est cõsuetudo, præferetur quæ in planitie. etiã si alia breuior reperiretur[9]. quapropter Bononiẽsis Romam vocatus per Flaminiam & Picenum ibit, licet per Hetruriã citius peruenire possit. Idem si lõgiore itinere tutius quis iter faciat: nam id potissimum deligendum est[10].

INTEGRVM DIEM. Singulis tamen septem diebus vnum habebit in quo re-

8 l. j. §. j. de his qui deiec.
9 Archid. c. statutum. de rescrip. in vj.
10 l. fina. §. cum enim. C. de iure delib.

10162388

testamenti, quibus libertas relinquebatur, ex S.C. Sylleiano aperiri non potuerunt. Sunt & alij casus quos enumerare operæpretium non est[15].

15 l. seruus. C. com. de succes.

SVMMAE.

2 *Res in l. pecuniæ. j. opum nota.*

LEX IIII.

1 PECVNIAE: Rem *id est, substantiam: nec enim est verisimile Proculum, cum hoc
2 dixit, generaliter rem accepisse, † sed in eum tantummodo sensum, quo facultates cen-
3 susque significantur: nam *pecuniam antiqui à pecore deduxerunt, quòd vniuersa eorum facultas in pecorum fructu esset, vt Grammatici aiunt: qua ratione, & peculium
4 *dictum quod quis sua industria acquirit, vt Valla existimat.

SVMMAE.

1 *Rem varie accipi.*
2 *L. Rei. sensus varius. verior 5.*
3 *Opus non nisi perfectum dici: ex causis contrà.*
8 *Ἀποτελεσμάτων acceptio duplex.*
9 *Astrologia vana damnanda.*

10162388

4 cum sacra * vendi & in pecuniam redigi non
5 possint, quod in aliis rebus est. † Sed profecto Iurisconsultus haud ita sensit, sed latius accipi rem, quàm pecuniam ait, cum res mea dicetur, etiam quæ in patrimonio non computetur: vt si de filio vel consanguineo sentiens cõmendem tibi res meas, vel cum de capite periclitans dicam rem meam agi, quod minimé ei significationi conuenit, quam habet pecunia. Ausonius poëta.

Imperium, litem, venerem, cur vna notat res?

Horatius.

Nam tua res agitur, paries cũ proximus ardet.

& Plau. in Pœnulo: Tenetis rem? Vix quidem hercle: nam ita pauxilla est, digitulis primoribus &c.

OPERE LEGATO. Alij codices habent locato, vtrunque rectè: cum enim de opere dicimus, de eo intelligimus, quod veri operis formam habeat: quæ quidem forma * non
6 nisi ex consummatione, contingit[5]: qua pro-
7 pter † qui opus debet, partẽ faciẽdo nihil agit. & hæc est ratio cur facti obligatio indiuidua
l. sit[6], licet alij aliter senserint. Sanè mens loquentis quandoque aliud suadet, vt cum quis argentũ factum legat, nam & id veniet, quod elaborari ceptum sit, licet adhuc non perfectum[7]: nõ enim in obligatione ipsum facere

5 si is qui cccc.§.j.ad l.falcid.
6 l. in exec. ver.ij.dever. oblig.
7 l. & si. §. quid ergo.de auro leg.

10162388

Cicero, Origenes, Phauorinus, & nouiſsime Ioannes Picus xij. libris decertauit. Quòd ſi quis eorum (quanquam hæc rara auis) qualis Thraſyllus aut Aſcletarion quandoque vera prædixerit, id non aſtrorum ſcientia, ſed cacodæmonum aliquo impellẽte, vel falsò prædicta ad euentum perducẽte, factum eſt, quorum maxime intereſt, huic impoſturæ fidem omnino non abrogari: vt mirum ſit cur domini rerum, qui Chriſtianis imperant, impune doceri diuulgarique huiuſmodi apoteleſmata permittant, quibus, ſingulis annis, ipſi efferuntur, belláque, tumultus, & rerum mutationes: ad hæc, diluuia, grãdines, terræ motus, huiuſmodique terriculamenta portenduntur, ſicque nocẽtium animos, vel in ſpem alicuius facinoris incitant, vel innocentium metu, & deſperatione comminuunt, in cauſáque ſunt, vt à malis geniis multa mala id homines inuehantur, ne mentiri videri poſsint.

SVMMAE.

1 *Nominis ſignificatio multiplex.*
3 *Iura non, niſi ex cauſis, rebus comprehendi.*
5 *Immunitate ſubditos iuuari.*
8 *Reos varie accipi.*
9 *Voti reos obligari.*

LEX VI.

1 NOMINIS. Nomẽ † hic pro obligatione debitoris accipitur, ſicut cũ dicimus,

10162388

generaliſsima per adiectionem reſtringãtur.

5 Sed finge † princeps mihi vniuerſiſque rebus meis pleniſsimam immunitatem conceſsit, an ſubditi quoque immunes ſint? & eſſe reſponſum eſt: ſed quoniam ob mei fauorem hæc conceſsio facta eſt, non poterunt in domini

6 damnum ea vti: & ad me pertinebit * declaratio, quos velim immunes eſſe, vt belliſsimè Andr. Siculus reſpondit [10]. Sanè poſſumus & genitiuum hoc etiam à reo, id eſt, obli- [10] cõſ. xxvj in ij.

7 gato inflectere, vt reus * debendi dicatur, ex quocunque contractu, vel obligatione quis debeat. Nam & veteres (vt Cic. lib. 11. de Ora

8 tore inquit) † reos appellabant non eos modò qui arguuntur ſed omnes quorum de re diſceptatur. Hincque eſt, quòd reus non ſolùm debendi dicitur, ſed etiam credendi, & ipſe quoque per acceptilationem à nexu liberari cenſetur: oblatam enim pecuniam non poteſt non accipere [11]. Dicitur & reus voti is [11] l. fideicõmiſſa. §. ſi rẽ. de legat. iij.

9 † qui diis in euentũ conditionis promittit: at vbi conditio euenit, tum etiam damnatus eſt voti: quod oſtendit T. Liuius lib. v 11. de bello Punico, & Vergil. Damnabis tu quoque votis. quod & Seruius ſentit: vt non parum

10 mirer, cur Macrobius * voti damnatos interpretetur, qui vota ſoluerint, & nõ potius idcirco obligatos ad obſeruationem voti, quia quod petierant impetrauiſſent. In qua re Nonij quoque Marcelli diligentiam non ſa-

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

creditor amplius petere non posſit, non tamen ſequitur, quin minus ſit ſolutum, licet ideo non petat, quia recipiendo ſine proteſtatione videtur remiſiſſe: facilitérque remiſsio huius acceſsionis præſumitur, cùm non niſi iudicis officio debeatur. Quapropter ſi† creditor nolit recipere, & debitor debitã ſummã ſine tẽporis acceſsione deponat, obſignétque, non liberatur: quod omnes hic probant[11]. 3

11 l. obligatione. & ibi nota. C. de ſolut.

TEMPORE. Eadem † ratione dicitur etiam quis plus tempore petere, quando ante tempus petit, & propterea in pœnam duplicantur illi inducíæ[12]. Sed nunquid cùm vſuræ hodie † omnino ſint prohibitæ, locum habeat hæc lex? & ſi creditoris nihil interſit eſſe tardius ſolutũ, vt quia non eſt mercator, nec qui propter hanc moram quicquam damni ſubiuerit, nõ procedere, mihi videtur verius. 4 5

12 §. plus. de act. Inſtit.

SVMMAE.

1 *Mulier quæuis dicenda, ſexu non ſpectato contrà.*

LEX XIII.

MVLIERIS VIRIPOTENS. Et hoc † ſi verba propriè accipiantur, alioquin ex lata interpretatione etiam non viripotens mulier eſt, nimirũ quia muliebris eſt ſexus[13]: nec etymologia repugnat, cùm * à mollitie dicatur, vt Varro, & Lactantius aiunt. Sanè ſi fœminam empturo vẽditor dixerit, 1 2

13 l. argumẽto. §. muliebri. ff. de au. & arg. leg.

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

possessionem apprehẽderit, sicut nec ei quorum bonorum [8] interdicto prætorem succurrere. Sed ipse non arbitror rerum apprænsione significationẽ hæreditatis variari, cùm per solam aditionem patrimonio hæredis ac crescat, dominiúmque statim transferatur [9]. Illud generaliter fatendum, quoties coniectura aliqua suadeat, de adita actum esse, sem per eam interpretationem accipiendam, dum titulo hæreditario aequisita sit: quod in proposita specie existimaui. Legauerat testator omnem hæreditatẽ patris, & matris sibi obuentam: responderat Decius [10] de ea quoque actum censeri, quam in solutum à fratre acceperat. Ego contrà, cùm titulo hæreditario eam nõ acceperit, sed ex contractu. Exeadẽ quoque definitione creditur iuris ciuilis hæreditatẽ esse, cùm hoc à lege inductũ sit, vt id ius ipsi defuncto succedere censeatur. Sunt tamen qui potius iuris gentium successiones esse existiment, cùm in Bibliis, & apud Diog. Laërtium appareat vsum testamentorũ apud alias gentes, quàm Romanos fuisse, & ex eis hæreditates deferri solitas. Sed eo † deuentum est, vt existimemus origine [12] quidem tam testamenta quàm hæreditates gentium iuris fuisse, naturalique ratione, & æquitate inductas. Sed cùm deinde Quiritium legibus alia testamentorum forma cõstituta sit, aliúsque hæreditatum deferendarum modus, iu- 22

8 Alex. cõs. xciiij. in ij.

9 d. §. filio. l. cum hæredes. de acquir. poss.

10 Dec. cõs. lxix.

11 l. ij. §. sicuti. de hær. vend. Aret. cons. cxlviij. Ang. xxx.

12 l. testamẽti factio. de testam.

ris

ris ciuilis esse cœperunt. Quapropter qui iu-
23 ra ciuilia amittunt, vt deportati, * nullam te-
stamenti factionem habẽt [13]. Hincque com- 13 l.j. C. de
sequens est, vt legibus municipalibus & dari, hæred. insti.
24 & adimi hæreditates * possint, & quoquo-
modo legislatoribus placuerit, immutari:
quoniã ea quæ iuris ciuilis sunt, cõtrario mu
nicipum iure eorum arbitratu subuerti pos-
25 sunt [14]. Qua ratione cùm † supremus prin- 14 Alex. cõs.
ceps spuriũ filiũ instituisset, respondit Bald. ij. in ij. in fi.
[15] iure ei hæreditatem deferri, quoniã pro- 15 Bal. cons.
hibitio successionis in spurio iuris ciuilis est, cclxij. in j.
quæ à principe potuit cõuelli. Quòd si is prin
ceps legibus solutus non esset [16], aliud dicen 16 Bal. cons.
26 dum fuerat. Eadẽ ratione † & illud receptius cccixj. in v.
est, posse legem municipalem filiis, vel paren-
tibus legitimam ex Iustiniani constitutione
debitam auferre, quoniam institutionis titu-
lo præstatur, & hæreditatis pars est: vsque ve-
rò ad alimentorũ summam non posse [17], cùm 17 Doct. c.
iure naturæ ea debeantur, quòd ciuilibus san Raynutius.
ctionibus immutari nequit. Quo circa etiam de testa.
27 deportato * alimenta relinquenda sunt: ea
enim in publicationem bonorum non redi-
guntur [18]. Hinc quoque à plerisque illud de- 18 l. legatũ.
28 ducitur, in foro, quod cõscientiæ vocant, † hæ de cap. dim.
redem tametsi inuentarium non confecerit,
vltra vires hæreditarias non obligari: iure
enim ciuili obligatur, quia personã defuncti 19 l. fi. C. de
repræsentat [19]: at iure naturali, vel diuino hæ iur. delib.

res

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

ciant : nunc de eius effectu aliquid attingendum. Et hîc triplex est distinctio. Aut enim protestatio in his facta est, quæ à iure dependent : aut in his, quæ à potestate nostra tantùm: aut in his, quæ à nobis, itémque ab alterius facto vires sumunt. In prima † specie pro
22 regula traditum est, protestationem in his, quæ à legis dispositione pendent, nihil operari [15]: quapropter si mater alat filium, pro-
23 testetúrque se animo alimenta * ab ipso repetendi id facere, non tamen his casibus repetere poterit, quibus vel ipsa ad id tenebatur, vel maritus. Sic sacra ædicula constituta, ædituóque designato, frustrà protestamur [16], nolle nos ius aliquod episcopo * in ea esse: nec
24 enim potest quisquam facere, ne in actionibus suis leges locum habeant [17]. Et cùm lex iure publico aliquid disponit, cuiusquam voluntate non inspecta, frustrà ille protestatur.
25 Quapropter, si plures arbitri in sententia * sua expresserint, ne in maiore summa minor insit, cùm id à lege pendeat, prædictio huiusmodi nullius erit momenti [18]: & qui dicit se litem
26 * contestari animo non contestandi, litem contestatus intelligitur [19]: huiusmodi enim actus à iuris dispositione dependent, & cum alio aguntur, qui postquam cum contestari accepit, de eius animo nullam vlterius curam gerere debet. Sicut & cùm quis alteri, saluo, inquit, honore tuo mentiris: verbum enim

15 glo. l. alimenta. de negot. gest. C.

16 x. q. j. cap. sic quidam.

17 l. nemo. de legat. j.

18 gl. c. j. de arbit. vj.

19 l. iurisgē. §. quod ferè. de pac.

10162388

10162388

10162388

protestatur creditor ius solidi sibi saluũ esse debere [16]: vel cùm immunis aliquis onera subibit, protestatus absque immunitatis suæ præiudicio se id facere [17]: vel cùm emphyteuta alienat, saluo domini consensu, ísque deinde cõsenserit [18]. Sed & cùm testator fundum legat, saluo iure coloni, valet protestatio [19]: sicut & sententia, qua iudex expẽsarum vel fructuũ taxationẽ sibi reseruat, vel in possessionem ex decreto suo mittit, saluo iure legitimi possessoris [20]: vel debitorem certa pecunia cõdemnat, saluo si intra decem dies illud vel illud fecerit [21]: quod & in concessionibus principum receptum est, cum saluo, inquiũt, iure alieno, & si qua similia. Sed hîc ambigua suboritur quæstio, an per cõtrarium factum
34 ea † protestatio tollatur: & Bart. si incontinẽti subsequatur, non tolli existimauit: si ex interuallo, secús [22]. Verùm hac in re altiùs considerandum est: videmus enim quæ in præfationibus dicuntur, in ipso cõtractu cẽseri repetita [23]. videmus item ea, quæ tractata sunt, si in contractu omittãtur, per errorem omissa censeri [24]: & errorem in principali, etiam in consequẽtibus existimari [25]. Videmus rursus ex præcedentibus dictis, intentionem cuiusque aliquid facientis declarari [26], etiam si extra illũ actũ, & ex interuallo dixerit [27]. Ad
35 hæc iuris regula est, Cuiusque * voluntatem mutatam non censeri: quæ procedit etiam, si

16 l. si creditori. C. de pact.
17 l. j. C. de his qui spõ.
18 d. l. j. C. de fund. pat.
19 l. si quis legauerit. de legatis j.
20 l. termino. C. de fru. & lit. exp. l. ille. §. j. ad Treb.
21 Specula. tit. de sent. §. species.
22 l. per retentionem. C. de vsuris.
23 l. Titia. §. j. de verb. obli.
24 l. ita stipulatus. eo. tit.
25 l. sed & si me. §. j. de cond. indeb.
26 l. si seruus plurium. §. fi. de leg. j.
27 Bald. l. precibus. C. de impub.

10162388

seruitus,& deinde ex interuallo re tradita, sti
pulatio nulla seruitutis interceſſerit, iure agi
38 ad seruitutem posse [2]:traditio * enim execu- 2 l.binarum.
tionem contractus respicit:quamuis sint, qui de ser.vrb.
ideo agi posse existiment, quia venditori ex
protestatione iam ius quæsitũ erat [3]. A prædi 3 Alex. cõs.
I. cta cõclusione tres casus excipiũtur. Primus xxvij.iij.
39 † est in contractibus, qui cum alio geruntur,
& iusta est eius existimatio, à protestatione
recessum credentis [4]: quod maximè obseruã- 4 gl. l. pacta
dum, cùm protestatio pœnalis est, seu vsura- nouissima.
rium pactum adiuuat. Vnde per nouam con- C. de pact.
uentionem maiorum vsurarum non censetur
obligatum pignus [5]: quæ enim ex conuẽtio- 5 d.l.per re-
ne partium ob commodum actoris cõtractui tentionem.
insunt,non censentur nouata stipulatione re
petita [6], vt fideiussores, pignora, pœnæ, vsu- 6 l. si credi-
rę. Alter est,quando ex subsequuto actu ali- tor.de noua.
II. qua protestantis pœnitentia arguitur: verbi
gratia,cùm quis protestatus est de actu,quem
incontinenti facere debebat: nam si ex inter-
uallo fecerit,sicut in tempore pœnituit,ita &
protestatione ipsa discessisse videri debet [7]. 7 l. fit tibi
Idem si aliter gesserit.quàm dixerit [8]: præsu- certum. de
mitur enim protestatum rebus sic stantibus, alim.legat.
capietúrque facilius huiusmodi mutationis 8 l. diuus §.
coniectura in his quæ ex interuallo, quàm licet. de co-
di.
III. quæ incõtinẽti fiant [9]. Tertius casus est,cùm 9 l. nam ad
factũ illud post protestationẽ cũ alio geren- ea. de cond.
dũ esset:tunc enim factum contrariũ,non au- & de.

tem

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

lex ait: vnde dubitatũ est, an coniunctim hæc verba accipi deberent, an separatim: variauerúntque in hoc antiquorum sententiæ: sed Labeo eos, qui separatim accipienda dixerunt, probauit, quod aliud sit consilio, aliud
31 ope furtum fieri. Vnde, qui solã opem * adhibet, furti tenetur: tametsi ipse non consulerit furtum fieri debere. quod vt verum sit, defendi tamen & illi possunt, qui cõiunctim accepêre: quoniã non sat sit opem præstare, nisi eo consilio, id est, animo præstetur, vt furtum
32 fiat. Si ergo cõsiliũ * pro suasione accipiamus, soluta illa oratio disiunctiuè: si pro dolosa adiuuantis intentione, coniunctim intelligetur. Et hic verus est huius responsi sensus, quẽ nec Accursius nec cæteri satis percepêre.

33 ALII CONDICI. Scilicet † ei, qui opem tulerit: quod tũc procedit, cùm ad eum res peruenit, vel cùm fur soluendo non est [7]: ipse enim in subsidium tenetur, alioquin nec contra eum, qui opem præstitit, furtiua condictio competit: atque ita vulgò dicitur [8].

NON POTEST. Scilicet ei, qui consuluit, quãdo aliâs furtũ facturus quis erat [9]: atque ita Accursius sensit, & plerique sequuti sunt [10]. In dubio tamen contra consultorẽ
34 præsumemus, * eum videlicet causam delicto præstitisse: nec enim postquam quis omnino furari constituit, solet consilium petere, sed
35 cũ adhuc dubius est. Quapropter, † qui cõsilium

7 l. peculiũ. §. si opem. de pecul.

8 l. proinde. de cond. fur.

9 l. non solum. versi. Attilicinus. de iniu.

10 c. j. de offi. deleg.

10162388

denotatur [3]. aliud est in futuro, si appellabit [4]. Sed & vbi ipso iure pœna irrogatur, perfectum oportet fuisse crimen [5]: quod & in legibus inunicipalibus obseruatur, quia interpretationem extra verborum vim non recipiunt. Aliud autem est crimen, aliud conatus: hic in itinere, illud in meta est.

3 Cardi. c. præterea. de app.
4 Ioã. Andr. c. perpetuò. de elect. in vj.
5 Bart. l. j. de fica.

SVMMAE.

1 Creditor non nisi euentu conditionis dici.
3 Creditores conditionales dispositis inesse.
7 L. Conditionales. explicari.
8 Spei acceptio multiplex, & effectus.

LEX LIIII.

CONDITIONALES. Creditor,
1 † cui sub conditione debetur, interim propriè creditor non est, cum ab inuito extorquere nihil possit: sed post euentum con-
2 ditionis verè est creditor. quæ cõditio *cùm in contractibus retrò trahatur, censetur vsque à principio creditor fuisse [6]. Et ideo di-
3 spositio † quæ generaliter de debitoribus verba faciat, in dubio de eis quoque intelligetur, qui sub cõditione debuerũt. Quapropter cùm testator hæredi mãdasset, vt omnia debita Titij dissolueret [7]: respõdere plerique etiam ad dotẽ, quã soluto matrimonio vxori suæ Titius restituere omnino debebit, obligari. Nam & si cõstitutũ sit, vt, re venali proscripta, teneãtur qui ius habent, illud in scriptis intra certum terminum exhibere. aliâs ea

6 l. is cui. de act. & oblig.
7 l. j. l. si stip. fuerim. §. j. de ver. obli.

res

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

exigat: quod intelligendum si debitores idonei sunt, & bonam fidem agnoscunt[4]. Sanè is cuius bona venerunt, suspectus est, tanquam soluendo non sit[5].

SOLIDVM. Adnotat hinc Accursius, factum* non videri, quod perfectum nõ sit[6]: quæ regula in his procedit, quæ indiuidua appellamus[7]. Ea† quatuor modis accipi receptũ est: Natura, vt seruitutes. Voluntate contrahentium, vt in eo qui in binos arbitros cõpromiserit, vel binos symphoniacos emerit: non enim verisimile est altero fuisse contentum. Forma, vt in fideiussione, * quæ principali obligatione grauior esse nequit, aliàs penitus vitiatur. Accessione, vt cùm quis Iudæo fundum cum colonis Christianis vendit: coloni * enim à fundo separari possunt[8].

4 l. à diuo. §. fina. ſ. de re iudic.

5 l. tres tutores. in fi. de admi. tut.

6 l. rei. §. fin. ſ. eod.

7 Bar. l. græcè. §. illud. de fideiuſſ.

8 l. quemadmodũ. C. de agric. lib. xj.

SVMMAE.

1 *Fundi etymon, acceptioque varia. 3.*
2 *Agri etymon, & causa.*
4 *Possessio vsu quæsita.*
5 *Prædium varie censeri, & quæri.*
6 *Alienationis species.*
8 *Vsucapio, auctoritas.*
9 *Auctoritas, vendicandi ius.*
10 *L. Quæstio. explicari.*
11 *Possessionem varie definiri.*
12 *Possessionis ab vsu separandæ causa.*
14 *Possessionis actus ab ipsa non differre.*
16 *Possessionum qualitates differentes. 19. 20.*

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

2 Adam vtroque ſexu accipitur.
3 Hominis etymon, & late patens acceptio.
4 Homo nondum natus non eſt.

LEX CLII.

HOMINIS. Homo † commune nomẽ 1
eſt, & tam maſculum, quàm fœminam
continet, ídque exemplo Græci ſermonis, ἄν-
θρωπος: nam & Hebræi Adam † quo nomine 2
terra natum hominem ſignificant, ad vtrun-
que ſexum referunt, vt habetur Geneſeos v.
Creauit eos, & benedixit illis, & vocauit no-
men eorum Adam. Ridiculi verò ſunt anti-
quiores Græci, dum neſcio quem Adamum
finxerũt Cœli & Terræ filium, qui Adameæ
regioni nomen dederit, vt apud Stephanum
περὶ πόλεων legere eſt. Dicitur autem homo
ſiue ab humo, vt Varro exiſtimauit ſiue à cõ-
cordia, ἀπὸ τῆς ὁμονοίας quòd nullum animal
ſit ſocialius. Et † hinc adparet, legem quæ de 3
hominib. loquitur, etiam de fœminis accipiẽ-
13 l. j. ſ. eod. dam eſſe, & quidem propriè, [13] quod arbitra
tur Bart. etiam ſi articulus quis præponatur.
In qua tamen re dubito, moueórque exẽplo
Græcorũ, qui per articulos ὁ καὶ ἡ ſexum di-
ſtinguunt. Illud conſtat, cùm hominem dici-
1 l. iij. §. j. de libe. ho. exhib. mus, quemcunque contineri, non ſolum ſiue
maſculus ſiue fœmina ſit, ſed ſiue liber ſiue
2 l. cũ infer. de fid. lib. ſeruus, ſiue pubes ſiue impubes [1]. Sed † an is, 4
qui in vtero eſt, homo dicatur [2]? Et conſtat

non

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

12 C. per venerabilem. explicari.

LEX CCXXI.

1 PAVLVS. Quod † falso tutore auctore gestum est, per in integrum restitutionem emendat prætor, & quanti ea res est aduersus eum qui dolo fecit, actionem dat [10]. Decla-
2 rat † hîc Iurisconsultus, quis dicatur falsus tutor: & eum esse interpretatur, qui verè tutor datus non est: vel qui datus est, sed perperâm & inutiliter, vt qui habenti alium tutorem datus est [11]: sicut & falsum testamentum dicitur, quod nullum, vel inutile est: idémque
3 in modio iniquo. Hinc † accipi argumentum potest, tutorem inutiliter datum, propriè tutorem non dici [12], & ideo adiectione illa falsi distinguitur: vnde consequens est, vt hîc probetur quôd communiter traditum est, quod
4 nullum * est actus nomen propriè non habe-
5 re, si actus iuris ciuilis sit: qua † ratione testamentum nullum, non est propriè testamentum [13]: stipulatio nulla, non est stipulatio [14]: sententia nulla, non est sententia [15]: quod nô in iudiciis solùm, sed & in compromissis pro-
6 cedit. Sic & electio * nulla, non dicitur ele-
7 ctio [16]: & cessio * perperàm facta, non habet cessionis nomen: & qui iurat se statuta obseruaturum [17], de his quæ nullo iure valent, iu-
8 rasse non intelligitur. Sic & * alienasse emphyteuta non dicitur [18], qui venditione nul-
9 la, & non solenni distraxit. Quòd si † nomina facti,

10 l. j. l. nouissimè. quod fal. tut.

11 §. interdum. inst. de cur.

12 l. iij. de test. tut.

13 l. ij. §. j. quemad. test. ape.

14 l. j. §. sed si mihi. de verb. oblig.

15 l. iiij. §. cõdemnatum. de re iudic.

16 Bart. l. filium. de leg. præst.

17 Fel. c. ex tenore. de rescr.

18 Bald. l. ij. de epis. aud. C.

10162388

10162388

10162388

stare teneri dicit, etiam de lata culpa intelligi: quod tamen quemadmodum accipiendum sit, infrà tractabimus[10]: Quis autem huius culpæ sit finis, id est, definitio, superius disputauimus. At leuis culpa sic definiri potest, vt sit negligentia, qua quis in rebus alienis eam curam non adhibet, quam cæteri patresfamiliâs solent, tametsi in suis minimè diligentior sit. 10 l. magna. hoc tit.

SVMMAE.

1 *Amicitiæ genera & effectus. 2. 3.*
5 *Testes amicos, nisi in casibus eleuari: idque arbitrarium.*

1 §. AMICOS. Pluribus † modis accipitur amicitia: est enim quædam maxima, & penitus inhærens animis inuicem se amantium, cuius multa exempla cõmemorat Lucianus in dialogo, qui Toxaris inscribitur, quanquã Græci sic explicant σώματα μὲν δύο ψυχὴ δ' μία, vt eadem anima duobus in corporibus esse videatur, quod idẽ vterque velit, nolítque. Alia est, quæ hîc describitur, non quidẽ tam ardẽs, sed tamen non leuiter coniuncta, & honesta consuetudine introducta: & de hac proditum est leges accipiendas esse, quæ causa amicitiæ aliquid indulgent[11], vel vetant: prior enim illa, cum Hesiodi Erigone ad superos, (opinor) receesit, & nusquam in humanis habitat. Est & alia vulgaris, qua congerrones, ídque genus 11 l. sciendũ. §. si alicuius. ff. de legatio.

10162388

causam iudex inspiciat, & si ex societate otiosa, vel non multum egregia, nec seueris viris laudata consuetudine prouenisse deprehenderit, summámque esse, nihil eis fidat, & ita
6 arbitretur: magna enim affectio * veritatem prorsus impedit [20]. Nec refert ad amicitiam se inuicem vnquam viderint aliqui, vel id minùs, cùm ex fama & bonis operibus sæpius ac-
7 cidat [21], vt inter * ignotos quoque non vulgaris dilectio exoriatur. Sanè non omnis qui parcit, amicus est [22], nec omnis qui verberat, inimicus, vt Augustinus ait.

20 iij. q. v. accusatores.

21 xxix. q. j. cap. j.

22 v. q. v. c. non omnis.

SVMMAE.

1 *Vinctum vinculis quibus suis teneri*
3 *Custodiæ acceptio multiplex.*
4 *Carcerandi causa.*
5 *Carcerari quem posse ob æs alienum.*

LEX CCXXIIII.

1 VINCVLORVM. In †vinculis esse dicitur, quicunque vinctus est, siue publicè à magistratu, siue priuatim, vt seruus à domino. Custodia * verò †ad ius publicum pertinet, cùm quis in carcerē detrusus, vel sub cu-
2 3 stodia magistratuum est. Potest †autem qui tri-
4 bunali præest, ex qualibet leuissima suspicione eum, quem nocentem arbitretur, in carcerem ducere [1]: oportet tamen qualemqualem vestigationem præcessisse, ne iniuriam faciendi causa hoc mandasse videatur [2]: quo

1 Sali. l. nullus. C. de exhibereis.

1 Glo. c. fin. de accu. in vj. Bald. l. ij. C. de his qui lat.

10162388

SVMMAE.

1 *Venditori obseruanda.*
3 *Fugitiuum animo actuque spectari.*
6 *Minas damnationi, quæstionive non sufficere.*

LEX CCXXV.

1 FVGITIVVS. Qui †mancipia vendunt, ex edicto Aedilium curulium certiores facere emptores debent, seruus fugitiuus, an
2 erro sit [11]? Sunt autem Errones, * hi, qui à domino recedunt, vt cùm vagati aliquandiu fuerint, reuertantur: sic apud Ouidium Sappho Phaonem appellat: 11 l.j.l. quis fit. de ædil. edic.

Nec vos erronem tellure admittite nostrum.

Licet eius loci interpretes grammatici id iuris verbum non perceperint. Sanè †
3 ostendit Iurisconsultus, solam mentem propositúmque fugiendi non sufficere, vt fugitiuus quis dicatur, nisi & aliquis actus fugæ accesserit.

4 IACTAVERIT. Verba * enim iactatoria non obligant, & nullius effectus sunt [12]: 12 l. fina. de hæred. insti.
5 Vnde * & si quis iactauerit, se Titium occisurum, quamuis deinde cõstet fuisse occisum, non tamen aduersus iactatorem illum præsumetur, vt condemnari possit, sed solùm poterit quæstioni subiici [13]. Quid si homine occiso, glorioſulus aliquis inter congerrones suos iactauerit se eius criminis auctorem? Et putauerim nõ sufficere id quæstioni, nisi aliæ con- 13 l. metum. C. de his qui vi met. cau.

10162388

7 Doli, culpæ, præstationis concursus: ex causis alterum præstari.

8 Leuis & leuissimæ culpæ locus. 9.

LEX CCXXVI.

MAGNA NEGLIGENTIA. Ne-
1 gligentia † simplex est, quam culpam leuissimam vulgò vocant. Culpa verò cùm simpliciter in lege ponitur, pro ea accipitur, quæ leuis est: id enim inter leuissimam, & latam medium est, & hoc nisi subiecta materia repu-
2 gnet. Idem † in testibus, qui si culpam interuenisse in contractu profiteantur, propter incertitudinem non probant [1]: debuerũt enim declarare expressiùs, an de leuissima, leui, vel lata intelligerent: & hoc Cornæo visum est [2].
3 Magna verò, vel † lata culpa, dolus est, intellige, præsumptus. Nam vero dolo lata culpa solùm proxima est. Appellatur & quandoque in iure hæc culpa latior, ea ratione, qua comparatiuum pro positiuo scribimus [3], vt apud Vergilium:

Tristior & lachrymis oculos suffusa nitentes.

Cùm igitur lata culpa dolus sit, consequens est, vt quælibet dispositio, qua dolum malum dumtaxat præstari tradatur, etiam de lata culpa intelligatur [4]. Quod ego verum esse arbitror, præterquam in lege Corn. de sicariis [5]: qui enim ex lata culpa eo crimine deliquerit, non illius legis pœna, sed leuius punietur. Quo exemplo responsum est, cùm ex statuto

1 Alex. l. si mora. sol. matr.

2 Corn. cons. viij. in j.

3 l. quod Nerua. depos.

4 l. contractus. j. tit. j.

5 l. in lege Cornelia. §. ad legem Corne. de sicar.

10162388

7 diligentior non sit [14]. Sequentis† speciei contractus solum dolum & latam culpam recipiunt [15]. Quapropter qui depositum accepit, leuis culpæ non damnabitur: cùm enim sua gratia contractus initus non sit, sed alienæ, æquum visum est vt solum dolum, seu latam culpam præstaret. Qua ratione si contra naturam commodati [16], gratia commodantis solius contrahatur, leuis culpa nõ oberit.

8 Non tamen hæc† perpetua sunt: nam in mandato etiam leuis culpa quandoque præstabitur [17], vt cùm res de qua mandatum est, mediocrem diligentiam requirit. præstabitur & leuissima, cùm natura negotij exactissimam industriam postulat, vt in procuratore ad lites [18], & præfecto Liburnicarum: qui enim huiusmodi mãdatum suscipit, se actui mãdato idoneum penitus profiteri videtur: & ita Alex. respõdit [19]. Negotiorũ quoque gestor, leuis culpæ nomine cõuenietur: cùm enim se sponte offerat, mediocrẽ diligẽtiam præstare debet [20]. In tutelæ quoque cõtractu, quò minoribus magis succursum esset, leuis culpæ nomine agi posse placuit, nisi in exactione nominum cessatum esset [21], vel in prædiorũ emptione captio fuerit: tunc enim solũ lata culpa gestũ resarciet [22]. Sed & tutorũ hæredes ex

9 lata culpa solum cõuenientur [23]. In * vltimo casu receptũ est, etiam leuissimæ culpæ rationem reddendam, vnde cõmodatarius sic condemn

14 §. fi. inst. pro soc.

15 d. l. contractus.

16 l. si vt certo. §. interdũ commod.

17 d. l. contractus.

18 l. à procur. C. mãd.

19 Alex. cõsi. xlj. in iij.

20 l. tutori. C. de neg. gest.

21 l. ij. C. arb. tut.

22 l. tutor per. §. ij. de admin. tut.

23 l. j. C. de hæred. tut.

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

fieri oportet: vt in exemplo Iustiniani posterioribus secundo relinquendis: & rursus, liberis instituendis, vel exhæredandis.

SVMMAE.

1 *L. In rutis. emendata inscriptio.*
3 *Ruta operi inclusa.*
4 *Operum genera.*
6 *Operum intestinorum species.*

LEX CCXLI.

1 INRVTIS. Scripsit † Q. Mutius singularem librum, quem inscripsit ὡρῶν, id est, horarum, vel etiam annaliũ: siquidem ὧροι apud Lucianum hoc sensu accipiuntur. Potuit & titulus operis fuisse περὶ ὥρου, per o breue: sic enim Aristoteles in Topicis diffinitionem, siue vt M. Cicero, notationem vocat: nam & certa de aliqua re sententia ὥρος dici potest: & hæc secunda lectio mihi magis placeret, nisi in antiquis codicibus huius responsi lemma, per ω magnum scriberetur, nimirum hoc modo: Q. Mutius lib. singulari ὡρῶν: vnde ab ea scriptura temerè recedendũ nõ est. Igitur in libro Mutius explicuit, quænam ruta essent & cæsa,
2 (solebant enim * domuum vẽditores ea excipere, ne empta censerentur) & videbatur quæcunque eruta vel cæsa sint significari: id enim voces illæ denotant. Sed Mutius [1] non conti-

[1] l. fundi. §. si ruta. de act. empt.

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

1 §. STRVCTVRAM. Fiunt* plerunque
2 structuræ ex tabulis exemptiles:† vnde dubitari potuit, an illæ ædium sint, ita vt domo vẽdita debeantur. & esse Labeo scripsit: cùm enim perpetuò in hunc vsum paratæ fuerint, tametsi quandoque tollantur, remanẽt tamẽ ædium [5], sicut & cætera quæ ædificio detrahuntur, vt rursus reponantur, ædium permanent. Quo
3 †argumento arbitrarer etiam telaria, vel vitraria, quibus in fenestris vtimur, licet exemptilia sint, tamen vẽdita domo deberi: in perpetuum enim vsum parata sunt, nec alij præterea fenestræ solent cõuenire, nisi ei cui obturandæ specialiter effecta sunt quod non est in cæteris operibus, quæ rutorum cæsorúmque appellatione recipiuntur. In specularibus verò, licet eundem vsum præstent [6], aliud Pegaso & Cassio visum est: cùm enim precioſiora sint, in ornamento ædium magis, quàm in instrumento habẽtur conficiebatur autem ex speculari lapide in tenuissimas crustas secto, & pellucido, cuius mentio passim apud bonos autores habetur. Qua ratione & domus vsufructu legato, specularia non debe rentur, quoniam in instrumẽto non sunt. Sed tamen Vlpiani [7] sententia receptior est, qui specularia affixa domus partem esse censuit [8], sicut & pegmata. Fuere ex recentioribus doctoribus quidam [9], specularia existimantes esse, tabulas clatris cancellisve spissioribus distin

5 l. fundi. in fi. de act. em.

6 l. quæsitũ. §. itaque. de fund. instr.

7 l. sed & si. de vsufruct.

8 d. l. quæsitum. §. specularia.

9 Cepol. in tra. de ser.

10162388

eo intellexisse non videatur testator, qui cum
assignatio scripta est, adhuc libertus non
erat. Sed Scævolæ aliud visum est: non enim
2 *hoc in casu ordo scripturæ videtur diuersi-
tatem iuris inducere, cum in instrumẽtis quæ
3 *ab vltimo tractu perfectionem accipiũt [13], 13 l. ij. §. priùs. de vulg.
eodem tempore censeantur acta omnia, id-
circóque parum referat posteriore, an prio-
re loco libertas data sit. Sed quid si non te-
stamento, sed codicillis post aliquod tempus
factis, libertas Titio relicta sit? Et idem esse
hîc arbitror: nec enim Scævola distinguit,
qualis fuerit posterior scriptura [14]: nam & 14 l. talis. in fi. de leg. j.
4 quod codicillis scriptum est, perinde † est,
ac si testamento adnotatum esset, quoniam
codicilli testamenti iam facti pars esse viden-
tur. Alibîque traditum est [15], & codicillos 15 l. ij. §. co-dicillorum. de iure co-dicil.
ad testamenti sensum interpretatione pro-
ducendos, & vice versa testamentum ad co-
dicillorum sententiam [16]: vnde & conditio 16 l. Nesen-nius. de exc. tut.
in testamento legato addita, ex mente te-
statoris repetita in codicillis etiam transla-
to legato censetur [1]: quod & Decio visum 1 l. Caio. de ali. leg.
est [2]. Sic & substitutio † fideicommissaria in 2 Deci. consi. cxc.
5 prioribus tabulis facta, ex his declarationem
sumit [3], quæ posterioribus codicillorum 3 l. fi. ad Treb.
tabulis scripta sunt, idque nisi verba euiden-
tissimè repugnent, vel contraria voluntas
defuncti, vt hîc dicitur, possit ostendi. Sed
quid, si verba quidẽ omnino non repugnent,

sed

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

10162388

2 camus,vt exhibendi verbum generalius * sit:
est enim exhibere [1], extra secretum habere, [1] l.j.§.ait prætor de lib.ho. exhi.
nec simpliciter verum est furiosi, infantis,
muti præsentiam nullam esse, sed pro absen-
3 tibus haberi:quoniam * præsentia propriè ad
corpus refertur: nec dubium est corpore eos
præsentes,licet lex plerumque propter sensus
imbecillitatẽ abesse eos interpretetur. Qua-
4 propter † quosdam casus reperire est, quibus
furiosus pro absente non habetur, vt cum de
perseuerantia, non autem de nouo consensu
agitur [2] Itémque cùm hoc non tractatur, vt [2] l.pare. qui sunt sui vel.ali.iur.
consentiat,sed satis est ne contradicat: cuius
rei exemplum est in muliere furiosa [3], de cui⁹ [3] l.ij.§.fin. sol.matr.
dote pater agit, nec de ratihabitione cauet.
5 Nam & generaliter furiosorum * consensus
est nullus, & tamen absentes per procurato-
6 rem consentire possunt [4]. Quapropter * si [4] l.ij.de pro cu.
quis furiosi præsentiam Præstare promiserit.
non valere stipulationem minimè cum Ac-
cursio senserim [5], sed potiùs corpore,& de fa- [5] l.stipu.i-sta.§.hi qui. de verb. o-blig.
cto exhibendum esse. Illud non diffiteor, si
post stipulationem in furorem inciderit, pro
missori competere exceptionem [6]. Cùm enim [6] l.ij§..si quis. si quis caut.
de sani hominis præsentia agitur, non viden-
tur partes voluisse exhiberi casu,quo propter
7 dementiam impediretur. Et† quod de muto
hîc dicitur, de eo, qui naturaliter mutus sit,
accipiendum est: huiusmodi enim & surdi
sunt, vnde quid sententiæ intellectúsve ha-

 beant,

10162388

10162388

10162388

10162388

10182388

10162388

RERVM, AC VOCVM MEMORABILIVM, QVÆ IN HOC ALCIATI DE VERBORVM SIGNIFICATIONE opere continentur Index Locupletissimus.

* *

*

LECTORI,

Commonefactum te interea velim priore numero rerum summas, & obseruata, altero paginam, elementulo, a, libros, vel si mâlis, tractatum, b, verò commentarios significari. Vale.

BESSE desinere, scio domino, reuersum. 2. 43.b.
Abesse dicitur, dandum. 3. 48.b
Abesse res videtur, quę abstrahi aliquo remedio potest 8. 44.b
Abesse variè sumi. 1. 5. 6. 480. 481 b
Abest domino emptum præterquàm à fure 6. 46 & 13. 48.b
Abest non solum qui ad tempus, sed & qui perpetuo absens est 6. 45.b
Abest qui in continentiis non est 2. 422.b
Abortiui testamenta non rumpunt 1. 326.b
Abortiui qui 2. 326.b
Abrogationis virtus 6. 272.b

*

10162388

Adulterij pœna 2. 266.b
Adiudicare quid 8. 336.b
Ἀδύνατος 8. 17.a
Aedificij excrescentes sumptus architecto non præstandi 2. 356.b
Aedificiorum pensio, & causſa 1. 354.b
Aerarium 4. 53.b
Aes pro quacunque pecunia accipitur 4. 393.b
Aestimandi causſa modúsve 3. 460.b
Aestimandi forma 1. 234.b
Affectio ad consiliũ, nõ ad actus perfectionẽ pertinet 11. 3.b
Ager ab agendo dicitur 1. 82.b
Agere prohibitus compensare potest 2. 33.b
Agri etymon & causſa 2. 290.b
Agri acceptio multiplex 3. 82.b
Alienare dicitur qui pignerat. 7. 197.b
Alienare quis dicatur 1. 197.b
Alienare vetitum testari 2. 61.b
Alienari vetita non, nisi ex causſis, vsucapi 7. 86.b
Alienari vetita non pigneranda 3. 85.b
Alienare videtur qui vsucapere patitur 10. 89.b
Alienatio expressa, tacitáque à pari procedunt 12. 87.b
Alienatio prohibita ob necessitatem permittitur 121. 69.a
Alienatio propriè dicitur, cum directum dominium transfertur 2. 84.b
Alienationis prohibitione non efficiẽte, quo minus distractus valeat, vsucapio procedit 9. 86.b
Alienationis species 6. 291.b
Alienationẽ variè accipi: eiúsque effectus & ad quamlibet dispositionem refertur 1. 84.b
Alimentis minernal non contineri 3. 150.b
Alimentorum causſa licet transigi non possit, si tamen transactum sit, vtilitérq; actum rata debet esse transactio 20. 23.a
Ἀλλαγμα 9. 59.b
Allegationis causæ verisſimilis effectus 73. 139.b
Allusionis vsus 8. 446.b
Alternatiua, quid 4. 90.b
Alternatiuorum genera 1. 312.b
Ambiguitatis ortus 11. 18.a
Ambigui, & obscuri discrimen. 8. 317.b
Amicitiç effectus 57. 412
Amplius, repetit 5. 227.b
Amplius variè accipi 1. 226.b
Ancillæ appellatione seruos nõ contineri

10162388

Argentariæ tractandæ modus 5. 239.b
Argentariorum auctoritas & officium 4. 239.b
Argumentum ab etymo probabile 2. 142.b
Argumento à contrario sensu locus 70. 118.a
Argumentum de contractibus ad testamenta validum 6. 62.b
Argumentum de hereditate ad bonorum possessionem valet 7. 70.b
Argumentum de toto ad partem valet 4. 212.b
Argumẽta ad interpretationem referri 26. 6.b
Armorum appellatione an lapides contineantur 5. 145.b
Armorum genera eáque variè accipi 1. 144.b
Arrogatio adoptionis species 2. 272.b
Astrologia vana damnanda 9. 22.b
Astrologiæ ars cur confecta 10. 22.b
Athletæ tribus coronis insigniri debebant 8. 180.b
Attiniæ legis sensus 3. 43.b
Atteſtamur scriptis absenti 2. 110.b
Auctoritas vindicandi ius 9. 291.b
Augusto collata potestas 3. 285.b
Aurei æstimatio 3. 393.b
Auth. præterea. C. vnde vir & vxor sensus 2. 375.b
Auth. sacramenta, in testamentis cessare 3. 61.b

B

Βάλανον variè accipi 5. 411.b
Beatorum acceptio duplex 4. 159.b
Beati, diuites 5. 159.b
Beneficia principum plenissimè interpretanda 2. 63.b
Beneficia principũ non angustè interpretanda 2. 11.b
Bona, ære alieno deducto intelligenda 3. 63.b
Bona, deductis debitis, quouis actu 1. 109.b
Bona ex naturali significatione omnia comprehendunt 3. 158.b.
Bonæ fidei possessor 2. 282.b
Bona fides ex causis non præsumitur 7. 283.b
Bonæ fidei effectus 1. 282.b
Bona incommoda non dici, quãdoque contra 2. 228.b
Bona varié accipi. 1. 158.& 7.9. 159. 160.b
Bonorum appellatione æs alienum quandoque continetur 3. 228.b
Bonorum appellatione omnia, quæ bona fide possidemus, cõ-

10162388

6. 428.b
Cauillari, verbi acceptio multiplex 1. 426.b
Cedens non exigit 4. 451.b
Cenſere variè accipi 1. 284.b
Cenſorum officium 2. 284.b
Cepit alij quærens 1. 358.b
Ceſsionarius, creditor propriè eſt 4. 38.b
Charitatis ordo ſpectandus 6. 90.b
Χαλκου 4. 393.b
Καλαχρήσει ex cauſſa locus 3. 182.b
Ciborũ appellatione quid contineatur 2. 150.b
Citare ad domum quando, an non, ſufficiat 2. 481.b
Ciuilis poſſeſsio iuſta 18. 293.b
Ciuiles contractus, eorúmque origo 4. 35.b
Ciuitatis ius alienigenæ conceſſum quî accipiendum 2. 143.b
Ciuitatem pro ciuibus, & vicanis dici (ſic enim ibi legendum) 3. 12.b
Clarigationem in originariis alibi degentibus ceſſare 6. 457.b
Clarũ quid dicatur 14. 100.b
Clarorum genera 3. 98.
effectus 15. 100.b
Clauſula ſubſequens præcedentem generalem reſtrinxit 5. 320.b
Clauſulæ, vti optimus &c. effectus 1.3. 240.b
Clauſulam, ſi pro aliis, vno verificari 7. 372.b
Clauſulam, rebus ſic ſtantibus ex cauſsis ceſſare 36. 165.2
Codicilli quo modo declarandi 36. 122.b
Cœnaticum 3. 462.b
Cognitio an rectè ad omnia pertineat 4. 214.b
Cognitione mandata, deciſionem mandatam videri 5. 258.b
Cognoſcit relegens 4. 177.b
Collega qui 1. 230.b
Collegæ officij eiuſdem viri 1. 420.b
Collegium in dubio recipiendum 7. 231.b
Collegium non, niſi ob fructus, augeri 8. 231.b
Collegia permiſſa 3. 6. & 30.
vetita 5. 251.b
Collegia quæ dicuntur 3. 420.b
Collegiorũ genera 2. 230.b
Collegiorum genera, horum præfecti & iura 4.5. 420 b
Collegiata eccleſia an dicatur cuius Canonici ſimul non habitant 2. 240.b
Collegiis præfectos ineſſe. 3. 475.b
Colonus agriculturam promiſ-

10162388

Consequentia vt tollatur, sufficit instantia 9. 176.b
Consilium pro suasione accipi 32. 171.b
Consors 6. 387.b
Consuetudo loquentis adtendenda 34. 8.b
Consuetudo prudentiũ proprietate etiã dici posset 19. 5.b
Consummationis nota 39. 172.b
contra Consultorem in dubio præsumitur. 34. 171.b
Consultorem non nisi ex causa delicto eximi. 35. 171. 172.b
Contestationis locus, & forma 12. 115.b
Contractu distractum contineri 3. 57.b
Contractuum, & vltimarum voluntatum discrimina 39. 167.b
Contrahentium verba quomodo intelligenda 24. 482.b
Contrariorum contraria iuris dispositio 5 313.b
Contubernales qui 4. 447.b
Contubernium 5. 448.b
Copula iungit 5. 165. ex re, causáque cõtra 7. 8. 166.b
Cor. Taciti explanatus locus 2. 83.b
Corporum genera decem numero constantia 4. 143.b
Correcta legis ratione lex subblata censetur 8. 27.b
Correxio legum non inducenda 35. 91.a
Correctoria inextendibilia 34. 91.a
Credere verbum, indicat eum qui fidem alterius sequitur 2. 38.b
Creditor an dicatur qui in rem agit 1. 35.b
Creditor non est peremptoriè submonendus 1. 4. 175. effectus 3. ibidem.b
Creditor non nisi ex euentu conditionis dicitur 1. 173.b
Creditoris loco est, in quem delictum est cuíve relictum 1. 38.b
Creditoris loco est læsus & ex quibus causis 4. 39.b
Creditorẽ variè accipi 1. 37.b
Creditores conditionales, creditores dici 8. 36.b
Creditores conditionales dispositis inesse 3. 173.b
Creditores de quouis contractu dici 14. 37.b
Crimen famosi libelli publici iudicij est 5. 482.b
Curator aliquando pro tutore accipitur 22. 5.b
Curiosi qui 18. 116.b

D

Damnantis pluris iusto pœna 4. 227.b
Damni aliud, aliud lucri cessatio

10162388

Diei pars longior ob operas, manè 15. 15.b
Diem naturalem ex cauſſa intelligi 3. 313.b
Dierum computandorum modus 6. 254.b
Diffindere quid. 5. 287.b
Diffinire variè 9. 15.a
Digniorum, & illuſtrium priuilegia 50. 36.a
Dignitatum nomina variâ 1. 263.b
Dilatio pro loco danda 2. 260.b
Dilationem ex cauſſa multiplicari 3. 261.b
Dilationum cauſſę 1. 260.b
Diſiuncta ex re cauſsíſque concurrere 15. 17. 168. & 21. 169.b
Diſiuncta in coniunctam plerumque tranſit 16. 168.b
Diſiuncta plerunque iungunt 3 89.b
Diſiunctorum ſpecies & vis 19. 169.b
Diſpenſare ſe non poteſt pontifex 5. 316 b
Diſpenſatoris officium 2. 405.b
Diſpunctionis natura & vis 6. 177.b
Diſpungit excutiés 5. 177.b
Diſſolutionis natura, & formulæ 25. 169.170.b
Diuortij, & repudij vſus mutuus 2. 457 b
Doctori de moribus non credi 2. 338.b
Doctrina priuilegia 51. 37.a
Doli mali ſpecies variæ 3. 204 b
Dolum abeſſe, variè explicari, 1 203.b
Dominico die an iter facere liceat 5. 18.b
Dominium ipſo iure in legatarium tranſit 15. 87.b
Dominij pignore tranſlati argumenta 4. 85.b
Dominium variè accipi 11. 469.b
Dominum ſe dicens & de vſufr. probet, obtinebit 10. 79.b
Domus quandoque pro familia accipitur 10. 469.b
Donare permittens, non videtur permiſiſſe cauſſa mortis donaſſe 3. 198.b
Donatio cauſſa mortis contractibus & vltimis voluntatibus ſimilis, ídque variè 10. 62.b
Donatio omnis ſolemnia exigit 8. 199.b
Donatio præſumenda non eſt 4. 279 b
Donatio propriè dicitur quę pura eſt 2. 198.b
Donatio propter bene merita quatenus intelligenda 5. 199 b
Donationis cauſſa mortis origo

10162388

Execta filium habet. 1. 459.b
Exceptio est actionis exclusio 3. 444 b
Exceptiones variè admitti 40. 31 a
Excludentium argumentorum genera 68. 114.a
Exhibere quid 1. 63 b
Exhibitio vendicationis prȩparatio 1. 65.b.
Exigere, multipliciter sumi 1. 450 b 4. 28 b
Extenditur lex interpretatione 7. 27.b
Extensio, restrictióve ex ratione oriuntur 10. 28 b
Extensio fit ex mẽte 4. 125.a
Exceptionis effectus 5. 36 b
Extensionem ex causis cessare 33. 90.a
Extẽsionum causæ 32. 90 a
Exceptiones omnes excludunt 4. 31.b
Excommunicatum non, nisi ex causis arbitrari 8. 202 b
Expensis omnia necessaria inesse 3. 149.b
Expuncti dicebantur præteriti 8. 177 b
Expungit delens 7. 177.b
Extraordinarij iuris vis 7. 36.b
Ἔυρετρὸν 3. 462 b

F

Facere non oportere variè sumi 1. 453.b
Facere verbum generale 5. 425 b
Faciens per alium tenetur 21. 79. 81 a
Factum dicitur quod est redditum 2. 424.b
Factum non dicitur ante consummationem 4. 356 b
Factum non videtur quod non est perfectum 5. 289.b
Facti appellatione etiã, ne fiat, continetur 2. 454 b
Falcidia in peculio locum habet 17. 72 b
Familia ad res & personas refertur 1. 466 b
Familiæ dignoscendæ modus 4. 467.b
Familiæ etymon, de liberis & seruis accipi 1. 142.b
Familiæ etymon, eíque prȩfectos inesse 1. 474.b
Familiæ legata etiam vxoribus deberi 8. 468 b
Familiam de vno non, nisi in interdictis, dici 1. 143.b
Familiam tres constituunt 3. 143 b
Familiam ex re protendi, & restringi 9. 468 b
Familiam personarum variè sumi 2. 5. 16. 466. 468. 470.b
Feudum stipulata mulier sibi & filiis, etiam filiabus stipulata intelligenda est 74. 47.a

10162388

giatior 7 51.& 52.b
Fisci census & commoda varia, 5. 53.b
Fœdus ad socios futuros produci 9. 311.b
Fœminas virile verbum excludit 4. 10.b
Fœmineum mari contineri 1. 270.b & 1. 464.b
Forma quid 6. 41.b
ex Forma nomen adsumit res 2. 41.b
Forma non, nisi ex consummatione contingi 6. 21.b
Forma mutata non satisfieri. 1. 41.ex causis contrà 13. 42.b.
Formulam, siquis eorum &c. 3. 250.b
Formulam, vti opti.max. de vno accipi 1. 395.b
Formulæ, vti optimus & sensus 319.b
Fraudat quandoque reddens 1.424.b
Fraus dolo ineft 4. 204.b
Fraudis acceptio varia 1. 331. species. 3. 333.b
Fraudem facere quis intelligatur 5. 454.b
Fraude cessante ex causis pœnæ locus est 8. 333.b
Fribusculum quid 5. 457.b
Fructus in restitutione intelligi 1. 213.b.
Fructus percepti non, nisi ex causis, restituendi 5. 65.b
Frugú genera, acceptióque multiplex 2 218.b
Frumentum in genere, speciéq; sumi 3. 28.b
Fugitiuum recipiens in pœnalibus quî accipiendus 10. 3.b
Functionem in pecunia recipiũt res 4. 235.b
Fundus opt. max. seruitutis, oneríve expers 1. 413.b
Fundi etymon. 1. 290.b acceptio varia 3. ibidem b
Fundi modum ex animo pendere 2. 185. eo cessante ad totum refertur 4. ibidem & 8. 176.
Furari impunè apud quos licebat 4. 147.b
Fur manifestus grauiùs, quàm raptor punitur 3. 34.b
Fur desinit esse si dominus se id voluisse dixerit 2. 423.b
Furis heres non vsucapit 3. 81.b
Furis manifesti & raptoris pœna 2. 34.b
Furti tenetur opem adhibens 31 171.b
Furtiua res si penes aliquem reperiatur, an obligetur 3. 190.b
Furtiuum, nisi rediit, no vsucapi 1. 43.b
Futurum ad alia tempora non referri

10162388

referri 4. 392.b
Herede proximo filium contineri 6. 2. 206.b
Heredes de iure ciuili, successores de iure prætorio 3. 414.b
Heredes onera præstant 1. 414.b
Hereditas adita dicitur patrimonium 14. 71.b
Hereditas ad res referenda 8. 78.b
Hereditas est ipsum ius personam referens. 1. 430.b
Hereditas est iuris 4. 299.b
Hereditas est successio in ius defuncti 3. 18.b
Hereditas etiam adita dicitur ex causis 16. 71. & 18. 72.b
Hereditas etiam sine corporibus subsistit 12. 71.b
Hereditas lege municipali dari & adimi potest. 24. 75.b
Hereditas legitima quibus modis deferatur. 1. 327.b
Hereditas non, nisi ex causis, seruorum est 4. 18.b
Hereditas personam defuncti sustinet 16. 70. & 23. 75.b
Hereditas repræsentat defuncti personam 1. 69.b
Hereditas spuriis ex causa dabilis 25. 75.b
Hereditas vniuersum respicit 9. 70.b
Hereditatis & legati discrimen 14. 87.b
Hereditatis augmenta 431.b
Hereditatem adies non contrahit 2. 57.b.
Hereditatem adroganti quæri 1. 416.b
Hereditatem captiui non dici 1. 18.b.
Hæreditatem iuris gentium & ciuilis esse 22. 74.b
Hereditate exclusus fratri succedit 15. 71.b
Hesiodi locus 3. 160.a
Historiæ argumenta 8. 314.b
Homines iuxta leges disponere censeri 3. 482.b
Homicidij nomine non tenetur qui ob sui corporis tutelam occidit 17. 23.a
Horarum genera 8. 14.b
Horrei impensas ex re æstimari 7. 223.b
Horti vrbani ne sint, an rustici vsu dignoscitur 8. 480.b
Humanitus accidit morte 1. 399.b
Idus 5. 254.b
Ignorantia facti probabilis excusat 114. 66.a
Illegitimi successionis incapaces 5. 266.b
Immunitas in patrimonialibus non concedenda 10. 55.b
Immunitatis declaratio ad quæ pertinea

10162388

Interdictum, vtrubi, explicari 1. 387.b
Interdictum de glande legenda ad quid comperat 1. 95 b
Interdicti exhibitorij vis. 3. 63 b
Interdum, vocis natura 23. 169 b
Interesse multiplex 4. 461.b
Interpretamur ex mente leges, hominum actus non item, nisi ex causis 24. 6.b
Interpretatio ex causis efficat 4. 401.b
Interpretatione disposicio restringitur 23. 25.a
Interpretationis natura 31. 90.a
Intestabilis neutram testamenti factionem habet 22. 191.b
Intestatum variè dici 3. 4. 5. 191. 8. 192.b
Intra decem menses. quid 28. 131.a
Intra, etiam medium tempus continet. 3. 344.b
Irenarchæ delata probent 17. 115.b
Italicum ius à quo distinctum 50. 285.b
Iterex causis arbitrabitur vir bonus 1. 16.&2. 17.b
Iudæorum fures puniebantur 7. 347.b
Iudex datus donec præses absit, procedet etiam eo mortuo 5. 45.b
Iudex ex causis auget minuitve 4. 5. 7 105.b
Iudex irrequisitus ex causis actorem submouet 82. 50.a
Iudicis iussus plus quandoque potest, quàm testatoris 8. 105.b
Iudicium acceptum quid 3. 102.b
Iudicia generalia 3. 67.b
Iudicandi forma 6. 439.b
Iumentorum etymon 1. 236.b
Iurisconss. olim suas responsa subsignabant 5. 108.b
Iurisconsultorum gradus 7. 180.b
Iurisdictio pactis priuatorum conferri non potest. 2. 258.b
Ius antiquum 43. 96.a
Ius ex facto oritur 13. 292.b
Ius imperij Romani ad populum pertinuit 1. 49.b
Ius P. Ro. in vsu. Germanix Principes trãstatum 5. 50.b
Ius quod habemus, haberéve sperabamus ad præsens ius trahitur 10. 175.b
Iura ex re mobilia dici 8. 246.b
Iura inter mobilia computantur 5. 245.b
Iura non nisi ex causis, rebus cõ-

10162388

INDEX

Legum ferendarum modus f. 273.a
272 b
Legum & humanorum actuum explicari l. 300.b

LEGVM ALIQVOT SENSVS, ET RESTITVTIO,

Ex libris Digest.

L. j. ff. de testamentis explicari 3. 328.b
L. ij. ff. ad leg. Aquil. sensus 20. 169.b
L. tale. §. fi. ff. de pactis sensus 6. 127.1
L. 5 §. quòd si. D. de præscrip. verb. sensus 7. 58.b
L. item §. j. ff. de hered. instit. sensus. 6. 362.b
L. iiij. §. soluisse. ff. de re iudic. sensus 4. 156.b
L. pen. & fin. ff. de pollicit. sensus 1. 178.b
L. iurisgentium. D. de pact. explicari 6. 56.b
L. Heremnius. ff. de euict. sensus 64. 135.b
L. Qui res. ff. de solut. explicari 5. 189.b
L. mulier ad SC. Trebel. & l. fideicommissa. §. fi. cui de leg. iij. conciliari 18. 139.a
L. qui in in carcerem. ff. quod met. cau. 2. 197.b
L. iij. ff. de vsufr. explicari 79. & 14. 80.b
L. ait prætor. ff. de re iudic. sensus 3. 252.b
L. eo iure. ff. in quib. caus. pig. sensus 4. 478.b
L. j. ff. de suis & leg. sensus & 192.b
L. itaque. ff. de furtis sensus 2. 188.b
L. librorum. §. sed si bibliothecam. D. de leg. iij. & l. instructam. D. de verb. sig. conciliari 4. 448.b

10162388

L.inter explicari 2. 52.b
L.peruenisse sensus 6. 417.b
L.absentem explanari 4. 481.b.
L.prouinciales,sensus 23. 455. 458.b
L.in vulgari sensus 4. 399.b
L.quid aliud enucleari 2. 232.b
L.vestis explicari 2. 322.b
L.patroni,sensus 4. 163.b
L.sæpe,versic.item sensus 30. 33. 171.b.

EX COD.

L.nulli C.de seneen.sensus 5. 153.b
L.eos C.de vsuris.sensus & summa. 11. 305.b
L.sancimus.C.de verb.sig.sensus 3. 453.b
L.vnic.C.de suffrag.sensus 3. 29.b
L.finalem (sic enim in rerum capite legendum.)C. de sent. pas restringi 4. 61.b
Legitimam tolli statuto: in alimentis contrà 26. 75.b
Legitimati an legitimis succedant 72. 119.a
Legitimatos filios dici 13. 133.a
Libellus quî sustinendus 3. 442.b
Liberos vtroque numero reperiri 1 372.b
Libello generali quãdo locus sit 2. 67.b
Liberorum conditio ob neporem deficit. 4 372.b
Liberis triens aut semis relinquendus 4. 301.b
Libertas in bonis non est 2. 224.b
Libertas continetur in generali repetitione legatorum 3. 224.b
Libertus patrono subiicitur 1. 163.b
Libertorum species 2. 418.b
Libertis libertatem contineri 1. 417.b
Ligni acceptio varia,& vsus 2. 410.b
Lignis legatis, pedamenta non, nisi inutilia,deberi 2. 412.b
Lignis legatis, strobylos integros contineri 8. 412.b
Limitatum variè accipi. 54. 103.a
Limitata, nisi in casibus extendi 55. 103.a
Limitatorium quid 54. 103.a
Limitationum causæ 5. 2.b
Liquidi faciundi instrumenta 10. 99.b
Lis & quæstio eodem iure censentur.

10162388

Mater alens filium protestetur, si alimenta repetere velit 23. 117.b
Matris fa. acceptio duplex 4. 155.b
Matrem contrectans quod in vtero est, contrectat 2. 81.b
Materia confectũ ea non cõtinetur, nec versa vice 1. 409.b
Mediolanensis lex: eiúsque sensus 20. 72. & 73.b
Membri amputatio an capitalis 3. 274.b
Mensis partitio 4. 254.b
Mensis quot diebus constet 11. 156. 157.b
Menses tardi 10. 14.b
Mensura vsui non repugnet 3. 17.b
Mensuræ variæ 1. 383.b
Mens non verba, spectanda ex causis 12. 28.b
Mens quando attendenda 7. 127.a
Mens, sententia, & ratio legis idem 16. 27.b
Mens variè deprehẽditur 10 76.a
Mentis virtus 1. 26.b
Mentem certam ratione & argumento argui 3. 26.b
Mente comprehensa exprimi 2. 26.b
Mercatores qui 5. 196.b
Mercatorum & artificum discrimen 4. 196.b
Mercatus etymon 2. 196.
Verius 3. ibidem.b
Mercem ad rem, non ad personas referri 1. 196.b
Meretrix nõ, nisi pluribus prostituta dicitur 3. 358.b
Meum appellare possum, cuius pars mea est 5. 81.b
Meum non est meo deuinctum 1. 277.b
Meum variè accipi 1. 241.b
Μήτηρ 3. 452.b
Militum appellatione Imperatorẽ contineri 2. 474.b
Minus aduerbij natura 6. 227.b
Minus exigit transigens, qui nihil exigit 2. 97.b
Minùs, vox quandoque negat, quandoque comparat 1. 97.b
Minus vocis acceptio 1. 375.b
Miraculorum genera apud Græcos 7. 107.b
Mirandorũ genera 1. 106.b
Mixto coguito, cognoscitur simplex 2. 360.b
Modicum ex causis spectari 64. 44.a
Mœnibus cincto continentia ex causis intelligi 1. 11.b
Monasteriũ dicitur etiam à monachis desertum 4. 446.b
Morbi sontici vis 2. 287.b
Morbi vitique discrimen 1. ** 5 269.b

10162388

videri 2. 241.b
Nomina bonorum ſpecies 3. 244.b.
Notioné omnibus ius dicentibus competere 1. 257.b
Notorium variè fit: eiúſque vis 4. 98.b
Notorii & manifeſta differentia 8. 99.b
Notoria ordinem iudiciarium non exigunt 69. 45.a
Noualem variè accipi 1. 94.b
Noxam variè ſumi 1. 482.b
Nubere vetãs cum mercatore, etiam de ſecundis nuptiis intelligendus eſt 2. 237.b
Nucleum ex ligno non eſſe 4. 411.b
Numerum variè accipi 5. 407.b
Numus cur ſignatus 2. 235.b
Nuntiatio contra ius irrita 67. 137.b
Nuntiationes publicè ab Irenarchis fiebant 16. 115.b
Nũtiationem ex re variè accipi 15. 115.b
Nurus appellatione pronurus continetur 1 160.b
Nurus diſpoſitũ ad pronurum trahi 2. 160.b

O

Oblatio vnde nomen ſumpſerit veteribus Romanis. 9. 53.b
Obligare ſe prohibitus, pactum de non petendo facere non poteſt 15. 60.b
Obligatio quædam eſt quæ ex contractu non naſcitur 13.b
Obligationem tutiorem ineundi cauſæ, & modi 1. 187.b
Obligationem naturalem lex ciuilis fouet 10. 36.b
Obligationes ex æquo diuiſæ 8. 90.b
Obligationes, & contractus pari paſſu ambulant 4. 57.b
Obligationum genera 14. 60.b
Obligatus alieno facto quid obſeruare debeat 63. 135.b
Obnuntiatio quid propriè 20. 116.b
Obſignantem non liberari 3. 40.b
Octonarij quandoque exactores dicti 2. 51.b
Oculorum vitium multiplex 2. 270.b
Officium iudicis in executionibus competit 10. 436.b
Oneri incũbentia 4. 404.b
Opera intranſmiſsibilia, in quibuſdam contrá 9. 207.b
Operam dimidiam præſtitiſſe non dicitur, qui à meridie ad occaſum opus facit 14. 15 b
Operarum genera 8. 206.b

10162388

Pater solâ scientiâ obligatur 1. 51. 130.b
Patris nomine auus plerunque demonstrari intelligitur 2. 163.b
Patre, & filio institutis, illum solum succedere 1. 90.b
Patriam varie accipi. 3. 118.b
Patronatus redempti effectus 2. 170.b
Patronus eiusque officium 2. 163.b
Patronus in ius sine venia non vocandus 2. 164.b
Patruus superiores complectitur 2. 370.b
Patruum præfert fœminis lex noua 2. 92.a
Paupertas legata de vniuersis facultatibus accipienda 13. 77.a
Paupertatis caussa legi derogari 58. 42.a
Peculium dicitur quod quis sua industria adquirit 4. 19.b
Peculij acceptio varia 1. 442. genera 4. 443.b
Peculij iure patrem rem filij occupat 3. 19.b
Pecunia à pecore ducitur 3. 19.b
Pecunia mutua dicitur antequã mutuetur 14. 3. & 4.b
Pecunia species contineri 251.b
Pecuniam varie sumi 1. 430.b
Pedamentorum genera, & vsus 11. 412.b
Pellex concubina 1. 366.b
Penes dominij, apud personæ, loci ve nota 1. 190.b
Penes & apud vsus promiscuus 2. 190.b
Per adquisitionis perfectionem denotat. 2. 416.b
Per varie accipi 3. 408.b
Peregisse reum dicitur non solum qui solum modò detulit, sed qui condemnauit 5. 409.b
Perfectum varie accipi 11. 356.b
Pernoctare officialibus non licere 1. 408.b
Persecutio actionis verba an comprehendatur 3. 101.b
Persecutionis definitæ natura, effectus 1.2.4. 101.b
Persecutionis officio iudicis expediuntur 7. 182.b
Persecutionis vis 3. 35.b
Persequi varie accipi 2. 6. 181.b
Persequimur quod nondum fumus consequuti 2. 181.b
Persequũtur quibus agere non licet 5. 102.b
Personæ causa à iure discedimus 49. 135.a

10162388

Possessionem à domino, ex causis, condici 4. 43.b
Possessionē variè diffiniri 11. 291.b
Possessione proprietatem contineri 1. 21.b
Possessiones agri latè patētes appellantur 4. 220.b
Possessionum qualitates differentes 16. 292.b 19. 20. 293.b
Possessori æquitate canonica succurri 6. 44.b
Possessorem incertum eundem variè dici 1. 111.b
Possessorum bonæ & malæ fidei discrimen. 6. 222.b
Posthumo etiam mortuo substitui 26. 148.a
Posthumum variè accipi 1. 400.b
Potest, verbū variè ex re accipi 3. 315.b
Potestatem in alios variè censeri 6. 468.b
Prædiū materia, & vsu cognosci 7. 479.b
Prædium variè censeri & quæri 5. 290.b
Præscriptio actionem excludit, translatio differt 5. 33.b
Præscriptio non currit contra agere non valentem 34. 29.a
Præscriptione directum dominium quæri 43. 32.a
Præsens in incertis ad futurum referri 3. 309.b
Præsens ad alia tempora non, nisi ex causis, trahi 2. 31.b
Præsentem in rem accedere possunt iudices etiam postquàm concluſum est in causſa 5. 98.b
Præsumptionem veritati notoriæ cedere 7. 299.b
Præsumptionum cui adhærendum 2. 294.b
Præterit° à matre, an pro instituto habendus 4. 359.b
Prætorij acceptio variâ 5. 479.b
Prætoris de facto restituendo edicta 1. 225.b
Pratum fructu, constitutionéque sine impensa paratur 1. 96.b
Prato inculta non pascua contineri 2. 96.b
Prætium est substantia in contractu emptionis 5. 41.b
Pretium rei, etiam in particularibus, ex causis sufficit 11. 47.b
Primum etiam de duobus dici 3. 243.b
Priuilegiorum generalibus derogationibus non continentur, quæ pro publica vtilitate concessa sunt 102. 62.a
Pro, vocis acceptio multiplex 2. 350.b

10162388

Protestationis substantia quæ 5. 114.b
Protestationis vetantis, & monentis discrimen 68. 137.b
Protestationem ad contrarium, & futurum trahi 34. 37. 40. 41. 44. 121. 112. 124. 125. ex causis contra 89. 43. 124. 126.b
Protestationem definiri 1. 113. verius 7. 114.b
Protestationem diuersa nō tollunt 44. 126.b
Protestatione declaratur factum ambiguum 45. 127.b
Protestationum species 8. 114. vtriusque nomina 61. 134.b
Prouincialem variè accipi 1. 455.
Prouinciarum etymon, partitio & acceptio 1. 259.b
Proximitas probanda 1. 385.b
Proximi & consortis discrimen 5. 387.b
Proximum primúmve etiam vnum dici 2. 243.b
Proximum variè accipi 4. 336.b
Publicæ res quæ propriè 1. 52.b
Publica etiam quarunciunque ciuitatum communia dici 2. 49.b
Publiciana actio ad quæ data 11. 160.b
Publicum pro vectigali accipi 4. 51.b
Publicanos pro republ non abesse 5. 51.b
Puellam puero contineri 1. 395.b
Punctus loco copulæ est 3. 89. 29 170.b
Puniri quis non debet sine culpa 7. 332.b
Pupillo quando denuntiari emptor possit & cur 58. 133.b
Pura non extendi 3. 125.a

Q

Quæstionem præit crimen 6. 332.b
Qualitas personæ facit nos à proprietate verborum recedere 9. 75.a
Qualitatis caussa derogatur legi 72. 46.a
Qualitari non conuenienti, non conuenit lex 76. 48.a
Quanti, est pretij nota 1. 460.b
Quanti variè accipi 1. 438.b
Quantus ad amplitudinem refertur 2. 251.b
Quarta vxori pauperi debetur 80. 49.a

R

Rapere multipliciter accipi 1. 34.b
Ratione cessante, ex caussis non cessat lex 14. 33.a

10162388

ſig.opum nota 2. 19.b
Res publica fictam perſonam ſuſtinet 20. 81.a
Res quandoque ſpecialiter accipitur 2. 24.b
Res ſignáque plerunque ſignificant 28. 7.b
Rem cum cauſa accipi ex cauſſis contra 1. 67.b
Rem variè accipi 1. 20.b
Reſtituendum damnum 2. 22.b
Reſtituere generale verbum ad fructum referri 4. 65.b
Reſtituere verbî acceptio multiplex 1.& 3. 215.b
Reſtituat totum ſupra legem capiens 2. 226.227.b
Reſtituere generalius eſt, quàm reddere 2. 215.b
Reſtituere, verbi acceptio multiplex,& vis 9. 66.b
Reſtituit qui actionem remiſit 4. 216.b
Reſtitutio à principe facta alteri ne noceat 6. 66.b
Reſtitutionis verbo non tantùm fructus ſed & cauſa vſucapionis continetur 8. 66.b
Renuntiationem & renuntiari variè accipi 21. 116.b
Reſtitutionẽ cum fructibus ad onera præterita trahi 5. 6.b
Reſtitutionem rei ad omnem cauſam referri: ciúſque vis 1. 102.b
Reus debendi dicitur ex quocunque contractu, vel obligatione debeat 7. 25.b
Reus non vſucapiens quia res ſibi reſtituta nõ fuit, quã ſi ea res erit tenebitur 2. 102.b
Rigare iuris conſeruando inducta ad vnguem obſeruanda 19. 23.a
Ritè ad ritum, ideſt ſolẽnitatem refertur 3. 14.b
Romæ adpellatione continentia compræbendi: in adiectiuo contrá 1. 12.b
Rumpit qui frangit & igne vaſtat 5. 34.b
Ruſticitati ſuccurrendum 5. 279.b

S

Sacra vẽdi nõ poſſunt 4. 21.b
Sal, piſcéſque ſoli mancipi venduns 9. 53.b
Satisdat propriè qui dat fideiuſſores 2. 187.b
Satisdationem in lege, cautionem in hominum actibus proſolutione, accipi 5. 181.b
Satiſſacere quis dicatur 3. 187.b
Satiſſactio pro vera ſolutione non eſt 4. 181.b
Scientia & patientia conſenſum inducunt 33. 110.b
Sciſſum quid 4. 34.b
Scripturæ proximitate menſis coniectura plerunque ſumitur

10162388

trà 5. 10 b
Socerò vltericres contineri 1. 370.b
Socij mei socius, socius meus non est 3. 277.b
Solénitas actui perfecto extrinsecus accedit 8. 42.b
Solénitates leues omissæ actum non vitiant 63. 43.a
Solui pecuniam quoties lex vult, de alia satisfactione non est intelligenda 2. 425.b
Soluendo esse quis dicatur 1. 288.b
Soluens quandoque non liberatur 1. 45.b
Soluens tardiùs (sic enim legendum in rerum capite) minus soluit 2. 39. 40.b
Soluentem quandoque solum ad interesse teneri. 4. 46 b
Soluere non tenetur debitor, nisi restituta syngrapha 37. 30.a
Soluere promittens de moneta lege permitta intelligẽdus est 31. 2828.a
Soluere variè accipi 1. 155.& 5. 156.b
Soluisse minus an dicatur morator 1. 295.b
Solutionis & liberationis verba idem sonant 2. 155.b
Solutionis mãdatum egrediens non liberat 1. 425.b
Solutione, ex causis, non liberamur 2. 46.b
Soluta iungit, disiungítque ex causis 26. 170.b
Soluta oratio coniunctam magis, quàm disiunctam orationem infert 25. 169.b
Solutus omninò liber. 1. 157. alioquin contra 3. ibidẽ b
Soluti interesse variis pro re actionibus peti 5. 46.b
Solutam orationem ex re accipi 2. 165.b
Solutũ auferri potest 3. 46.b
Spadonum genera 1. 322. officia 6. 325.b.
Spei acceptio multiplex, & effectus 8. 174.b
Spicilegium, & racemationem permitti 12. 93.b
Sponsio variè accipitur 1. 28.b
Sponsor vnde dictus 6. 29.b
Sponsalia vnde dicta 2. 29.b
Sportularum origo 6. 434.b
Spurij pro filijs non habentur 4. 179.b
Sonticum morbum ex re variè accipi 6. 287.b
Soror venit adpellatione fratrũ 3. 9.b
Soror vterina propriè soror est 2. 72.a
Stagnum quid 4. 286.b
Statuere & pronuntiare diuersa 2. 153.b

10162388

Supremi substitutio varié accipitur 5. 399.b
Σωάλλαγμα 5. 57.b
Σωαλλάγματος etymologia 8. 59.b
Sylua pascua quæ 1. 95.b
Syndici sunt pagorum præfecti 3. 179.b

T

Tabernæ cauponiæ cedunt loci instrumenta 2. 448.b
Tabernæ materia,& vsus 1. 444.b
Tabernam variè accipi 1. 447.b
Tabernarij qui 2. 447.b
Tacentem in casibus consentire 50. 53. 129. 130.b
Taciti loci 14. 22. & 15. 25.a 98. in fi. 60.a 10. 133.a
Taxatiuas in plerísque subaudiri 5. 346.b
Tempus ictus spectandum in iurisdictione 4. 408.b
Tempore legi derogari 95. 57.a
Ter vulnerasse etiam vno ictu quis dici potest 4. 352.b
Termino lapso allegandi nullitatem,excipi non potest 11. 87.b
Tertius etiam secundus est 5. 244.b
Testari,quid 1. 191.b
Testari quilibet potest sed intellige de eo, qui naturæ vitio non impeditur 22. 24.a
Testamentum restitutione non dilui 1. 61.b
Testamenti factio & actiuè, & passiuè accipitur 29. 7.b
Testamenta successionésq; contractus instar habét 5. 62.b
in Testamentis contrahi 7. 62.b
Testationem in genere, & specie accipi 9. 114.b
Testatoris imperiti verba ex vulgi consuetudine declarari 3. 400.b
Testatur alienare vetitus 11. 70.b
Testis eorum quæ inhabilis vidit fidem facit 9. 262.b
Testes coociliandi ratio 5. 343.b
Τετράδραγμον 3. 160.a
Tignum,ædium materia 1. 189.b
Tignum varié accipi 2. 3. 189.b
Titulum, de Armis,explicari & extend 3. 145.b
Tit.quæ in fraud. creditorum, explicari 17. 88.b
Τόκος 3. 303.b
Traditio executionem contractus respicit 38. 123.b
Triticum absportare vetitus,farinam ne deferat 23. 6.b
Τρόφιμα 3. 462.b

10162388

referenda 24. 25.a
Verba ad maiora expressis non trahenda 36. 8.b
Verba, te mihi dare oportere quî accipienda 2. 104.b
Verba significant, res significantur 27. 7.b
Verba ad ampliationē inducta non deminuant 35. 8.b
Verba sunt inuenta, vt dicentis intentionem exprimant 1. 2.b
Verba generalissima per adiectionem restringuntur 4. 24 25.b
Verba voce, dictionem sensu intelligi 32. 7.b
Verba eatenus capiantur, quatenus proprietas sermonis ferre potest 3. 2.b
Verba secundum rationem ex caussis accipi 11. 16.a
Verba ex caussis in quouis actu improprianda 4. 73.a
Verborum acceptio multiplex 2. 2.b
Verborum vsus pro personis accipiendus 30. 87.a
Verbis nisi ex caussis standum 24. 25.a
eadem ad ius referenda 25. 25.a
Verbis, is ad quem, &c. omnem successorem contineri 5. 209.b
Verum in iudiciis ex actis probatum 5. 438.b
Vestis legato non continentur sericæ 73. 47.a
Vestem à vestimento distare 8. 152 b
Vestium genera & vsus 1. 321.b
Vestibus emptis & paratis legatis, paratæ, etsi emptæ non sint debentur 9. 166.b
Via consuera, turáque eundum 4. 17.b
Viæ publicæ dominus, princeps 6 390.b
Viarum genera 4. 390.b
Victus instratique discrimen 3. 151.b
Victus verbo vestes non intelligi 5. 149.b
Victus vitę necessaria contineri 1. 149. ex caussis contra. 4. ibidem b
Victus victori in expensis condemnādus nisi iustam causam litigandi habent 42. 32.a
Victui debito non, nisi ex parvo, pharmacha inesse 1. 150.b
Victum carcerato negantem vari teneri 1. 151.b
Victu, & vestitu legato, stragula debebuntur 5. 152.b
Villa vnde dicitur 2. 8.b
Villarum species, & vsus 6. 479.b
Villici officium 3. 406.b
Vim facit qui debitum sine iu-

10162388

Vti dictio relatiua 3. 319.b
Vulnus cum sanguinis effusione dicens factum, sanguinis effusionem probare debet 75. 47.a
Vxoris alimenta legans etiam de secunda & aliis intelligendus est 4. 238.b
Vxoris habendę modi explicite 1. 154.b
Vxoris spondendæ forma vetus 2. 154.b

X

Xenium varie accipi 4. 463.b

§.§. *Aliquot sensus & restitutio.*

§.pe: sequi. explicari 1. 181. verius 3. ibidem b
1.§. Hæc verba. sensus 1. 211. b
§. rem amisisse. sensus 1. 48. restrictio 4. ibidem. b
§. Verba. explicari 2. 208.b
§. ante. sensus 23. 340.b
§. perfeciſſe, explicari 3. 356.b
§. inter. sensus 7. 336.b
§. minus. ex causis locum non esse 5. 40.b
§. Familiæ. sensus 7. 468.b
§. paternos. sensus, & emendata lectio 5. 6. 183. & 184.b

FINIS.

Ἡ ἀρετὴ τῶν πόνων κριλινή.

10162388

10182388

10162388

10182388

10162388

10162388

10182388

10162388